

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАМІДРА СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 351:005.35:330.14:352.07

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ**

28 – «Публічне управління та адміністрування»
281 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник — доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної
діяльності та дорадництва НУБІП України Олійник Володимир Вікторович

Київ - 2025

Анотація

Замідра С. В. Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2025.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне наукове обґрунтування теоретичних засад, нормативно-правового забезпечення, організаційно-функціональної структури та механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України. Соціальний капітал визначено, як багатовимірний публічний ресурс громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення.

У першому розділі дисертації здійснено комплексне теоретико-методологічне обґрунтування публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах. Проаналізовано еволюцію поняття «соціальний капітал» і визначено його ключові виміри. Показано, що соціальний капітал відіграє критичну роль у формуванні згуртованих, інклюзивних і стійких громад, а його розвиток потребує системного управлінського підходу. Досліджено міжнародні та європейські стандарти, що демонструють інтеграцію соціального капіталу в стратегічне планування. Обґрунтовано цілі публічного управління у цій сфері, зокрема

розвиток довіри, локальної ідентичності, участі, горизонтальної взаємодії та солідарності. Запропоновано систему ключових механізмів управління: нормативно-правовий, програмно-цільовий, організаційно-функціональний, фінансово-економічний, інформаційно-аналітичний, інклюзивно-ресурсний, інфраструктурно-просторовий, кадрово-розвиваючий і цифровий.

У другому розділі дисертації здійснено системний аналіз нормативно-правових засад, організаційно-функціональної структури та сучасного стану публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України. Обґрунтовано, що чинне законодавче регулювання є фрагментарним і не забезпечує цілісного підходу до розвитку соціального капіталу, а відповідна політика на загальнодержавному рівні залишається неінституціоналізованою. Норми, що стосуються участі, довіри, локальної ідентичності та згуртованості, розпорошені між численними нормативно-правовими актами без системної інтеграції.

Аналіз понад 100 нормативних і стратегічних документів показав: більшість із них лише декларативно відображають окремі елементи соціального капіталу, але не передбачають інструментів його підтримки, оцінювання чи стимулювання. У стратегічних документах на регіональному та місцевому рівнях соціальний капітал здебільшого не розглядається як окрема категорія стратегічного планування.

Встановлено, що організаційна структура публічного управління розвитком соціального капіталу позначена відсутністю централізованої координації, розпорошенням повноважень між різними рівнями влади, громадянським суспільством і міжнародними партнерами, а також низьким рівнем горизонтальної взаємодії через нестачу інституційних стимулів, процедур співпраці та спільного стратегічного бачення.

Аналіз сучасного стану соціального капіталу в громадах України виявив брак системи індикаторів моніторингу, недостатнє фінансування з

місцевих бюджетів, а також суттєві територіальні відмінності в рівнях громадської активності, довіри та участі. Зафіксовано наявність локальних інноваційних практик розвитку соціального капіталу, які, однак, залишаються поодинокими через відсутність належного нормативного й методологічного супроводу.

Узагальнено, що сталий розвиток соціального капіталу вимагає формування цілісної публічної політики на основі оновленого законодавства, чіткої інституційної відповідальності, системи оцінювання, фінансових інструментів підтримки та цифрових механізмів залучення громадян.

У третьому розділі дисертації сформульовано концептуальні підходи до модернізації публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України, обґрунтовано зміст, принципи та інституційні умови його реалізації з урахуванням міжнародного досвіду, воєнних викликів, відбудови та євроінтеграції.

Комплексний аналіз зарубіжних практик управління соціальним капіталом дозволив виокремити ключові елементи ефективної політики: багаторівневе планування, міжвідомчу координацію, інституціоналізацію громадської участі, цільове фінансування, розвиток інфраструктури та міжгалузеву інтеграцію.

Запропоновано інституційно-функціональну модель реалізації політики, яка передбачає розподіл повноважень між центральною, регіональною та місцевою владою, визначення цільових орієнтирів громад, механізми моніторингу та зворотного зв'язку. Особливий акцент зроблено на підтримці локальної ідентичності, запровадженні самоскрінінгу соціального розвитку, створенні єдиної мережі звітності ОМС і виконавчої влади, а також розробці національних аналогів *local area agreements* і звітів про добробут.

Розроблено комплексний механізм публічного управління розвитком соціального капіталу, що охоплює 9 механізмів. Визначено розподіл ролей між суб'єктами урядування, поєднання вертикальних і горизонтальних практик, цифрові інструменти як каталізatori взаємодії, а також фінансові стимули для підтримки локальних ініціатив (зокрема, через механізм спрямування частини ПДФО). Наведено структуру інструментів за ключовими напрямками впливу.

Обґрунтовано необхідність нормативного закріплення понять і механізмів у національному законодавстві. Запропоновано створення Міжвідомчої координаційної ради, Державної агенції соціального розвитку, професійного стандарту «фахівця з питань соціального розвитку», регіональних центрів соціального розвитку, а також впровадження геоінформаційної системи (GIS) для моніторингу, планування і комунікації на різних рівнях управління.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в комплексному обґрунтуванні теоретико-методологічних засад, розробці та систематизації механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, які вперше інтегрують міжнародний досвід, вітчизняні практики та авторські інноваційні підходи.

Уперше запропоновано та обґрунтовано структурно-логічну схему комплексного механізму удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, який враховує кращий міжнародний досвід та особливості українських громад в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції України, що інтегрує в собі 1) нормативно-правовий, програмно-цільовий, організаційно-функціональний, фінансово-економічний, інформаційно-аналітичний, інклюзивно-ресурсний, інфраструктурно-просторовий, кадрово-розвиваючий, цифровий механізми; 2) набір основних інструментів для забезпечення ефективного функціонування кожного механізму та комплексного механізмів в цілому,

що забезпечує формування та реалізацію ефективної національної політики на різних рівнях влади з розвитку соціального капіталу в громадах.

Удосконалено понятійно-категорійний апарат за темою дослідження у частині уточнення понять, що на відміну від існуючих розглядаються як: 1) «соціальний капітал» - багатовимірний публічний ресурс громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення; 2) «публічне управління розвитком соціального капіталу в громадах» - цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства щодо створення умов для формування, підтримки та розвитку соціального капіталу в громадах; 3) «механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах» - система взаємопов'язаних цілей, завдань, методів, інструментів, організаційних та процедурних засобів і стимулів, за допомогою яких органи місцевого самоврядування та органи державної влади спільно з організаціями громадянського суспільства реалізують публічну політику розвитку соціального капіталу в громадах та ін.

Удосконалено підходи до інституціоналізації соціального капіталу в національних і регіональних політиках шляхом: 1) створення єдиної системи нормативно правових актів щодо публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах; 2) запровадження звітності про добробут як основи стратегічного планування соціального капіталу та соціального розвитку в громадах; 3) визначення стратегічних пріоритетів розвитку соціального капіталу як міжрівневої системи, що включає національні, регіональні та локальні рівні, їх узгодження через LAAs, що дозволяє гнучко адаптувати політику до контексту кожної громади; 4) створення

Державної програми розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості населення України, що координується на міжвідомчому рівні;
5) формування регіональних координаційних платформ з розвитку соціального капіталу, соціальної згуртованості в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

Удосконалено методологію моніторингу стану розвитку соціального капіталу як інтегрального ресурсу розвитку спроможності громад шляхом впровадження самоскринінгу із застосуванням інструментів моніторингу соціального капіталу (зокрема SASCAT, CIEL, Wellbeing Index) для розробки соціального паспорта та стратегічного планування соціального розвитку громад.

Набули подальшого розвитку:

- підходи до імплементації кращих міжнародних стандартів розвитку соціального капіталу в систему національної публічної політики України шляхом інтеграції соціального капіталу в процедури просторового планування і планування соціального простору громад (у т.ч. через “треті місця”), запровадження в Україні аналогів британських Local Area Agreements (LAAs) як інструменту державної підтримки місцевих пріоритетів розвитку соціального капіталу та ін;
- концептуальні ідеї щодо посилення інфраструктурного елементу соціального капіталу в системі стратегічного та просторового планування як єдиного процесу політики сталого розвитку громади шляхом впровадження технології управління просторами соціальної взаємодії - «третіми місцями».

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування при розробці стратегічних документів національного, регіонального та локального рівнів, формуванні програм соціальної згуртованості, політик партисипації, механізмів оцінки рівня довіри та інституційної взаємодії. Запропоновані моделі можуть бути використані

органами місцевого самоврядування, обласними державними адміністраціями, асоціаціями громад, громадськими організаціями, які працюють у сфері розвитку громад. Практична апробація елементів розроблених механізмів здійснена в рамках пілотних ініціатив, реалізованих у співпраці з громадами, асоціаціями місцевого самоврядування, національними громадськими організаціями та експертними мережами.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальний розвиток, соціально-економічний розвиток, громади, соціальна згуртованість, локальна ідентичність, громадянська участь, інформаційна відкритість, співпраця, довіра, соціальні кластери, соціальні інновації, механізми управління, публічне управління, післявоєнна відбудова.

ANNOTATION

Zamidra S. V. Mechanisms of Public Administration of Social Capital Development in Communities. – Qualification scientific work on the right of manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 281 Public Administration and Management – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2025

The dissertation presents a comprehensive scientific substantiation of the theoretical foundations, legal framework, organizational-functional structure, and mechanisms of public governance of social capital development in Ukrainian communities. Social capital is defined as a multidimensional public resource of a community, encompassing a set of formal and informal social ties, trust, norms of interaction, values of solidarity, local identity, and participation networks, which contribute to social cohesion, co-governance, mutual support, and serve as the foundation for institutional capacity, social development, sustainable growth, and post-crisis recovery.

In the first section of the dissertation, a comprehensive theoretical and methodological substantiation of public administration of social capital development in communities is carried out. The evolution of the concept of "social capital" is analyzed and its key dimensions are defined. It is shown that social capital plays a critical role in the formation of cohesive, inclusive and stable communities, and its development requires a systematic management approach. International and European standards have been investigated to demonstrate the integration of social capital into strategic planning. The goals of public administration in this area, including the development of trust, local identity, participation, horizontal interaction and solidarity, are substantiated. The

system of key management mechanisms is proposed: regulatory, software, organizational, functional, financial, economic, information-analytical, inclusive-resource, infrastructure-spatial, personnel-developmental and digital.

The second chapter presents a systematic analysis of the legal framework, organizational-functional structure, and current state of public governance of social capital development in Ukrainian communities. It is substantiated that the existing legislative regulation is fragmented and does not provide a holistic approach to social capital development, while the corresponding policy at the national level remains non-institutionalized. Provisions concerning participation, trust, local identity, and cohesion are scattered across numerous legal acts without systemic integration.

An analysis of more than 100 normative and strategic documents revealed that most of them only declaratively reflect certain elements of social capital, without providing instruments for its support, assessment, or stimulation. In regional and local strategic documents, social capital is generally not considered as a separate category of strategic planning.

It has been established that the organizational structure of public governance of social capital development is marked by the absence of centralized coordination, the dispersion of powers across different levels of government, civil society, and international partners, as well as a low level of horizontal interaction due to the lack of institutional incentives, cooperation procedures, and a shared strategic vision.

The analysis of the current state of social capital in Ukrainian communities revealed the absence of a monitoring indicator system, insufficient funding from local budgets, and significant territorial disparities in levels of civic activity, trust, and participation. The presence of local innovative practices of social capital development has been recorded, but they remain isolated due to the lack of appropriate legal and methodological support.

It is summarized that the sustainable development of social capital requires the formation of a coherent public policy based on an updated legal framework, clear institutional responsibility, an evaluation system, financial support tools, and digital mechanisms for citizen engagement.

The third chapter formulates conceptual approaches to modernizing public governance of social capital development in Ukrainian communities. The content, principles, and institutional conditions for implementation are substantiated, taking into account international experience, wartime challenges, recovery, and European integration.

A comprehensive analysis of international practices in social capital governance allowed the identification of key elements of effective policy: multi-level planning, inter-agency coordination, institutionalization of civic participation, targeted funding, infrastructure development, and cross-sectoral integration.

An institutional-functional model for policy implementation is proposed, which includes the distribution of powers among central, regional, and local authorities, the identification of community-level targets, and mechanisms for monitoring and feedback. Particular emphasis is placed on supporting local identity, introducing self-screening tools for social development, establishing a unified reporting network for local self-government bodies and executive authorities, and developing national analogues of Local Area Agreements and wellbeing reports.

A comprehensive public governance mechanism for social capital development has been developed, covering nine mechanisms. The distribution of roles among governance actors is defined, combining vertical (state) and horizontal (community-based) governance practices, using digital tools as catalysts for interaction, as well as financial incentives to support local initiatives (e.g., redirecting a portion of personal income tax). A structure of instruments is presented across key areas of influence.

The necessity of legally enshrining relevant concepts and mechanisms in national legislation is substantiated. Proposals include establishing an Interagency Coordination Council, a State Agency for Social Development, a professional standard for a "social development specialist," regional social development centers, and implementing a Geographic Information System (GIS) for monitoring, planning, and communication at all levels of governance.

The scientific novelty of the research results lies in the comprehensive substantiation of theoretical and methodological foundations, development, and systematization of mechanisms of public governance for the development of social capital in communities, which for the first time integrates international experience, domestic practices, and the author's innovative approaches.

For the first time, a structural-logical scheme of a comprehensive mechanism for improving public governance of social capital development in communities has been proposed and substantiated. This mechanism takes into account the best international practices and the specific characteristics of Ukrainian communities in the context of post-war recovery and European integration. It integrates:

- legal and regulatory, program-targeted, organizational-functional, financial-economic, informational-analytical, inclusive-resource, infrastructural-spatial, human resource development, and digital mechanisms;
- a set of core tools for ensuring the effective functioning of each mechanism and of the overall comprehensive system. This enables the formation and implementation of effective national policy at various levels of government regarding social capital development in communities.

The conceptual and categorical framework on the research topic has been improved, in particular by clarifying definitions that, unlike existing ones, are considered as:

- “social capital” – a multidimensional public resource of the community, which includes a set of formal and informal social ties, trust, norms of interaction, values of solidarity, local identity, and participation networks, which foster social cohesion, co-governance, mutual support, and form the basis for institutional capacity, social development, sustainable development, and post-crisis recovery;
- “public governance of social capital development in communities” – a targeted activity by local self-government bodies, state authorities, and civil society institutions aimed at creating conditions for the formation, support, and development of social capital in communities;
- “mechanisms of public governance of social capital development in communities” – a system of interrelated goals, objectives, methods, tools, organizational and procedural means and incentives through which local self-government bodies and state authorities jointly with civil society organizations implement public policy on social capital development in communities, etc.

Approaches to the institutionalization of social capital in national and regional policies have been improved by:

- creating a unified system of legal acts on public governance of social capital development in communities;
- introducing wellbeing reporting as a foundation for strategic planning of social capital and social development in communities;
- defining strategic priorities for the development of social capital as a multi-level system including national, regional, and local levels, aligned through Local Area Agreements (LAAs), enabling flexible adaptation of policy to the context of each community;
- creating a State Program for the Development of Social Capital and Social Cohesion of the Population of Ukraine coordinated at the inter-agency level;

- establishing regional coordination platforms for the development of social capital and social cohesion during wartime and post-war recovery in Ukraine.

The methodology for monitoring the state of social capital development as an integral resource for community capacity development has been improved by introducing self-screening using social capital monitoring tools (such as SASCAT, CIEL, Wellbeing Index) for the development of a community's social profile and strategic planning of its social development.

Further developed are:

- approaches to the implementation of best international standards of social capital development into the national public policy system of Ukraine by integrating social capital into spatial planning procedures and the planning of social space in communities (including through “third places”); introducing in Ukraine analogues of British Local Area Agreements (LAAs) as tools for state support of local priorities in social capital development;
- conceptual ideas for strengthening the infrastructure element of social capital in the system of strategic and spatial planning as a unified process of sustainable community development policy through the implementation of technologies for managing spaces of social interaction – “third places.”

The practical significance of the obtained results lies in their applicability for the development of strategic documents at the national, regional, and local levels, the formation of social cohesion programs, participation policies, and mechanisms for assessing trust levels and institutional cooperation. The proposed models can be used by local self-government bodies, regional state

administrations, associations of communities, and civil society organizations working in the field of community development. Practical testing of the developed mechanism's elements was carried out within pilot initiatives implemented in cooperation with communities, associations of local self-government bodies, national civil society organizations, and expert networks.

Keywords: social capital, social development, socio-economic development, communities, social cohesion, local identity, civic participation, informational openness, cooperation, trust, social clusters, social innovations, governance mechanisms, public administration, post-war recovery.

**Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації:**

Статті у наукових фахових виданнях:

- 1) Замідра С. В. Соціальний капітал та соціальна згуртованість в період глобальних загроз: управлінський аспект // Успіхи і досягнення у науці. — 2024. — № 3(3). — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3\(3\)-250-265](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3(3)-250-265) (дата звернення: 28.03.2025).
- 2) Замідра С. В. Гармонізація внутрішньогрупових та міжгрупових соціальних зв'язків та розвиток соціальних мереж у територіальних громадах України в контексті відбудови соціального капіталу в громадах // Успіхи і досягнення у науці. — 2024. — № 6(6). — С. 395–412. — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-395-412](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-395-412) (дата звернення: 28.03.2025).
- 3) Замідра С. В. Механізми публічного управління розвитком довіри в громадах // Наукові перспективи. — 2025. — № 3(57). — С. 195–206. — DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-195-206](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-195-206) (дата звернення: 13.06.2025).
- 4) Замідра С. В. Соціальний капітал у стратегічному плануванні регіонального розвитку: інституційні прогалини та управлінські виклики // Успіхи і досягнення у науці. — 2025. — № 5(15). — С. 734–749. — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-5\(15\)-734-749](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-5(15)-734-749) (дата звернення: 13.06.2025).

Стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу:

- 1) Gryshchenko I., Zamidra S. Current Issues in Social Development and Social Capital Development in the Context of Territorial Communities' Recovery in Ukraine to Ensure Sustainable Development // Věda a

perspektivy. – 2024. – № 8(39). – С. 38–51. – DOI:
[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8\(39\)-38-51](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8(39)-38-51) (дата
звернення: 28.03.2025).

Матеріали наукових конференцій:

- 1) Замідра С. Соціальний капітал громад поствоєнного періоду [Електронний ресурс] / Сергій Замідра // Постпандемічний та (пост)воєнний соціально-економічний розвиток: людиноцентризм & підтримка бізнесу : зб. матеріалів Міжнар. круглого столу; 22 черв. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана [та ін.] ; [редкол.: О. М. Москаленко (голов. ред.)]. – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2022. – С. 101–105. – Назва з титул. екрану. - Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39017> (дата звернення: 28.03.2025)
- 2) Замідра С. В. Інструменти розвитку соціального капіталу // Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects : матеріали 8-ї міжнар. наук.-практ. конф., м. Таллінн (Естонія), 16–18 лют. 2023 р. / Scientific Collection InterConf. – № 142. – 2023. – С. 221–223. - Режим доступу: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/download/2365/2394> (дата звернення: 28.03.2025)
- 3) Замідра С. В. Публічне управління соціальним капіталом європейських сільських громад // Modernization of Science and Its Influence on Global Processes : матеріали V міжнар. наук.-теорет. конф., м. Берн (Швейцарія), 3 трав. 2024 р. / Collection of Scientific Papers «Scientia». – 2024. – С. 26–28. – Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/03.05.2024> (дата звернення: 28.03.2025)
- 4) Замідра С., Грищенко І. Механізми публічного управління збереженням та розвитком локальних соціальних цінностей та норм як базових елементів розвитку соціального капіталу в громадах в умовах

відбудови // Collection of Scientific Papers «Scientia» (Zagreb, Croatia, July 26, 2024). – 2024. – С. 30–32. – Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1984> (дата звернення: 28.03.2025).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	21
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ	32
1.1. Соціальний капітал як наукова проблема та об’єкт публічного управління.....	32
1.2. Міжнародні та європейські стандарти публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу	42
1.3. Цілі, завдання та механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах	54
Висновок до першого розділу	68
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ.....	70
2.1. Нормативно-правові засади публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах	70
2.2. Організаційно-функціональна структура публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах в Україні.....	108
2.3. Стан та тенденції розвитку соціального капіталу в громадах як критерій ефективності публічного управління у цій сфері	121
Висновок до другого розділу	142
РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ	149
3.1. Зарубіжні практики публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах : досвід для України.....	149

3.2. Пріоритетні напрямки удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах	173
3.3. Комплексний механізм удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах	186
3.4. Удосконалення нормативно-правових засад публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах	206
Висновок до третього розділу	218
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	2322
ДОДАТКИ	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

KPI – ключовий показник ефективності (з англійської «Key Performance Indicator»)

ВЦА – військово-цивільна адміністрація

ДАР – державний аграрний реєстр

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ДФТГ – добровільне формування територіальної громади

ЄС – Європейський Союз

ІГС – інститут громадянського суспільства

КМДА – Київська міська державна адміністрація

МСП – мале та середнє підприємництво.

НАТО – Організація північноатлантичного договору

НПА – нормативно-правовий акт

ОВЦА – обласна військово-цивільна адміністрація

ОДА – обласна державна адміністрація

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ОМС – орган місцевого самоврядування

ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку

ОСН – орган самоорганізації населення

ОТГ – об'єднана територіальна громада

УКФ – Український культурний фонд

ЦНАП – центр надання адміністративних послуг

ЦСР – Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй

ВСТУП

Актуальність теми. Останнє десятиліття українське суспільство проходить значні трансформаційні зміни. Не оговтавшись від наслідків децентралізації та «примусового» завершення реформи адміністративно-територіального устрою українські громади стикнулись з викликами COVID та надзвичайними викликами великої військової агресії російської федерації проти України. Все це спричинило надзвичайний тиск на стан соціального розвитку в українських громадах. Реагування українського суспільства на виклики повномасштабного вторгнення показали, що громади є важливими гравцями у підтримці стійкості, єдності та подоланні кризи, а основою цього є згуртованість громади, що базується на її соціальному капіталі.

Соціальний капітал як сукупність норм, мереж, зв'язків та довіри стає фактором, який об'єднує різні ресурси громади — людський, економічний, інформаційний — в єдину діючу систему. Громади з високим рівнем соціального капіталу більш активно розвиваються та відновлюються, активніше залучають громадян, більш інноваційні та стійкі до зовнішніх викликів. Разом із тим, брак соціального капіталу породжує виникнення конфліктів в громадах, зниження активності жителів громади, що стримує економічний та соціальний розвиток громад та регіонів.

Незважаючи на значну увагу до цієї тематики в міжнародній науці впродовж останніх 20 років, в українському науковому дискурсі та практиці публічного управління механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах лишаються недостатньо теоретично опрацьованими й практично імплементованими, що особливо актуалізується в умовах потреби запускати процеси післявоєнної відбудови при зниженій фінансовій спроможності громад та регіонів. З іншої сторони, на рівні Уряду відсутня належна координація розвитку соціального капіталу

та соціального розвитку. Більшість стратегій національного, регіонального та локального рівня сьогодні або взагалі виключають соціальний капітал з належної уваги, або позиціонують його як ресурс розвитку, що формується «сам собою» і не потребує спеціальних зусиль. Разом з тим несистемні рішення щодо підтримки окремих груп населення та окремих елементів розвитку соціального капіталу призводять до зростання напруженості на рівні громад, зниження рівня готовності внутрішньо переміщених осіб до повернення в громади з яких вони виїхали під тиском війни.

Мінімальний рівень інтеграції соціального капіталу до формальних документів публічного управління, зокрема програм соціально-економічного розвитку, стратегій територіального розвитку, планів місцевого розвитку та інших подібних документів створює враження слабого усвідомлення його ролі у формуванні спроможності громад.

З іншої сторони, міжнародний досвід розбудови постконфліктних територій, територій зі значними руйнуваннями структури довіри до основних елементів функціонування держави засвідчує, що високий рівень соціального капіталу в сукупності з ефективним публічним адмініструванням є вирішальним фактором відбудови територій і наданням громадянам простору для формування «громади» та самостійної соціалізації. Соціальний капітал, заснований на довірі та співпраці, може виступати джерелом конкурентної переваги регіону чи країни. Важливість соціального капіталу для регіонального та національного розвитку підкреслюється Світовим банком з середини 1990-х років [1].

За відсутності або при зниженні індексу соціального капіталу на території зростає закритість громад, відсутня значима кількість горизонтальних зв'язків, знижується довіра до публічних інституцій, а відтак і якість впровадження будь яких реформ та проектів. Іншими словами, зниження соціального капіталу виступає однією з важливих причин, чому невеликі села стають напів-привидами, населення в

постконфліктних громадах конфліктує, або ізолюється один від одного, громади депресивних територій не можуть відновити свою власну економічно-соціальну динаміку.

У цьому контексті запит на участь соціального капіталу у процесах територіального розвитку закономірно актуалізує роль публічного управління ним. Саме тому набирає актуальності завдання формування відповідної управлінської парадигми, що розглядала б соціальний капітал в якості не лише інструмента, а й цільового показника діяльності громад та регіонів.

Управління соціальним капіталом в громадах передбачає не лише його розгляд у якості чинника (індикатора) розвитку, але і його актуалізацію, що потребує системної національної та регіональної політики, розвитку механізмів партнерства з мешканцями громад, прозорості прийняття рішень, забезпечення ефективного зворотного зв'язку, підтримку волонтерської діяльності, громадських ініціатив, розвиток локальної ідентичності шляхом надання фінансових ресурсів і нефінансової підтримки.

Розвиток соціального капіталу в умовах завершення реформи децентралізації та післявоєнної відбудови має стати основою змісту національної та місцевої політики, напрямків організації соціальних взаємодій, створення середовища розвитку довіри та взаємодії

Як зазначають Кулініч О. та Попов О. важливим кроком у процесі подальшої децентралізації влади має стати підвищення участі громадян в ухваленні рішень на рівні територіальних громад і регіонів через громадські слухання, громадські ініціативи, участь громадян в реалізації проєкту «Громадський бюджет» тощо [2].

У разі грамотного управління соціальний капітал може стати рівнозначним фінансовому й матеріальному капіталу, а напрацьовані механізми суспільної взаємодії, організації надійних соціальних зв'язків

можуть забезпечити підтримання ентузіазму і налаштованості громадян на активне формування позитивних змін та взаємодопомогу. Найголовніша відмінність такого управління від традиційного полягає у відмові від тотального відокремлення управлінського суб'єкта від об'єкта і в запровадженні сценарію управління, в якому довіра й суспільна солідарність дозволяють перейти до співуправління.

Актуальність теми дисертаційного дослідження розкривається крізь призму нагальної потреби у аналізі й удосконаленні інструментів, через які органи публічної влади можуть впливати на розвиток соціального капіталу в громадах. Йдеться саме про формування системного підходу до формування національних, регіональних та локальних політик, в якому створюються передумови формування середовища, наповненого довірою, взаємодією, та соціальною солідарністю. Суспільна потреба у цьому обумовлена викликами війни, кризовими станами економіки, енергетики, демографії й пов'язаним з цим зростанням запиту на підзвітність і відкритість діяльності органів публічної влади.

Крім того, в умовах наближення України до ЄС постає необхідність гармонізації управлінських підходів із європейськими стандартами, де соціальний капітал відіграє визначальну роль у формуванні політик згуртованості та інтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах тематики науково-дослідних робіт кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва ННІ неперервної освіти і туризму Національного університету біоресурсів і природокористування України та пов'язана з виконанням завдань Перспективного плану розвитку наукового напрямку «Суспільні науки» за договором БФ 39/-2021 від 02.08.2021р., частина 1 «Розроблення науково-практичних рекомендацій щодо механізмів забезпечення стійкості та відновлення територіальних громад в Україні для

формування системи належного життєзабезпечення населення» (термін виконання – 2023 р., (номер державної реєстрації 0123U105279)).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах та розробці практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Об’єкт дослідження — публічне управління розвитком громад.

Предмет дослідження — механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах.

Методологія дослідження. Для досягнення достовірності та обґрунтованості результатів дисертаційного дослідження у дисертації використовувалися міждисциплінарний і системний підходи, а також комплекс загальнонаукових, спеціальних і міждисциплінарних методів наукового пізнання, серед яких:

- діалектичний метод (для аналізу соціального капіталу як змінного й багатовимірного явища, що формується в динаміці суспільних трансформацій);
- методи термінологічного аналізу, синтезу, індукція, дедукція (для уточнення основних понять за темою дослідження);
- метод системного аналізу (при формуванні авторської структури комплексного механізму розвитку соціального капіталу в громадах, визначення його складових, відповідних їм наборів інструментів, змістових характеристик та умов реалізації);
- порівняльно-аналітичний метод (під час дослідження зарубіжних практик та інтеграції підходів у національний контекст);
- метод структурно-функціонального аналізу (для виявлення функцій та взаємозв’язків механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу на національному, регіональному та місцевому рівнях);

- соціологічні та емпіричні методи (контент-аналіз, експертне оцінювання, обробка даних, узагальнення, групування) — у процесі аналізу стратегічних документів громад, обласних стратегій розвитку;
- аналогій, групування (групування інструментів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах);
- прогностичний, інституціональний, біхевіористичний, абстрагування (для формулювання пропозицій та висновків).

Основні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичне обґрунтування соціального капіталу та механізмів публічного управління його розвитком в громадах;
2. Систематизувати міжнародні та національні стандарти і механізми;
3. Проаналізувати механізми нормативно-правового та організаційно-функціонального забезпечення публічної політики з розвитку соціального капіталу в громадах;
4. Здійснити оцінювання ситуації та з'ясувати проблеми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах;
5. Визначити стратегічні пріоритети публічного управління з розвитку соціального капіталу громад;
6. Запропонувати комплексний підхід до формування публічної політики з розвитку соціального капіталу як основи та чинника посилення спроможності громад;
7. Розробити рекомендації з удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в комплексному обґрунтуванні теоретико-методологічних засад, розробці та систематизації механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, які вперше інтегрують міжнародний досвід, вітчизняні практики та авторські інноваційні підходи.

Уперше запропоновано та обґрунтовано структурно-логічну схему комплексного механізму удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, який враховує кращий міжнародний досвід та особливості українських громад в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції України, що інтегрує в собі 1) нормативно-правовий, програмно-цільовий, організаційно-функціональний, фінансово-економічний, інформаційно-аналітичний, інклюзивно-ресурсний, інфраструктурно-просторовий, кадрово-розвиваючий, цифровий механізми; 2) набір основних інструментів для забезпечення ефективного функціонування кожного механізму та комплексного механізмів в цілому, що забезпечує формування та реалізацію ефективної національної політики на різних рівнях влади з розвитку соціального капіталу в громадах.

Удосконалено понятійно-категорійний апарат за темою дослідження у частині уточнення понять, що на відміну від існуючих розглядаються як: 1) «соціальний капітал» - багатовимірний публічний ресурс громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення; 2) «публічне управління розвитком соціального капіталу в громадах» - цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства щодо створення умов для формування, підтримки та розвитку соціального капіталу в громадах; 3) «механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах» - система взаємопов'язаних цілей, завдань, методів, інструментів, організаційних та процедурних засобів і стимулів, за допомогою яких органи місцевого самоврядування та органи державної

влади спільно з організаціями громадянського суспільства реалізують публічну політику розвитку соціального капіталу в громадах та ін.

Удосконалено підходи до інституціоналізації соціального капіталу в національних і регіональних політиках шляхом: 1) створення єдиної системи нормативно правових актів щодо публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах; 2) запровадження звітності про добробут як основи стратегічного планування соціального капіталу та соціального розвитку в громадах; 3) визначення стратегічних пріоритетів розвитку соціального капіталу як міжрівневої системи, що включає національні, регіональні та локальні рівні, їх узгодження через LAAs, що дозволяє гнучко адаптувати політику до контексту кожної громади; 4) створення Державної програми розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості населення України, що координується на міжвідомчому рівні 5) формування регіональних координаційних платформ з розвитку соціального капіталу, соціальної згуртованості в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

Удосконалено методологію моніторингу стану розвитку соціального капіталу як інтегрального ресурсу розвитку спроможності громад шляхом впровадження самоскринінгу із застосуванням інструментів моніторингу соціального капіталу (зокрема SASCAT, CIEL, Wellbeing Index) для розробки соціального паспорта та стратегічного планування соціального розвитку громад.

Набули подальшого розвитку:

- підходи до імплементації кращих міжнародних стандартів розвитку соціального капіталу в систему національної публічної політики України шляхом інтеграції соціального капіталу в процедури просторового планування і планування соціального простору громад (у т.ч. через “треті місця”), запровадження в Україні аналогів

- британських Local Area Agreements (LAAs) як інструменту державної підтримки місцевих пріоритетів розвитку соціального капіталу та ін;
- концептуальні ідеї щодо посилення інфраструктурного елементу соціального капіталу в системі стратегічного та просторового планування як єдиного процесу політики сталого розвитку громади шляхом впровадження технології управління просторами соціальної взаємодії - «третіми місцями».

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування при розробці стратегічних документів національного, регіонального та локального рівнів, формуванні програм соціальної згуртованості, політик партисипації, механізмів оцінки рівня довіри та інституційної взаємодії. Запропоновані моделі можуть бути використані органами місцевого самоврядування, обласними державними адміністраціями, асоціаціями громад, громадськими організаціями, які працюють у сфері розвитку громад. Практична апробація елементів розроблених механізмів здійснена в рамках пілотних ініціатив, реалізованих у співпраці з громадами, асоціаціями місцевого самоврядування, національними громадськими організаціями та експертними мережами.

Методи дослідження включають: структурно-функціональний аналіз, індукцію та дедукцію, порівняльно-аналітичний підхід, методи моделювання, контент-аналіз, опитування громад, аналіз нормативно-правових актів та міжнародного досвіду. Методологічною основою стали положення теорій соціального капіталу, публічного управління, управління розвитком громад. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу інструментів управління соціальним капіталом в європейських країнах.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження, включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Повний обсяг роботи становить 308 сторінок, з них основного тексту – 231 сторінок.

Дисертація містить два рисунки та сімнадцять таблиць. Список використаних джерел налічує 297 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ

1.1. Соціальний капітал як наукова проблема та об'єкт публічного управління

Різні науковці та наукові школи з різних сторін підходили до вивчення соціального капіталу. На даний час не досягнуто єдиної точки зору щодо його складових та публічного управління його розвитком на рівні громад, хоча більшість науковців виділяють його як багатовимірний ресурс, що серед іншого включає мережеві зв'язки та спільні цінності [3, 4, 5, 6].

Першою людиною, яка використала термін «соціальний капітал», був педагог Ліда Джадсон Ханіфан, який описав його в своїй роботі «Громадський центр» [7], маючи на увазі «добру волю, товариство, симпатію та соціальне спілкування між окремими особами та сім'ями, які складають соціальну одиницю».

Концепції подібні до соціального капіталу використовувались на початку, щоб інтегрувати концепції соціальної згуртованості і зв'язок із плюралістичною традицією в американській політичній науці (Джеймс Медісон (Федералістські документи [8]), Алексіс де Токвіль (Демократія в Америці [9])).

Алексіс де Токвіль [9] у першій половині XIX століття, спостерігаючи за американським життям, визначив і окреслив соціальний капітал. Але, загальна концепція соціального капіталу виникла на початку XX століття.

Цуніс А. і Ксантопулу Д. виділяють три періоди розвитку концепції соціального капіталу. Перший період припадав на початок минулого століття й охоплював 1980 рік. Другий період мав місце у 80-90-х роках XX століття, коли П'єр Бурдьє, Джеймс Коулмен і Роберт Патнем розробили

концепцію та стали його головними теоретиками. Починаючи з 90-х років XX століття і далі, кілька вчених приділили значну увагу до його конструкції, прагнучи дослідити його роль у різних наукових галузях (наприклад, економіка, психологія, охорона здоров'я, освіта) і виміряти [10].

Структуру щодо визначення та розмірів соціального капіталу, яка активно використовуються дослідниками зараз, надали міжнародні організації (ОЕСР [11] та Світовий банк [12]).

Соціальний капітал досліджували численні іноземні автори. П. Бурдьє, розглядає соціальний капітал як сукупність ресурсів, що виникають завдяки стійким соціальним мережам та зв'язкам. Він фактично виділив соціальний капітал з трьох інших форм капіталу: економічного, культурного, символічного та описав можливість трансформації соціального капіталу в економічний через покращення доступу до фінансових ресурсів. Бурдьє визначив соціальний капітал як сукупність фактичних або потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням міцною мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства чи визнання [13].

Схожий підхід також прослідковується у Бейкера В., який визначає соціальний капітал як ресурс, який суб'єкти отримують від конкретних соціальних структур, а потім використовують для переслідування своїх інтересів [14]. У свою чергу Барт визначає його як друзів, колег та більш загальні контакти, за допомогою яких отримуються можливості використовувати свій фінансовий та людський капітал [15].

Коулман запровадив соціально-структурний підхід і підкреслив, що соціальний капітал є визначальним елементом для включення людини в соціальні структури [16]. На його думку, соціальний капітал визначається його функцією. Це не одна сутність, а низка різних сутностей, які мають дві спільні характеристики: усі вони складаються з певного аспекту соціальної

структури та сприяють певним діям індивідів, які перебувають у структурі [17].

Р. Патнем запропонував колективістський підхід до розгляду соціального капіталу. Згідно з Р. Патнемом соціальний капітал стосується рівня довіри та громадянської участі, які доступні в громаді, місті чи штаті та можуть сприяти міжособистісній співпраці, від якої можуть отримати вигоду всі члени спільноти, незалежно від їх унікальних інвестицій у соціальні мережі [18].

На думку Порте А., соціальний капітал є одночасно і наслідком, і причиною добробуту індивіда, окремих груп, нації в цілому. При цьому, за його оцінками, соціальний капітал сприяє економічному розвитку, зниженню рівня злочинності [19]. Американський дослідник Ван Лін Н. розглядає соціальний капітал на підставі теорії соціальних структур і дій, соціальних відносин [20].

На думку ж Фукуями Ф., коріння соціального капіталу міститься у культурному капіталі [21]. Він визначає соціальний капітал як «збірку неформальних правил або норм, що поділяються членами групи і дозволяють їм взаємодіяти один з одним». Соціальний капітал має переваги, що виходить далеко за рамки економічної сфери. Він критично важливий для створення здорового громадянського суспільства. [22]

Пачковський Ю. і Селешук Г. досліджують концепт соціального капіталу як основи для формування стійких соціальних зв'язків, довіри та взаємодії у громадах та пропонують аналізувати соціальний капітал у контексті трудової міграції на трьох рівнях:

- мікроструктурний вимір (індивідуальний рівень);
- мезоструктурний вимір (соціальний рівень);
- макроструктурний вимір (глобальний рівень) [23].

Сизон В. у своєму дослідженні щодо ролі соціального капіталу визначає його як реальний ресурс і індикатор спроможності громади до

колективних дій, а воєнні події наочно показали, що «невидимий клей» довіри і співпраці скріплює суспільство там, де руйнуються матеріальні структури. Основним треком постало питання державної політики та місцевого самоврядування – зберегти і примножити цей капітал у мирний час, інтегрувавши його у всі рівні планування [24].

На думку Колодій А., громадянське суспільство представляє собою сукупність понять довіри, консолідації, толерантності. Ці принципи є основою громадянського суспільства, і, водночас, складовими поняття «соціального капіталу». З цього випливає, що феномен соціального капіталу є якісним показником розвитку громадянського суспільства [25].

Тема розвитку соціального капіталу лише частково досліджувалася в рамках дисертаційних та докторських робіт з державного управління та публічного адміністрування.

Гірман О. у дисертаційному дослідженні «Соціальний капітал як чинник управління регіональним розвитком» проаналізував процес управління регіональним розвитком на основі використання соціального капіталу. Обґрунтовано і розроблено напрями щодо удосконалення організаційного механізму державного управління регіональним розвитком, в яких на основі створення системи «територіального стратегування» і Агенції регіонального розвитку, а також використання соціального партнерства та кооперації всіх зацікавлених суб'єктів, формуються нові соціальні та фінансово-економічні можливості регіонального розвитку в Україні [26].

Погорілий С. у дисертації «Довіра громадян до органів публічної влади як суспільно-політичний феномен» розробив модель партнерської взаємодії органів публічної влади та громадян на засадах нової парадигми публічного врядування, що відрізняється системним поєднанням організаційних, правових, комунікативних, ресурсних та інших механізмів державного управління та широкого застосування системоутворюючих і

операціональних підходів, відмовою від використання негативних соціальних технологій. Результати дослідження свідчать про існування безпосереднього зв'язку політичної довіри з проблемою ефективності функціонування демократичних інститутів. Відтак ключовою проблемою, від рішення якої багато в чому залежить ефективність демократичних політичних інститутів публічного управління, є формування атмосфери довіри, котра передбачає, насамперед, додання цим інститутам соціальної спрямованості, можливість у їхній соціальній партнерській взаємодії з інститутами громадянського суспільства здійснювати соціальну політику в інтересах українського суспільства [27].

Гоголь Т. у дисертації «Механізми державного регулювання розвитком сільських територій України» розроблено структуру комплексного механізму державного регулювання розвитком сільських територій як впорядкованої сукупності внутрішніх зв'язків процесу державного управління, які забезпечують відтворюваність при умовах, що змінюються. У роботі обґрунтовано розуміння особливостей соціального спрямування формування ОТГ, що є передумовою для відокремлення основних напрямів впливу на розвиток взаємин в ОТГ (розвиток громади, базований на внутрішніх ресурсах, спроможності) та конструювання згуртованості громади. Гоголь Т. зазначає, що наближення та інтеграція України до ЄС передбачає проведення активної соціальної політики, що має на меті соціальний розвиток суспільства, його соціальної сфери, досягнення європейських соціальних стандартів такого соціального середовища, яке б гарантувало реалізацію соціальних прав для всього населення. В роботі наводяться пропозиції громадам у пошуках заходів для сприяння згуртованості максимально використовувати свої територіальні особливості, але залишається невирішеним механізм спонукання громад у системній підтримці даного пріоритету, що впливає на стійкість змін [28].

Грищенко І. та Кулаєць М. проведено аналіз діяльності органів місцевого самоврядування на рівні об'єднаних територіальних громад шляхом дослідження оціночних критеріїв визначення їхньої організаційної спроможності, параметрів втручання у їх діяльність та готовності до реформування. З'ясовано, що основними проблемами, які заважають розвитку спроможності є: низький рівень організаційної спроможності органів місцевого самоврядування, відсутність організаційної стратегії й організаційних процесів, низький рівень зацікавленості та обізнаності процесами реформування місцевого самоврядування, слабе співвідношення між організаційною структурою та стратегічними цілями і завданнями тощо. Запропоновано формувати та розвивати спроможність об'єднаних територіальних громад в Україні шляхом використання комплексної методології формування політики, заснованої на доказах для пошуку шляхів і використання практичних інструментів формування та розвитку спроможності громад. Автори зазначають, що в подальшому доцільно проводити дослідження щодо формування та розвитку спроможності територіальних громад, акцентуючи увагу на розвитку ресурсного потенціалу. Проведення глибокого комплексного дослідження механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах та регіонів стане продовженням даного дослідження та дасть можливість сформулювати вимоги до комплексного дослідження з урахуванням розвитку соціального капіталу [29].

Білокопитов Д. в дисертації «Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації» розробив механізм, який ґрунтується на розподілі сфер компетенції і відповідальності між ними на центральному та регіональному рівнях. Обґрунтовано принципи налагодження соціального партнерства на місцевому рівні (взаємної зацікавленості, публічності і гласності, довіри, розподіленої відповідальності за взяті зобов'язання, відкритої конкуренції,

колегіальності в розробці спільних рішень, рівноправності сторін у постановці і обговоренні питань, добровільності у прийнятті зобов'язань, вимірюваності результатів, правового забезпечення, поєднання суспільно-значущих, корпоративних та приватних інтересів) [30].

Таким чином, можемо зазначити, що на сучасному етапі наукових досліджень соціальний капітал являє собою сукупність підходів, а не єдину цілісну концепцію.

Герман М. виділяє наступні методологічні підходи в рамках спеціальних теорій соціального капіталу:

- мережевий підхід (Бурдьє П., Коулман Д.), який розглядає різноманітні соціальні мережі та відповідні ресурси соціальних агентів;
- ціннісний підхід (Фукуяма Ф.), який концентрує увагу на ціннісних орієнтаціях та культурних традиціях як передумовах формування ефективної політичної системи;
- інституційний підхід (Патнам Р.), який розглядає феномен соціального капіталу з точки зору ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства [31].

Значної популярності набув також предметно-функціональний підхід у дослідженні соціального капіталу:

- соціоантропологічний, заснований на уявленнях про природні прагнення людей до об'єднання. Зокрема, Фукуяма Ф. підкреслює біологічну основу соціального порядку і бачить коріння соціального капіталу в людській природі;
- соціологічний – соціальний капітал розглядається як норми, мережі й організації, за допомогою яких індивіди матимуть користь;
- економіко-інституціональний – твердження, що люди при взаємодії один з одним прагнуть до максимальної індивідуальної корисності;

- політологічний – роль інститутів, соціальних норм, розвинутих громадських стосунків [32].

Дергач А. акцентувала увагу на тому, що процеси формування та реалізації місцевої політики мають відбуватись за активної участі громадськості. Демократичне врядування не може існувати без налагодження діалогу між органами публічної влади, представниками громадськості та бізнесу [33].

Крім того, у сучасних умовах реалізації політик відновлення та розвитку громад України, особлива увага приділяється відбудові інфраструктури та підтримці окремих категорій населення на регіональному та місцевому рівнях. Значна частина зусиль зосереджена на формуванні доступу до зовнішніх ресурсів, тобто, в поняттях теорії соціального капіталу, на розвитку зв'язуючого соціального капіталу.

Основний принцип навколо якого ґрунтується відбудова України «Відбудувати краще (Build back better)» зосереджений на впровадженні інноваційних рішень в процесі відбудови. Як зазначає Раттен, значною мірою інновації – це процес співпраці на взаємну вигоду [34]. Розробка та результат впровадження інноваційних рішень суттєво залежить від злагодженості різних груп населення та влади зацікавлених в процесі відбудови і саме тут вирішальне значення має розвиток соціального капіталу в громадах.

Науковці Вдовенко Н., Сизон В. та Тишечко А. в своїх дослідженнях визначають, що умови післявоєнного відновлення, вплив кліматичних змін і технологічного прогресу сприятимуть формуванню нової системи публічного управління соціальним капіталом на місцевому рівні, що є вкрай важливим питанням сьогодення [35].

Ще до повномасштабного вторгнення Котенко Я. та Ткачук А. виділили наступні суттєві проблеми, що створюють перепони для

прискореного розвитку територіальних громад України, які пов'язані з низьким рівнем соціального капіталу:

- неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на досягнення спільних цілей розвитку громади, захист своїх прав, інтересів та нерозвиненість форм прямого народовладдя;
- завищене очікування від об'єднання – бажання отримати нову якість життя відразу після створення ОТГ і без власної участі у процесі її розвитку;
- наявність підозр щодо справедливості розподілу коштів ОТГ між поселеннями радою громади, недовіра до голови громади, як «вихідця не з їхнього села»;
- нерозвиненість у територіальних громадах практики соціальних ініціатив і соціальної економіки з виробництва соціальних, культурних, побутових, медичних, інформаційних та інших послуг для їх членів;
- невикористання ресурсного потенціалу цього сектору у місцевому розвитку;
- відсутність кроків щодо формування спільних цінностей ОТГ на основі спільних програм розвитку, спільної роботи, а не тільки святкування «днів села» [36].

Соціальний капітал є не лише індикатором, а й детермінантою соціального розвитку, оскільки впливає на рівень мобілізації спільнот, формування сприятливого соціального середовища, залучення жителів до прийняття рішень та здатності громад до колективного реагування на кризи. Соціальний розвиток є процесом розкриття потенціалу соціального капіталу та результатом його функціонування, що проявляється в зростанні довіри, солідарності, якості життя, спроможності громад до сталого розвитку та післякризового відновлення.

Враховуючи вищенаведене, автор пропонує взяти за основу визначення соціального капіталу в громадах, як багатовимірного публічного ресурсу громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення.

Публічне управління розвитком соціального капіталу в громадах це цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства щодо створення умов для формування, підтримки та розвитку соціального капіталу в громадах. Воно включає розробку комплексних механізмів, спрямованих на збереження та розвиток локальної ідентичності, зміцнення формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, соціальної взаємодії, солідарності та участі громадян у прийнятті рішень.

Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, дослідженням яких буде загалом присвячена дана робота, автор визначає як систему взаємопов'язаних інструментів, методів, організаційних та процедурних засобів та стимулів, за допомогою яких державна влада, органи місцевого самоврядування та інститути громадянського суспільства формують та реалізують політику розвитку соціального капіталу.

Запустивши механізми системного аналізу соціальних зв'язків у громаді та включеності різних соціальних груп у реалізацію стратегічних пріоритетів громади, ми зможемо суттєво прискорити процес відбудови громад та регіонів України та формування потужної системи соціального розвитку.

1.2. Міжнародні та європейські стандарти публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу

Люди за своєю суттю є соціальними істотами. Час, який люди проводять разом, діяльність, якою вони займаються один з одним, якість і різноманітність їхніх стосунків відіграють важливу роль у визначенні загального здоров'я, щастя та благополуччя. Їх важливість визнається в роботі ОЕСР у сфері благополуччя, де соціальні зв'язки є окремою сферою Рамкової програми благополуччя ОЕСР з моменту її створення в 2011 році. Європейська комісія визнала соціальну ізоляцію та самотність пріоритетами охорони здоров'я [37]. Міжнародні та європейські стандарти розвитку соціального капіталу включають різні вказівки та принципи, спрямовані на сприяння соціальній єдності, довірі, співпраці та залученню громади. Одним із ключових напрямів політики Європейського Союзу є соціальне залучення. На якість життя мешканців впливає незадоволеність життям соціально відторгнених груп населення.

Основою формування стандартів щодо розвитку соціального капіталу в громадах на європейському та міжнародному рівні є чинні міжнародно-правові акти.

Базові принципи функціонування місцевого самоврядування в європейських країнах визначає Європейська хартія місцевого самоврядування, яка визначає місцеве самоврядування як право і спроможність місцевих органів влади, в межах закону, регулювати і управляти значною частиною суспільних справ, керуючись інтересами місцевого населення [38].

Відповідно до статті 28 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в Декларації, можуть бути повністю здійснені. Разом з тим, стаття 29 декларації передбачає, що кожна людина має обов'язки перед

суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи [39].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [40] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [41] визначили право всіх народів на самовизначення, на підставі якого вони мають вільно забезпечувати свій соціальний і культурний розвиток. Тому країни, регіони, громади мають створити умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод захищає свободу зібрань та асоціацій, вираження поглядів, думки, совісті та релігії, право на справедливий суд. Відповідно до статті 10 даної конвенції кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати і передавати інформацію та ідеї без втручання з боку органів державної влади і незалежно від кордонів [42].

На розвиток поваги до етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, створення клімату терпимості та діалогу, сприяння культурному різноманіттю та толерантності спрямована Рамкова конвенція про захист національних меншин. Відповідно до статті 19, держави-учасниці цієї Конвенції вживають ефективних і належних заходів для того, щоб сприяти повному включенню й залученню осіб з інвалідністю до місцевої спільноти [43].

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин підкреслює важливість міжкультурного діалогу і багатомовності при відсутності шкоди офіційним мовам і необхідності вивчати їх. Сторони будують свою політику, законодавство та практику, серед іншого, на таких цілях та принципах:

- визнання регіональних мов або мов меншин як засобу відображення культурного багатства;

- повага до географічного поширення цих мов та заходи для їх збереження;
- забезпечення належного викладання і вивчення регіональних мов або мов меншин [44].

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань довкілля (Орхуська конвенція), прагнучи сприяти підзвітності та прозорості процесу прийняття рішень і посиленню громадської підтримки рішень, що їх приймають у галузі навколишнього середовища, передбачає що громадяни повинні мати доступ до інформації та право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, які стосуються навколишнього середовища [45].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок була прийнята для забезпечення на основі рівності з чоловіками всебічного розвитку та прогресу жінок в усіх галузях, зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній [46].

Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини передбачає, що пошкодження або зникнення будь-яких зразків культурної цінності чи природного середовища є згубним збідненням надбання всіх народів світу. Вона передбачила прийняття договірних положень, що встановлюють ефективну систему колективної охорони пам'яток видатного універсального культурного й природного значення [47].

Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини визначила поняття «нематеріальної культурної спадщини», що означає звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої

взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини. Для цілей цієї Конвенції до уваги береться лише та нематеріальна культурна спадщина, яка є сумісною з існуючими міжнародними договорами з прав людини, з вимогами взаємної поваги між спільнотами, групами та окремими особами, а також сталого розвитку. Цілями цієї Конвенції є:

- охорона нематеріальної культурної спадщини;
- забезпечення поваги до нематеріальної культурної спадщини відповідних спільнот, груп та окремих осіб;
- підвищення рівня знань на місцевому, національному та міжнародному рівнях про важливість нематеріальної культурної спадщини та забезпечення її взаємного визнання;
- здійснення міжнародного співробітництва та надання допомоги [48].

Відповідно до Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження охорона та заохочення культурного розмаїття можливі тільки тоді, коли гарантовано права людини та основоположні свободи, як-от: свободу вираження думок, інформації та комунікації, а також можливість для окремих осіб вибирати форми культурного самовираження. Міжнародне співробітництво й солідарність повинні бути спрямовані на надання всім країнам, особливо тим, що розвиваються, можливості створювати й зміцнювати свої засоби культурного самовираження, у тому числі свої галузі культури, незважаючи на те, чи вони лише формуються, чи їх уже створено, на місцевому, національному та міжнародному рівнях [49].

Конвенція про права осіб з інвалідністю передбачає повне та ефективне залучення і включення їх до суспільства. Щоб дати можливість людям з інвалідністю жити незалежно та повністю брати участь в усіх аспектах життя, держави-учасниці вживають відповідних заходів для забезпечення

людям з інвалідністю доступу, нарівні з іншими, до фізичного оточення, транспорту, інформації та комунікацій, включаючи інформаційно-комунікаційні технології та системи, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або наданих для громадськості, як у міських, так і в сільських районах [50].

Конвенція про права дитини передбачає пріоритетність інтересів дитини в усіх діях щодо дітей, сприяє розвитку відповідального та турботливого суспільства, що зміцнює соціальні зв'язки [51].

Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства визначає роль культурної спадщини в розвитку мирного та демократичного суспільства, а також у процесах сталого розвитку та сприяння культурному різноманіттю, підкреслює цінності культурної спадщини як частини колективної пам'яті та ідентичності спільнот та визначає пріоритет сприяння участі громадськості в процесах виявлення, збереження та популяризації культурної спадщини [52].

На підвищення прозорості діяльності державних органів спрямована Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів. Вона підкреслює важливе значення, яке в плюралістичному і демократичному суспільстві має прозорість діяльності державних органів, яка сприяє єдності, результативності, ефективності та підзвітності державних органів, допомагаючи, тим самим, підтвердженню їх легітимності [53].

Міжнародна Хартія відкритих даних [54, 55] передбачає 6 принципів для оприлюднення відкритих даних:

- відкритість за замовчуванням;
- оперативність і вичерпність;
- доступність та готовність до використання;
- порівнюваність та інтеоперабельність;
- для кращого врядування та участі громадськості;
- для інклюзивного розвитку та інновацій [56].

У рамках Копенгагенської декларації про соціальний розвиток [57] голови держав і урядів досягли нового консенсусу щодо того, щоб поставити людей, а не економіку, у центр проблем сталого розвитку, а також зобов'язалися викоринити бідність, сприяти повній і продуктивній зайнятості та сприяти соціальній інтеграції, щоб створити стабільне, безпечне та справедливе суспільство [58].

Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті пропонує ряд конкретних заходів та інструментів, які можуть забезпечити необхідну підтримку для участі молодих людей в своїх громадах [59].

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому самоврядуванні» заохочує місцеві органи влади створювати механізми для полегшення участі громадян, такі як громадські слухання, консультації та місцеві референдуми [60].

Резолюція Генасамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» передбачає комплексний та неподільний характер трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного. Ключовим баченням є розбудова Світу, у якому демократія, належне врядування і верховенство права, а також сприятливе середовище на національному та міжнародному рівнях є невід'ємною умовою сталого розвитку, включно з безперервним та всеохоплюючим економічним зростанням, соціальним розвитком, охороною навколишнього середовища, викориненням бідності та голоду [61]. Порядок передбачає сімнадцять Цілей сталого розвитку і 169 завдань. Ціль 16 (Мир, справедливість і міцні інституції) передбачає цілі, пов'язані зі сприянням інклюзивним процесам прийняття рішень на всіх рівнях за участю, розширення участі жінок, забезпечення громадського доступу до інформації [62].

З 1996 року з перемінним успіхом увага до соціального капіталу була сфокусована експертами Світового банку. На основі досліджень Світового банку у 1999 році Анірудх Крішна та Елізабет Шрадер розробили новий інструмент оцінювання соціального капіталу, а саме SOCAT (Social Capital Assessment Tool). SOCAT складався з оцінки з п'яти частин, яка включає як кількісні, так і якісні показники та оцінювали якість лідерства, рівні участі, організаційну культуру. Інструмент оцінки соціального капіталу складається з трьох інструментів: профілю громади, опитування домогосподарств та організаційного профілю. Ці інструменти були розроблені після вивчення великого набору дослідницьких інструментів, застосованих у більш ніж 25 дослідженнях, проведених у 15 різних країнах [63]. Вони містили понад 60 пунктів. На основі даної версії було розроблено модифіковану, скорочену версію A-SCAT, яка включала сім пунктів про структурний соціальний капітал («зв'язки») та 11 пунктів про когнітивний соціальний капітал («взаємність, обмін, довіра»). A-SCAT широко пристосовувався дослідниками і призвів до різних версій, таких як SASCAT, SASCAT-B (адаптований до Бангладеш), SASCAT-I. [64].

SASCAT (Short Social Capital Assessment Tool) використовується для вимірювання соціального капіталу на рівні громади та домогосподарств та складається з дев'яти елементів. П'ять елементів оцінюють структурний соціальний капітал (членство в групах та організаціях, підтримка групи, соціальна підтримка людей та два види громадянської активності). Окремо оцінювались участь у діяльності, спрямованій на покращення громади (наприклад, волонтерство) та участь у виборах, петиціях або акціях протесту. Також за чотирма елементами оцінювали когнітивний соціальний капітал (довіра, норми взаємності, почуття приналежності, відчуття безпеки) [65].

Як зазначає Франке С. ОЕСР розглядала іншу стратегію, що передбачає розробку стислого модуля стандартизованих питань, які можуть

бути вставлені в різні національні чи міжнародні опитування (а саме міжнародну програму соціального опитування) для створення обмеженої кількості національних показників, порівнянних між країнами та з часом. У 2003 році ініціатива була прийнята групою соціальної статистики Sienna, групою експертів, що працюють під егідою Організації Об'єднаних Націй, місією якої є вивчення коротких приходів соціальної статистики в міжнародних організаціях. Чотири основні показники соціального капіталу були збережені групою Sienna на основі модуля стандартизованих питань: соціальна участь, соціальна підтримка, соціальні мережі, громадянська участь [66].

Крім того, багато країн ОЕСР визнали соціальні зв'язки ключовою сферою в ініціативах національного добробуту. Серед двох третин країн ОЕСР, які мають певну форму ініціативи національного добробуту, 85% включили певний аспект соціальних зв'язків у свої концептуальні основи [37].

28 жовтня 2010 р. було опубліковано Міжнародний стандарт ISO 26000:2010(E) «Настанова по соціальній відповідальності», розроблений з використанням підходу багатьох зацікавлених сторін із залученням експертів з понад 90 країн і 40 міжнародних або регіональних організацій широкого профілю, які займаються різними аспектами соціальної відповідальності. Ці експерти належали до шести різних груп зацікавлених сторін: споживачі; уряд; промисловість; праця; неурядові організації (НУО); і обслуговування, підтримка, дослідження, науковці та інші. Крім того, було зроблено спеціальне положення для досягнення балансу між країнами, що розвиваються, і розвинутими країнами, а також гендерного балансу в редакційних групах. Цей міжнародний стандарт надає вказівки щодо базових принципів соціальної відповідальності, визнання соціальної відповідальності та залучення зацікавлених сторін, основних тем і питань, що стосуються соціальної відповідальності, а також способів інтеграції

соціально відповідальної поведінки в організацію. Цей міжнародний стандарт наголошує на важливості результатів і покращення ефективності соціальної відповідальності [67]. В Україні методом перекладу ISO 26000:2010(E) прийняли національний стандарт ДСТУ ISO 26000:2019 Настанови щодо соціальної відповідальності, гармонізований з європейським стандартом, зі збереженням року першого прийняття цього європейського стандарту як національного методом підтвердження [68].

У 2018 році після масштабного консультування з колегами і практиками Міжнародна Асоціація Розвитку Спільнот (IACD) рекомендувала до застосування Загальні Міжнародні Стандарти Практики Розвитку Суспільства. Відповідно до даних стандартів «Розвиток суспільства – це і професія, яка базується на практичному досвіді, і академічна дисципліна, яка сприяє реалізації демократії, прийнятих норм, сталого розвитку, економічних можливостей, рівності та соціальної справедливості за допомогою організації, освіти, розширення прав і можливостей людей в спільнотах, будь-то об'єднання за місцем розташування, ідентичності або інтересам, в міських або сільських районах». Ця практика здійснюється «фахівцями-практиками з розвитку суспільства» спільно з професіоналами з інших сфер: соціальної роботи, освіти для дорослих, роботи з молоддю, медико-санітарних дисциплін, екологічної освіти, економічного розвитку, міського планування, архітектури і т.д. Визначення, дане IACD, відноситься до людей в їх суспільствах, незалежно від того об'єднані вони місцеположенням, ідентифікацією або інтересами. Вони сприяють реалізації демократії, прийнятих норм, сталого розвитку, економічних можливостей, рівності та соціальної справедливості, завдяки організації, утворенню і розширенню прав і можливостей людей у суспільствах. Ключовими методами визначені «організація, освіта, розширення прав і можливостей людей у суспільствах...» [69].

IACD визначила ключові сфери практики розвитку громад:

- зрозуміти цінності, процеси та результати розвитку громади та застосовуйте їх до практики у всіх інших ключових сферах;
- спілкуватися з громадами, будувати та підтримувати стосунки з індивідами та групами;
- розробляти та підтримувати спільну роботу та участь громади;
- дозволити громадам вживати колективні дії, збільшити їх вплив і, якщо це доречно, їх здатність отримати доступ, керувати та контролювати ресурси та послуги;
- підтримувати людей та організації для навчання разом та підвищення розуміння, впевненості та навичок, необхідних для соціальних змін;
- проектувати та забезпечити практику, політику, структури та програми, які визнають та поважають різноманітність та сприяють включенню;
- сприяти та підтримувати організаційний розвиток та інфраструктуру розвитку громади, сприяння та надання розширення можливостей лідерства;
- розробка, оцінка та інформування практики та політики щодо розвитку громади, використання оцінки участі для інформування та вдосконалення стратегічної та оперативної практики [70].

У грудні 2022 року була опублікована Директива ЄС про корпоративну звітність зі сталого розвитку. Це вимагає від компаній розкриття інформації про показники сталого розвитку та пов'язані з ними стратегічні наслідки. Розкриття інформації передбачено Європейськими стандартами звітності про сталий розвиток (ESRS) [71].

Стратегія «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання» передбачала сім флагманських ініціатив для активізації прогресу за кожним пріоритетним напрямом:

- “Innovation Union” (інноваційний союз) для покращення рамкових умов і доступу до фінансування досліджень та інновацій з метою забезпечення того, щоб інноваційні ідеї могли перетворюватися на продукти та послуги, які створюють зростання та робочі місця.
- “Youth on the move” (молодь у русі) для підвищення ефективності освітніх систем і сприяння входженню молоді на ринок праці.
- “A digital agenda for Europe” (цифровий порядок денний для Європи) для прискорення впровадження високошвидкісного інтернету та отримання вигод від єдиного цифрового ринку для домогосподарств і компаній.
- “Resource efficient Europe” (ресурсоефективна Європа) для сприяння розриву зв’язку між економічним зростанням та використанням ресурсів, підтримки переходу до економіки з низьким рівнем викидів вуглецю, збільшення використання відновлюваних джерел енергії, модернізації транспортного сектору та просування енергоефективності.
- “An industrial policy for the globalisation era” (промислова політика в епоху глобалізації) для покращення бізнес-середовища, особливо для МСП, та підтримки розвитку сильної та стійкої промислової бази, здатної конкурувати на глобальному рівні.
- “An agenda for new skills and jobs” (порядок денний для нових навичок і робочих місць) для модернізації ринків праці та розширення можливостей людей шляхом розвитку їхніх навичок протягом усього життя з метою підвищення участі в ринку праці та кращого узгодження пропозиції та попиту на робочу силу, зокрема через мобільність працівників.
- “European platform against poverty” (Європейська платформа проти бідності) для забезпечення соціальної та територіальної згуртованості таким чином, щоб вигоди від зростання та створення робочих місць

були широко розподілені, а люди, які перебувають у бідності та соціальній ізоляції, могли жити з гідністю та брати активну участь у житті суспільства [72].

Згідно зазначеної стратегії в рамках 7 ініціативи на національному рівні держави-члени повинні:

- сприяти формуванню спільної колективної та індивідуальної відповідальності у боротьбі з бідністю та соціальною ізоляцією;
- визначати та впроваджувати заходи, що враховують конкретні обставини груп з підвищеним ризиком (таких як сім'ї з одним із батьків, літні жінки, меншини, роми, особи з інвалідністю та бездомні);
- повністю розгортати свої системи соціального забезпечення та пенсійного забезпечення для забезпечення належної підтримки доходів і доступу до медичної допомоги [73].

Також дослідження динаміки в підходах до розвитку соціального капіталу виявляє проблеми, пов'язані з непослідовним впровадженням, потенційним стримуванням місцевих ініціатив та бюрократичним характером стандартів. Тому, надзвичайно важливо дотримуватись балансу між перевагами стандартизації та потребою в місцевій гнучкості.

Таким чином, розвиток соціального капіталу визнається важливим компонентом розвитку громад міжнародними організаціями. Визначені ними стандарти оцінювання соціального капіталу нарівні з практиками країн, які вже почали активно застосовувати його підтримку є надзвичайно важливим для побудови ефективного механізму публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України.

1.3. Цілі, завдання та механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Для формування дієвих механізмів публічного управління з мінімізацією надлишкових нераціональних витрат важливо чітко визначити стратегічну рамку публічного управління: мету, цілі та завдання публічного управління на всіх рівнях – від загальнодержавного до місцевого.

Мета публічного управління – це високорівневе бачення бажаного стану соціальної системи або окремого об'єкта управлінського впливу, що відображає прагнення та інтереси суспільства загалом або окремої його частини (територіальної громади, регіону) та визначає пріоритети державної політики. Вона має відповідати вимогам Конституції України щодо побудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ст. 1) [73].

Конкретизація мети відбувається через визначення цілей публічного управління – формулювання плану досяжних результатів в межах визначених часових і ресурсних рамок.

Адекватне твердження про цілі завжди повинне відкривати можливість окреслити межі, поза якими діяльність буде доречна або недоречна в даний момент і в даному місці [74].

Зміст цілей публічного управління зумовлюється об'єктивними чинниками та суб'єктивними чинниками. Серед об'єктивних О. Краснокутський виділяє структуру суспільства, рівень економічного розвитку, характер ресурсної бази, особливості держави: спрямованість її влади, форми правління та територіального устрою, політичного режиму, рівня централізації та децентралізації, зовнішньополітичного середовища та ін. Як суб'єктивні чинники виділяють домінуючі інтереси та цінності настанови, рівень освіти та компетентності, характер ідеології державних і недержавних суб'єктів цілепокладання [75].

З погляду змісту, для відображення суспільних потреб та інтересів цілі публічного управління мають відповідати таким умовам:

- бути об'єктивно обумовленими і обґрунтованими, тобто впливати з об'єктивних закономірностей і тенденцій суспільного розвитку і діяльності людей, відповідати об'єктивній логіці, формам і механізмам функціонування суспільних сфер та галузей;
- бути соціально вмотивованими, тобто йти від потреб, запитів та інтересів людей, відповідати їм і викликати таким чином розуміння і підтримку, прагнення втілити намічені цілі в життя;
- бути забезпеченими в ресурсному відношенні інтелектуально, матеріально та організаційно, спиратися на право і відповідний рівень розвитку суспільства, ґрунтуватися на реальному, а не на уявному потенціалі;
- спиратися на інтелектуальний багаж, накопичений людством, та на духовні цінності суспільства, культурні традиції народу [76].

Зміст і цілі держави полягають у тому, щоб сприяти матеріальному і духовному розвитку свого народу. Внутрішній стан суспільства і проблеми, що його турбують, є справжнім і актуальним джерелом формування цілей [77].

Таким чином формування цілей публічного управління вимагає наявності ціннісного підґрунтя, яке репрезентує суспільно визнані уявлення про належне, бажане та ідеальне. Самі ці структуровані уявлення вже є частиною соціального капіталу.

Як зазначає Кравченко С. суспільні цінності як основа цілей публічного управління визначаються, з одного боку, нормами міжнародного права, міждержавними угодами, нормами конституції країни, а з другого боку, панівною релігією, традиціями, культурою, звичаями кожного суспільства [78].

Орієнтирами для визначення цілей публічного управління в Україні на національному рівні мають бути:

- Конституція України;
- стратегії, концепції та політичні документи державного рівня;
- Цілі сталого розвитку ООН ;
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС
- 12 принципів доброго врядування Ради Європи;
- оцінки суспільних потреб (включаючи групи інтересів).

Найважливішим і найціннішим у публічному управлінні є те, що ми служимо громадянам задля досягнення спільного блага. Адміністратори все частіше усвідомлюють, що можуть набагато більше досягти, якщо «слухають» громадськість, а не «диктують», і якщо «служать», а не «керують». Тому, цілі публічного адміністрування мають бути спрямовані на реалізацію суспільного інтересу через взаємодію з громадянами, а не просто на ефективність чи ринкову конкуренцію [79]. Для цього визначення цілей публічного управління має включати визначення пріоритетів поточного порядку денного українського суспільства, тобто тих проблем, тем і очікувань, які набувають особливої ваги для різних соціальних груп і вимагають уваги з боку органів влади.

Помилкове розуміння актуальних суспільних потреб чи свідоме бажання видати за них власні інтереси зумовлюють відчуження цілей публічного управління. Як наслідок, відбувається дезорганізація суспільних відносин, виникають конфлікти і, врешті-решт, система публічного управління або руйнується, або змінюється, повертаючи собі здатність до продукування цілей, що адекватно відображають потреби суспільства [80].

При формуванні цілей публічного управління слід враховувати 12 принципів доброго врядування Ради Європи: громадяни у центрі всіх демократичних інститутів та процесів; органи місцевого самоврядування постійно покращують управління за дванадцятьма принципами (чесне

проведення виборів, представництво та участь; зворотний зв'язок та чутливість; ефективність та результативність; відкритість і прозорість; верховенство права; етична поведінка; компетентність і спроможність; інноваційність та відкритість до змін; сталий розвиток та стратегічна орієнтація; раціональне управління фінансами; права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність); держави (або регіональні влади, залежно від інституційного устрою держав-членів) створюють та підтримують інституційні передумови для вдосконалення управління на місцевому рівні [81].

Класифікація цілей публічного управління є надзвичайно багатогранною та багатовимірною.

Кравченко С. розподіляє «дерево цілей» публічного управління на 4 рівні: місія держави, стратегічні цілі (понад 5 років – довгострокові, 1-5 років - середньострокові), оперативні цілі (короткострокові – до 1 року), тактичні. За характером впливу на суспільні процеси він виділяє цілі збереження, функціонування та розвитку. Цілі збереження забезпечують цілісність суспільства, стабільний режим життєдіяльності усіх його сфер. Цілі функціонування передбачають підтримку певного стану суспільства (гарантування прав і свобод людини, надання соціальних гарантій, забезпечення певного рівня освіти та медичного обслуговування тощо). Цілі розвитку забезпечують перехід суспільства до якісно нового стану, появи нових суспільних характеристик та значної зміни наявних параметрів. [78].

Краснокутський О. виділяє такі різновиди цілей: внутрішні (стосуються завдань внутрішнього облаштування державного організму) і зовнішні (пов'язані з безпосереднім впливом державних органів на різні сфери суспільної життєдіяльності), тактичні (спрямовані на розв'язання питань поточного характеру) та перспективні (орієнтовані на середньотермінові, довготривалі, стратегічні завдання), явні (такі, що

офіційно декларуються) та приховані, латентні (проявляються лише у фактичній поведінці, діяльності держави та її органів) [75].

За критерієм масштабності Васіна А. поділяє цілі публічного управління на: стратегічні, пов'язані з якістю суспільства, його збереженням і перетворенням; тактичні, що фіксують великі блоки дій по досягненню стратегічних цілей; оперативні, які визначають щоденні й конкретні дії із досягнення стратегічних і тактичних цілей [82].

З цілями публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах перетинаються цілі публічного адміністрування місцевого розвитку, до яких, на думку Оксін В., відносяться:

- розбудова громадянського суспільства на засадах стимулювання та заохочення все більшого кола його представників до процесу участі в механізмах публічного адміністрування місцевого розвитку в Україні;
- активізувати законодавчі основи для розвитку місцевої демократії;
- підтримувати раніше не задіяні активи (можливості) народовладдя;
- унеможливити узурпацію державної влади;
- оптимізувати виборчі процеси та налагодити механізми його реалізації;
- закінчити формування легальної основи для організації та діяльності спроможних територіальних громад;
- визначити пріоритети місцевого розвитку на декілька років (перехідний період) із подальшим стратегічним його плануванням на більш тривалий проміжок часу [83].

Кошелева Л. сформувала цілі публічного адміністрування соціалізації економіки:

- економічні: добробут, зайнятість, умови праці, ринок праці, зростання доходів населення;
- соціальні: здоров'я населення, система освіти, підвищення рівня безпеки, підвищення рівня соціальної підтримки, підвищення благоустрою населення;

- суспільно-політичні: суспільно-політична ситуація, суспільне середовище [84].

Для досягнення бажаного стану суспільства у майбутньому, відображеного в цілях публічного управління, формуються завдання публічного управління. Завдання – це конкретні дії або етапи, які необхідно виконати для досягнення визначених цілей. Вони можуть бути коротко- або середньостроковими, спрямованими на поступове досягнення цілей.

Узагальнюючи численні наукові роботи Ісаєнко І. визначив механізми публічного управління, як демократичну організацію управлінського впливу на суспільні процеси, яка забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, органів регіонального та місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших сферах суспільного життя [85].

Нижник та Машков визначали механізм державного управління, як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні та зовнішні фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм управління включає цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали [86].

Котов І. виокремив 5 основних механізмів публічного управління сталим розвитком територіальних громад в Україні:

- нормативно-правовий механізм;
- організаційно-інституційний механізм;
- фінансово-економічний механізм;
- соціальний механізм;
- інформаційно-інноваційний механізм [87].

Кравченко О. виокремлює такі змістові характеристики механізму державного управління: сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства [88].

На основі вище наведеного, мета публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах – формування комплексної державної, регіональної та муніципальної політики на створення умов для збереження та розвитку локальної ідентичності, зміцнення зв'язків між різними групами в громаді та назовні, довіри, соціальної взаємодії та участі громадян у прийнятті рішень.

Серед основних чинників, що визначають цілі публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах в Україні на національному рівні у наведеній вище класифікації можна виділити чинники наведені в таблиці 1.3.1.

Таблиця 1.3.1

Об'єктивні та суб'єктивні чинники, що визначають цілі публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

А) об'єктивні чинники:	
Соціально-демографічна структура суспільства:	високий рівень міграції (внутрішньої та зовнішньої), пов'язаною не лише з війною, а й з відсутністю цілісної дієвої системи розвитку сільських територій; суттєва зміна вікової піраміди населення в напрямку старіння. зростання частки вразливих категорій населення (ВПО, ветерани, особи з інвалідністю, діти війни тощо); дефіцит активного чоловічого населення, пов'язаний з війною та мобілізаційними процесами; урбанізаційні процеси та депопуляція громад.
Рівень економічного розвитку та ресурсна база	Обмеженість місцевих бюджетів та можливість напрямків їх витрат; Низький рівень фінансової підтримки локального підприємництва та локальних та локальних ініціатив, особливо у сільських громадах; Наявність нерозкритого потенціалу людського капіталу волонтерів через інституційні обмеження.

Державний устрій та політична система	Децентралізована модель управління (результати реформи 2014–2020) обмежена військовим станом Відсутність чітко визначеної політики соціального розвитку на рівні Кабміну, міністерств, програм дій уряду; Політична нестабільність і часті зміни державної політики. Низький рівень довіри до Уряду та Верховної ради.
Війна	Масова солідарність, волонтерство та система територіальної оборони (ДФТГ) може стати основою розбудови соціального капіталу; Зростаюча роль горизонтальної взаємодії під час війни; Нові потреби у відбудові інфраструктури довіри, локальної ідентичності, згуртованості.
Європейська та євроатлантична інтеграція, міжнародна допомога	Очікувана інтеграція в ЄС та НАТО спонукає до виконання принципів демократії, прав людини, участі громадян; Участь України в міжнародних програмах розвитку громад (UNDP, USAID, SIDA, GIZ тощо) сприяють розвитку участі та згуртованості пілотних громад та спонукає до розвитку належного управління.
Б) суб'єктивні чинники	
Ціннісні орієнтації державної влади	Орієнтація на економічну ефективність часто переважає над соціальною згуртованістю; Відсутність системної уваги до категорії «соціального капіталу» та «соціального розвитку» у стратегіях державного рівня
Компетентність публічних управлінців	Низький рівень обізнаності щодо терміну «соціальний капітал» у практиків, які як правило оперують поняттям «людський капітал». Відсутність фахової підготовки, аналітики, показників моніторингу соціального розвитку та розвитку соціального капіталу
Ідеологія, управлінська культура	Сприйняття громадянина не як партнера, а як «отримувача послуг» Інерція вертикальних управлінських практик, слабка розвиненість мережевого підходу
Рівень довіри в суспільстві	Загальнонаціональна криза довіри до інституцій, яка знизилась у 2022 році повернулась до попереднього високого стану; Високий рівень взаємної підтримки на локальному рівні та довіри до волонтерів, місцевих ініціативних груп, релігійних спільнот;
Політична воля та інституційна спроможність	Відсутність чітко уповноваженого органу, відповідального за розвиток соціального капіталу та соціальний розвиток Відсутність міжвідомчої координації соціального розвитку; Значна політична залежність регіонального управління під час військового стану.

Джерело: розроблено автором

Враховуючи зазначені об'єктивні та суб'єктивні під час формування цілей публічного управління розвитком соціального капіталу на національному рівні слід забезпечити:

- формування системного переходу від окремих ситуативних рішень до цілісної політики соціального розвитку та розвитку соціального капіталу;
- визначення соціального капіталу та соціального розвитку в законодавстві, стратегіях та програмах дій уряду;
- акцентування підтримки з боку міжнародних партнерів акцентування на системній підтримці впровадженні моделей соціального розвитку та розвитку соціального капіталу в регіонах України;
- активізації потенціалу громад як джерела соціального капіталу.

Ураховуючи вищенаведене сформуємо дерево цілей для публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах на національному рівні:

Мета національного рівня – формування умов для сталого розвитку громад та регіонів України через підтримку, зміцнення та масштабування соціального капіталу в громадах та регіонах, як бази для довіри, співпраці, солідарності та активної участі громадян у демократичному врядуванні.

Стратегічні цілі:

- інституціалізація 12 принципів належного врядування у всіх громадах та регіонах України (участь, прозорість, підзвітність);
- забезпечення розвитку участі всіх соціальних груп у суспільному житті громад та регіонів;
- формування нормативних, інфраструктурних та інституційних умов для розвитку горизонтальної взаємодії в громадах/регіонах та між громадами/регіонами;
- формування механізмів забезпечення зростання довіри до органів місцевого самоврядування та державної влади;

- створення механізмів посилення ідентичності громад та регіонів для згуртування та забезпечення стабільності;

Для досягнення зазначених цілей пропонуються наступні завдання:

Ціль 1.1. Інституціалізація 12 принципів належного врядування у всіх громадах та регіонах України:

- Завдання 1.1.1.: Розробити нормативні рамки для обов'язкової участі громадян у процесах планування, моніторингу, оцінки;
- Завдання 1.1.2.: Запровадити системи індикаторів оцінки доброго врядування на місцевому рівні;
- Завдання 1.1.3.: Інтегрувати принципи належного врядування до Стратегій та програм розвитку регіонів та громад та навчальних програм для посадовців;
- Завдання 1.1.4.: Визначити орган відповідальний за координацію впровадження політики доброго врядування в громадах та регіонах.

Ціль 1.2. Забезпечення розвитку участі всіх соціальних груп у суспільному житті громад та регіонів:

- Завдання 1.2.1. Розбудова культури діалогу, партнерства, поваги до різноманітності (етнічної, мовної, соціальної);
- Завдання 1.2.2.: Створити цільові програми підтримки участі вразливих груп (молодь, ВПО, жінки, ветерани, нацменшини);
- Завдання 1.2.3.: Розвивати цифрові платформи для залучення громадян до ухвалення рішень;
- Завдання 1.2.4.: Підтримка міжмуніципального співробітництва як форми обміну соціальним капіталом;
- Завдання 1.2.5. Проводити навчальні кампанії з громадянської участі та адвокації.

Ціль 1.3. Формування нормативних, інфраструктурних та інституційних умов для розвитку горизонтальної взаємодії в громадах/регіонах та між громадами/регіонами:

- Завдання 1.3.1.: Розробка національних, регіональних та місцевих стратегій розвитку соціального капіталу;
- Завдання 1.3.2.: Реалізація програм підтримки горизонтальних зв'язків, взаємодії між жителями, громадами, секторами;
- Завдання 1.3.3.: Моделювання й поширення успішних практик самоорганізації, громадянського активізму, спільного управління;
- Завдання 1.3.4.: Запустити програми міжмуніципального співробітництва з фокусом на соціальний розвиток, розвиток довіри та партнерства;
- Завдання 1.3.5.: Створити пілотні платформи горизонтальної взаємодії різних соціальних груп в громадах;
- Завдання 1.3.6.: Стимулювання створення і підтримка ООН, громадських організацій, неформальних ініціатив.
- Завдання 1.3.7.: Формування середовища взаємодії та «третіх місць»;
- Завдання 1.3.8.: Запровадження механізмів спільного фінансування ініціатив між громадами.

Ціль 1.4. Формування механізмів забезпечення зростання довіри до органів влади:

- Завдання 1.4.1.: Створити державний стандарт звітування органів влади з урахуванням візуалізації, відкритих даних та мовної доступності;
- Завдання 1.4.2.: Регулярне інформування населення про діяльність ЦОВВ, ОМС, ОВА через відкриті дашборди та візуалізацію даних;
- Завдання 1.4.3.: Визначити КРІ довіри та запровадити щорічне соціологічне опитування рівня довіри до ЦОВВ, ОМС, ОВА;
- Завдання 1.4.4.: Забезпечити створення та підтримувати регіональні центри громадського моніторингу.

Ціль 1.5. Створення механізмів посилення ідентичності громад та регіонів для згуртування та забезпечення стабільності:

- Завдання 1.5.1. Запровадити програми збереження нематеріальної культурної спадщини громад (через Мінкульт, УКФ, Держкіно);
- Завдання 1.5.2. Стимулювання міжрегіональних ініціатив культурного обміну та солідарності;

Серед операційних цілей підтримки реалізації стратегічних напрямів можна виділити:

- внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку з акцентом на соціальний капітал;
- запуск національної програми з розвитку локальної демократії та мережевого врядування;
- створення Національного хабу підтримки громадянських ініціатив у громадах;
- пілотування індексу соціального капіталу на базі 10+ територіальних громад;
- включення відповідних модулів до програм навчання для службовців та депутатів;
- пріоритезація соціального капіталу у грантовій та донорській політиці (міжнародна допомога, DOBRE, U-LEAD, IPRSA тощо).

З огляду на особливість та соціальну значущість сфери соціального розвитку та розвитку соціального капіталу, механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах визначимо як сукупність суб'єктів, інструментів, процедур, правових норм, практик управління і моделей використання та розподілу ресурсів, що забезпечують формування, підтримку, інтеграцію та оцінку елементів соціального капіталу. Вони спрямовані на підвищення рівня соціальної згуртованості, якості врядування та спроможності громад до сталого розвитку.

Для проведення системного автор виділяє 9 ключових механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах:

- 1) *нормативно-правовий механізм* - забезпечує правову основу для формування, реалізації та моніторингу публічної політики розвитку соціального капіталу в громадах, включаючи законодавче визначення понять, принципів, повноважень суб'єктів, процедур участі, вимог до звітності, підтримки розвитку локальної ідентичності, механізмів врядування, а також гармонізацію з європейськими стандартами;
- 2) *програмно-цільовий механізм* передбачає розробку, впровадження, координацію та гармонізацію стратегічних документів (державні, регіональні та місцеві програми та стратегії);
- 3) *організаційно-функціональний* охоплює визначення, розвиток та координацію інституцій підтримки розвитку соціального капіталу (органів влади, центрів розвитку, мереж, експертних груп, окремих посад спеціалістів), відповідальних за реалізацію політики розвитку соціального капіталу в громадах, їхню організаційну взаємодію, повноваження, зони відповідальності. В тому числі щодо активізації створення нових посад та структур підтримки (центрів соціального розвитку, посад фахівців з питань соціального розвитку тощо);
- 4) *фінансово-економічний механізм* передбачає створення та використання інструментів фінансування програм розвитку соціального капіталу, включаючи державні цільові субвенції, конкурси проєктів громад, грантову підтримку від міжнародних партнерів, бюджети участі, соціальне підприємництво, моделі співфінансування (наприклад, Local Area Agreements);
- 5) *інформаційно-аналітичний механізм* включає системи збору, обробки, аналізу та поширення даних про стан і динаміку соціального капіталу. Одним з піднапрямків даного механізму є системне відстеження ефективності політик і програм у сфері розвитку соціального капіталу на основі індикаторів згуртованості, довіри, локальної ідентичності, участі, а також впровадження інструментів самоскринінгу громад,

відкритих публічних звітів, зовнішніх аудитів та геоінформаційного моніторингу соціального розвитку (GIS-SC);

- 6) *інклюзивно-ресурсний механізм* спрямований на розширення залучення мешканців до прийняття рішень, формування довіри через відкриті діалоги, онлайн-консультації, фасилітацію участі, підтримку громадських ініціатив, розвиток механізмів партисипативного врядування;
- 7) *інфраструктурно-просторовий механізм* включає створення та підтримку фізичного середовища для соціальної взаємодії: громадських просторів, центрів взаємодії, інфраструктури «третіх місць», коворкінгів, інфраструктури безбар'єрності, соціальних хабів, які сприяють зміцненню горизонтальних зв'язків і згуртованості;
- 8) *кадрово-розвиваючий механізм* спрямований на розвиток компетенцій та спроможності органів місцевого самоврядування, громадських лідерів, фасилітаторів і мешканців щодо розуміння, побудови й управління соціальним капіталом через тренінги, програми підвищення кваліфікації, формування нових професійних стандартів і впровадження моделей соціального лідерства;
- 9) *цифровий механізм*, спрямований на впровадження цифрових технологій в процеси розвитку соціального капіталу. Саме в ньому зараз проявляється лідерство України в розвитку електронної демократії.

Надійна теоретична та методологічна основа публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах є важливою для сприяння інклюзивному та сталому розвитку громад. Використовуючи ці знання, публічні управлінці можуть ефективно використовувати потенціал соціального капіталу для вирішення місцевих проблем, підвищення стійкості та підвищення загального добробуту жителів

Висновок до першого розділу

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено комплексне теоретико-методологічне обґрунтування підходів до публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах.

У підрозділі 1.1 проаналізовано генезис поняття «соціальний капітал» та його трансформацію як наукової категорії від класичних концепцій до сучасного управлінського інструмента. Встановлено, що соціальний капітал, попри багатозначність трактувань, виконує критичну функцію у формуванні стійких, згуртованих і адаптивних локальних спільнот. Сформовано визначення соціального капіталу в громадах, як багатовимірного публічного ресурсу громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення.

У підрозділі 1.2 розглянуто ключові міжнародні та європейські підходи до розвитку соціального капіталу. Встановлено, що в країнах ЄС, Канади, Японії, Нідерландів розвиток соціального капіталу закладено в стратегічне планування національного і місцевого рівнів. Європейська комісія визнала одними із ключових пріоритетів охорони здоров'я боротьбу з самотністю та соціальною ізоляцією. Соціальні зв'язки є окремою сферою Рамкової програми благополуччя ОЕСР ще з моменту її створення в 2011 році [37].

У межах підрозділу 1.3 автором визначено мету публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах – формування комплексної державної, регіональної та муніципальної політики на створення умов для збереження та розвитку локальної ідентичності, зміцнення зв'язків між

різними групами в громаді та назовні, довіри, соціальної взаємодії та участі громадян у прийнятті рішень.

Автором виокремлено комплексну систему цілей публічного управління соціальним капіталом в громадах, серед яких: формування інклюзивного середовища, підтримка міжособистісної довіри, залучення жителів до процесів прийняття рішень, формування соціального середовища, орієнтованого на солідарність.

Визначено основні цілі публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах: 1) інституціалізація 12 принципів належного врядування у всіх громадах та регіонах України; 2) забезпечення розвитку участі всіх соціальних груп у суспільному житті громад та регіонів; 3) формування нормативних, інфраструктурних та інституційних умов для розвитку горизонтальної взаємодії в громадах/регіонах та між громадами/регіонами; 4) формування механізмів забезпечення зростання довіри до органів влади; 5) створення механізмів посилення ідентичності громад та регіонів для згуртування та забезпечення стабільності.

Автором запропоновано виділити наступні ключові механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах: нормативно-правовий, програмно-цільовий, організаційно-функціональний, фінансово-економічний, інформаційно-аналітичний, інклюзивно-ресурсний, інфраструктурно-просторовий, кадрово-розвиваючий, цифровий.

Таким чином, на основі опрацювання теоретичних джерел, міжнародного досвіду та чинного українського контексту, у розділі обґрунтовано підхід до соціального капіталу як до ресурсу публічного управління. Розвиток соціального капіталу потребує цілеспрямованої політики, що інтегрує соціальні, інституційні та управлінські інструменти.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ

2.1. Нормативно-правові засади публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Публічне управління від простої сукупності «локальних рішень» відрізняється комплексним підходом, який розробляється на національному, регіональному та локальному рівнях та закріплюється в нормативно-правових актах. На жаль, наразі в Україні відсутня єдина комплексна політика, яка регулює розвиток соціального капіталу в громадах та навіть окремих його елементів: довіри, мереж взаємодії в громадах, інститутів громадянського суспільства, локальної ідентичності (спільних норм та правил), лідерства, активності та участі жителів, комплексної інституційної підтримки розвитку співпраці в громаді.

Основні компоненти нормативно-правового регулювання розвитку соціального капіталу в громадах в Україні розпорошені в різних групах нормативних актів:

- Конституція України;
- НПА, що регулюють розвиток місцевого самоврядування та публічного управління;
- НПА, що регулюють розвиток інститутів громадянського суспільства та мереж взаємодії;
- НПА, що регулюють розвиток громадської участі, прозорості, відкритості та підзвітності;
- НПА, що регулюють збереження та розвиток культурної, історичної та соціальної спадщини громад (локальної ідентичності);
- НПА, що регулюють розвиток лідерства та управлінських навичок;

- економічне та фінансове законодавство для підтримки соціального капіталу;
- стратегії та програми національного, регіонального та локального рівнів;
- місцеві нормативно-правові акти (статути територіальних громад, та інші НПА, що регулюють питання участі громадян у місцевому самоврядуванні, підтримки громадських ініціатив та розвитку соціальної інфраструктури).

Конституція України

Конституція України визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу (стаття 1) в якій визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7). Відповідно до статті 11 Конституції держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Конституція України загалом відображає основні гарантії прав людини та засади створення утворення і діяльності місцевого самоврядування, об'єднань громадян, засобів масової інформації. П.4 статті 116 Конституції закріплює за Кабінетом міністрів України розробку і здійснення загальнодержавних програм соціального і культурного розвитку України, а стаття 143 передбачає право місцевих рад затверджувати програми соціально-економічного та культурного розвитку та бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць [74].

У Конституції відсутні норми щодо комплексного забезпечення соціального розвитку. Також, можна цілком погодитись з думкою, висловленою в «Аналітичному звіті за підсумками дослідження стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку», що в Конституції відсутні норми щодо «належного врядування»,

«відкритості і прозорості влади», «залучення та участі громадськості», «громадського контролю» [89].

*Нормативно-правові акти, що регулюють розвиток місцевого
самоврядування та публічного управління*

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [90] визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Він передбачає права громадян на участь у місцевому самоврядуванні (стаття 3), регулює такі форми місцевої демократії, як загальні збори громадян за місцем проживання (стаття 8), право ініціювати розгляд у раді в порядку місцевої ініціативи (стаття 9), громадські слухання (стаття 13) та створення органів самоорганізації населення (стаття 14).

Крім того, даний закон відносить до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад затвердження місцевих бюджетів, програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць (пп.22 п.1 статті 26), а виконавчим органам рад надає повноваження щодо забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку територій, участь у соціальному діалозі (стаття 27). Хоча закон містить окрему статтю 34, яка регулює повноваження у сфері соціального захисту населення, проте відсутня окрема стаття, яка акцентує увагу на повноваженнях у сфері соціального розвитку.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [91] визначає організацію, повноваження та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій. Відповідно до статті 37 Закону місцеві державні адміністрації є стороною соціального діалогу на територіальному рівні, сприяють розвитку соціального діалогу, відповідно до закону проводять

консультації з іншими сторонами соціального діалогу. П.1. статті 37 містить виключний перелік інститутів громадянського суспільства, з якими місцеві державні адміністрації взаємодіють для задоволення їх політичних, екологічних, соціальних, економічних, культурних та інших інтересів з урахуванням загальнодержавних і місцевих інтересів:

- політичні партії
- громадські організації
- релігійні організації
- професійні спілки та їх об'єднання
- організації роботодавців та їх об'єднання.

Цей перелік не є повним та має бути відкорегованим. Для прикладу в ньому відсутні асоціації органів місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення та неформалізовані групи громадян (інноваційні групи дрібних агровиробників тощо).

Закон акцентує увагу на виконанні державних програм соціально-економічного розвитку не виокремлюючи соціальний розвиток. Тому ці програми часто сфокусовані саме на економічних елементах розвитку, без акценту на розвитку соціальних мереж.

Також згадуються програми утвердження української національної та громадянської ідентичності, проте нічого не говориться про розвиток локальної ідентичності. Лише передбачені програми національно-культурного розвитку корінних народів і національних меншин в місцях їх компактного проживання.

У законі відсутні механізми оцінювання рівня соціального розвитку районів та громад. Це ускладнює контроль за ефективністю реалізації національних та регіональних програм та відповідно відсутня можливість їх швидко корегувати.

Закон не містить жодного положення, яке б відображало роль місцевих державних адміністрацій у стимулюванні розвитку соціального капіталу в

громадах, що певним чином перешкоджає системній можливості для адміністрацій активно реалізовувати програми, що сприяють побудові розвитку мереж, довіри, взаємодії та співпраці між громадянами.

Ефективність реалізації програм соціального розвитку знижує також відсутність в законі чітких механізмів налагодження співпраці між місцевими державними адміністраціями та громадськими організаціями.

Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» [92], як тимчасовий вимушений захід для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, визначає умови створення та порядок діяльності військово-цивільних адміністрацій («ВЦА»). Закон передбачає централізоване управління через ВЦА, яке замінює відповідно органи місцевого самоврядування за рішенням Президента України для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації. Запровадження ВЦА призводить до зниження рівня участі громадян у процесах прийняття рішень та зменшує можливості для розвитку соціального капіталу. Закон не враховує необхідність розвитку соціального капіталу, хоча він може бути надзвичайно важливим ресурсом для стабілізації громади, району, регіону в умовах кризи. Тому, бажано, доповнити норми закону обов'язковим запровадженням залучення громадян та громадських організацій до процесу прийняття частини рішень через громадські ради та слухання, консультації з громадськістю та цифрові платформи зворотного зв'язку та обов'язку ВЦА сприяти розвитку волонтерства, соціальних зв'язків та місцевих ініціатив спрямованих на розвиток згуртованості.

Загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування визначає Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» [93]. На рівні принципів Закон гарантує гласність, демократизм, гуманізм і соціальну справедливість. Основний акцент в законі зроблено на

організаційних аспектах діяльності, а не на стимулюванні посадових осіб місцевого самоврядування до розвитку соціальних зв'язків, довіри та співпраці серед мешканців. Закон не містить положень, які б зобов'язували їх до активної співпраці з громадськими організаціями та ініціативними групами. Також не передбачено механізмів моніторингу динаміки соціального розвитку та розвитку соціального капіталу, як елементу оцінки ефективності діяльності органу місцевого самоврядування за окремими напрямками.

Закон України «Про державну службу» [94] визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби. Закон містить принцип прозорості у діяльності державного службовця, але загалом орієнтований на адміністративні та управлінські аспекти без врахування потреби у формуванні довіри до державних інституцій та розвитку елементів соціального капіталу. В законі відсутні конкретні механізми залучення громадян до ухвалення рішень та стимули для підтримки соціальних ініціатив. Враховуючи особливу важливість соціального розвитку та соціального капіталу, бажано окремо виділити статтю, що зобов'язуватиме державних службовців розвивати активну взаємодію з громадськістю, підтримку локальних та регіональних ініціатив та налагодження партнерських відносин з громадськими організаціями.

Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» [95] визначає правовий статус депутатів та їх обов'язки, але не враховує значення соціального капіталу як основи розвитку громади. П.6 статті 17 лише передбачає врахування доручень виборців при розробці планів і програм соціального розвитку відповідної території, складанні бюджету, а також при підготовці рішень з інших питань. Враховуючи, що депутат місцевої ради є представником інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу, то бажано доповнити обов'язки депутатів активним сприянням

підтримки місцевих ініціатив та проєктів, спрямованих на зміцнення залученості, довіри та співпраці в громаді. Звітність депутатів перед виборцями (ст. 16) передбачає інформування про його діяльність у раді та в її органах, а також про його роботу у виборчому окрузі, про прийняті радою та її органами рішення, про хід їх виконання. Але дані звіти прямо не передбачають звітуванні щодо реалізації соціальних ініціатив та залученості громадян.

Закон України «Про засади державної регіональної політики» [96] визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики. Закон достатньо детально акцентує увагу на напрямках економічного та інфраструктурного розвитку, однак не містить конкретних положень, які б сприяли розвитку соціального капіталу — довіри, соціальних зв'язків, співпраці та взаємодії між громадянами, розвитку локальної ідентичності. Закон визначає державну регіональну політику, як політику яка здійснюється з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності. Проте, згуртованість в рамках даного закону розглядається лише як «забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної єдності України». Особливості окремих територій фактично в рамках закону розглядаються лише як особливості функціональних типів територій та мікрорегіонів, у межах яких реалізуються окремі програми регіонального розвитку.

*Нормативно-правові акти, що регулюють розвиток інститутів
громадянського суспільства та мереж взаємодії*

Закон України «Про громадські об'єднання» [97] визначає порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань в Україні. Закон визначає право громадських об'єднань брати участь у роботі

консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади та місцевого самоврядування (пп.5 п.2 статті 21), заборону взаємного втручання у діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань (п.2 статті 22), право на фінансову підтримку за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів (п.1 статті 23).

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [98] визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні. Серед сфер благодійної діяльності передбачені освіта, культура та мистецтво, охорона культурної спадщини, розвиток територіальних громад. Закон не передбачає особливих механізмів розвитку соціального капіталу, таких як створення соціальних мереж, формування довіри та взаємодії між громадянами. Також він не містить достатньо механізмів, які б стимулювали розвиток благодійної діяльності на локальному рівні, зокрема серед малих сільських громад.

Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [99] визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок. Закон орієнтований здебільшого на захист трудових прав, але мало уваги приділяє розвитку соціальної згуртованості, побудові мереж взаємодії та підвищенню довіри в ході реалізації трудових прав. Фокусуючись в основному на відносинах між профспілками та роботодавцями, Закон не приділяє активної уваги розвитку співпраці профспілок з громадськими організаціями.

Закон України «Про органи самоорганізації населення» [100] визначає правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення. Закон орієнтований в основному на виконання органами самоорганізації певного роду адміністративних функцій. Він практично не фокусується на зміцненні соціального капіталу, тому його бажано доповнити розділом чи пунктами, де передбачити заходи щодо створення

соціальних мереж, проведення культурних та освітніх заходів, спрямованих на підвищення згуртованості громади в межах території діяльності ОСН. П.1 статті 16 Закону передбачає можливість фінансування діяльності ОСН з місцевого бюджету, добровільних внесків та інших надходжень. Бажано передбачити додатково можливість створення спеціальних фондів підтримки органів самоорганізації населення, які б фінансували проекти розвитку соціального капіталу, інфраструктурні ініціативи та культурні заходи в межах території дії ОСН.

Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [101] визначає правові засади організації і діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань. Закон фокусується на організаційних питаннях та залишає поза увагою потенціал асоціацій у сприянні розвитку соціального капіталу через налагодження горизонтальних зв'язків та співпраці між громадами. Він також не передбачає стимулів Асоціації ОМС та їх регіональних відділень до співпраці з громадськими організаціями.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [102] визначає механізми реалізації молодіжної політики в Україні. Він фокусується на участі молоді в громадських та політичних процесах, проте мало уваги приділяє використанню її потенціалу для зміцнення соціального капіталу в громаді через розбудову співпраці з іншими громадськими організаціями в громаді. Закон не містить конкретних механізмів фінансування та підтримки місцевих молодіжних проєктів, які могли б зміцнити соціальну згуртованість на рівні територіальних громад. Закон гарантує рівні права дітей та молоді, проте не передбачає інтеграції молоді уразливих груп, що надзвичайно важливо у ситуації війни в Україні.

*Нормативно-правові акти, що регулюють розвиток громадської участі,
прозорості, відкритості та підзвітності*

Закон України «Про доступ до публічної інформації» [103] забезпечує правову основу для реалізації права на доступ до інформації, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень. Серед недоліків Закону, що впливають на розвиток соціального капіталу слід відмітити відсутність чітких механізмів сприяння залученню громадян до процесу прийняття рішень на основі публічної інформації. Закон не стимулює до активного використання відкритих даних та передбачає можливість оприлюднення інформації через веб-сайти, не акцентуючи увагу на використанні форматів та платформ для полегшення доступу до інформації. Ефективним механізмом може бути запровадження в Законі вимоги щодо проведення регулярних громадських слухань та обговорень в громаді з використанням відкритих даних.

Закон України «Про звернення громадян» [104] забезпечує громадянам можливість для участі в управлінні державними і громадськими справами. Закон передбачає механізми вирішення скарг та заяв громадян, але не передбачає механізмів інтеграції цих звернень у процес виявлення локальних ініціатив та подальше стратегічне планування. Закон дозволяє органам влади використовувати цифрові інструменти у процесі подання звернень, проте не стимулює їх до цього. Не передбачено можливості громадян надавати зворотний зв'язок про якість розгляду їхніх звернень, що обмежує можливості для покращення якості процесу взаємодії.

Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [105] визначає вимоги до формату і структури наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, періодичність оновлення та порядок їх оприлюднення, а також перелік таких наборів даних. Разом з тим вона спонукає активно до використання відкритих даних місцевими

громадами для створення ініціатив, спрямованих на зміцнення соціальних зв'язків, розвиток локальних проєктів та підвищення громадської активності. Часто відсутні механізми контролю та відповідальності за вчасну актуалізацію та повноту відкритих даних. Постанова не приділяє уваги залученню громадян до процесу створення та оновлення відкритих даних. Відсутні механізми підтримки локальних ініціатив щодо формування пакетів відкритих даних. Все це призводить до низького темпу наповненості порталу відкритих даних.

Концепція розвитку електронного урядування в Україні [106], схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р передбачає стимулювання розвитку на базі відкритих даних загальнодоступних проєктів і сервісів (соціальних, громадських, медійних та комерційних), у тому числі у співпраці з органами влади, для підвищення відкритості та ефективності їх діяльності, надання якісних послуг та розвитку інноваційного бізнесу та стимулювання використання електронних інструментів залучення громадян та підтримка громадських ініціатив у сфері електронного урядування.

План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних [54] зосереджений на загальнодержавних заходах, але не враховує потреби місцевих громад у використанні відкритих даних для розвитку соціального капіталу на локальному рівні. Він потребує доповнення фінансовими механізмами для залучення громадян до аналізу та використання відкритих даних та механізмів участі громадян у їх формуванні. Відсутні чіткі вимоги щодо звітування ОМС щодо прогресу у впровадженні відкритих даних. План дій передбачає сприяння організації навчання з відкритих даних для державних службовців, але не передбачає таке сприяння для працівників органів місцевого самоврядування. Також він не передбачає розвиток інструментів соціальної взаємодії та розвитку соціального капіталу в громадах на основі відкритих даних.

Постанова № 996 від 3 листопада 2010 року «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [107] визначила порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, що має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю. Постанова передбачає розгляд пропозицій громадськості, але не встановлює чітких вимог щодо обґрунтування та зворотної комунікації відмови в їх врахуванні. Консультації з громадськістю є обов'язковими якщо пропозиція щодо проведення консультацій з громадськістю з одного питання надійшла не менше ніж від трьох інститутів громадянського суспільства.

Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення і організації функціонування центрів культурних послуг у територіальних громадах» [108] визначає поняття «Соціальна згуртованість, як нематеріальне явище, що проявляється у наявності спільних цінностей, ідей, і сильних соціальних зв'язків у суспільстві (його частині), що разом формує серед його членів довіру один до одного та до владних інституцій і через спільні дії та діалог сприяє забезпеченню добробуту усіх членів спільноти, мінімізуючи нерівність у розвитку і уникаючи маргіналізації людей».

Нормативно-правові акти, що регулюють збереження та розвиток культурної, історичної та соціальної спадщини громад (локальної ідентичності)

Законом України «Про культуру» [109] культура визнається одним із основних факторів самобутності Українського народу – громадян України всіх національностей. Сприяння створенню єдиного культурного простору України, збереження цілісності культури, захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури, турбота про розвиток культури,

сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті належать до основних засад державної політики у сфері культури (ч. 1 ст. 3). Держава у пріоритетному порядку створює умови для: розвитку культури української нації, корінних народів та національних меншин України; збереження, відтворення та охорони історичного середовища; естетичного виховання громадян, передусім дітей та юнацтва; розширення культурної інфраструктури села (ч. 2 ст. 4 цього Закону).

Закон України «Про охорону культурної спадщини» [110] регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Закон зосереджений на збереженні матеріальних об'єктів, але не враховує важливість збереження нематеріальної культурної спадщини, яка є основою локальної ідентичності та соціального капіталу. Також він не містить положень, які б сприяли активному використанню об'єктів для розвитку соціального капіталу та соціальної взаємодії в громадах. Не визначено чітких механізмів залучення жителів до процесу прийняття рішень щодо управління об'єктами культурної спадщини, що призводить часто до спорів щодо цілей витрати бюджетних коштів. Не прописані механізми можливого партнерства між бізнесом та громадою в частині використання та збереження об'єктів культурної спадщини.

Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України [111] визначив механізм створення та ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України - державної інформаційної системи, що забезпечує ідентифікацію, збирання, накопичення, обробку, захист, облік та доступ до інформації про наявні на території України елементи нематеріальної культурної спадщини з метою їх охорони. Закон не містить чітких положень, спрямованих на

використання нематеріальної культурної спадщини для зміцнення соціального капіталу та соціальної згуртованості громад. Наказ передбачає що громади та громадські організації є активними учасниками формування Національного переліку. Проте механізми взаємодії та залучення громадян та місцевих організацій до процесу прийняття рішень не прописаний.

Нормативно-правові акти, що регулюють розвиток лідерства та управлінських навичок

Особливе місце серед нормативно-правових актів публічного управління соціальним капіталом в громадах посідають професійні стандарти, що визначають вимоги до компетентностей окремих посадових осіб місцевого самоврядування. Так, професійні стандарти «Спеціаліст місцевого самоврядування з питань комунікацій» [112] та «Спеціаліст місцевого самоврядування з питань доступу до публічної інформації» [113], затверджені Національним агентством України з питань державної служби, встановлюють чіткі орієнтири для формування управлінських і лідерських навичок. Вони визначають трудові функції, компетентності, необхідні знання, уміння/навички та рівень комунікації та автономності.

Економічне та фінансове законодавство для підтримки соціального капіталу

Бюджетний кодекс України [114] створює фінансову основу для реалізації місцевих програм, що прямо чи опосередковано сприяють розвитку соціального капіталу в громадах. П.10 статті 7 Кодексу закріплює принцип публічності та прозорості, яким передбачає обов'язкове інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів. Стаття 91 Кодексу дозволяє, з усіх місцевих бюджетів

можуть здійснюватися видатки, що фінансують заходи у сферах освіти, культури, молодіжної політики, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Це саме ті напрямки які є ключовими складовими формування довіри, взаємодії та соціальної згуртованості. Разом з тим, хоча стаття 71 передбачає можливість проведення громадських обговорень бюджетного процесу, у Кодексі відсутні чіткі механізми підтримки локальних ініціатив, спрямованих на розвиток соціального капіталу. Брак визначення цього поняття у законодавстві та спеціальних бюджетних інструментів для його підтримки унеможливорює системне включення відповідних заходів до програм соціально-економічного розвитку громад.

Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» закладає нормативні засади розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку держави, регіонів і громад. Його положення дозволяють органам місцевого самоврядування включати компоненти соціального капіталу (довіра, співпраця, мережі, громадська активність) до програм соціального розвитку. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку.

Система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з:

- прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;
- прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період;

- загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм;
- прогнозів економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на середньостроковий період;
- програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на короткостроковий період [115].

Стратегії та програми національного, регіонального та локального рівнів

Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [116], передбачає, що об'єктом у рамках регіональної політики є територія, яка характеризується специфічним набором соціальних, просторових, екологічних та економічних особливостей. В Україні 401 населений пункт постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. №878 [117] визначено історичним населеним місцем. В поєднанні з історико-культурною спадщиною це формує духовний, економічний і соціальний капітал надзвичайно високої цінності, який є головною складовою національної самоповаги і відповідного представлення нашої країни на міжнародному рівні.

Стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 року досягається на основі трьох стратегічних цілей:

- формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах;
- підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;
- розбудова ефективного багаторівневого врядування.

Серед ключових пріоритетів регіонального розвитку на період до 2027 року передбачено напрямки, що істотно впливають на розвиток соціального капіталу в громадах: розвиток соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні;

охорона культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів; підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації.

Хоча Стратегія включає положення щодо розвитку людського капіталу, соціального та економічного розвитку, вона не містить конкретних заходів для зміцнення соціального капіталу в громадах. Вона орієнтована на загальнодержавні заходи і проєкти, але мало уваги приділяє широкій підтримці локальних ініціатив. Вона не забезпечує достатніх механізмів залучення громадян до процесу планування та реалізації регіональних проєктів. В ній загалом відсутній чіткий акцент на збереженні культурної та соціальної ідентичності громад. Не прописані чіткі механізми для сприяння міжмуніципальній співпраці.

Концепція розвитку сільських територій [118], схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р., створювалася з метою створення комплексного підходу до розв'язання проблем розвитку сільських територій, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку. Показово що дана стратегія чи не єдина, що розділила людський та соціальний капітал та передбачила необхідність нарощування соціального капіталу.

Для розв'язання проблем пропонується створення умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу.

Основними напрямками визначені: підвищення якості життя сільського населення, охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості, удосконалення системи управління сільськими територіями, освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення.

Завдання, передбачені в Концепції за даними напрямками, націлені на значне покращення умов життя в сільських територіях та їхній розвиток, що опосередковано сприятиме збільшенню соціального капіталу цих територій, оскільки безпосередньо впливають на соціальні взаємини та спільноти, підвищуючи взаємну довіру та співпрацю між мешканцями. Однак у Концепції відсутні спеціалізовані аспекти розвитку соціального капіталу.

Для забезпечення більш глибокій інтеграції мешканців сільських територій в процеси прийняття рішень та реалізації громадських ініціатив можна було б додати в Концепцію наступні пропозиції:

- створення та підтримка місцевих ініціативних груп (за прикладом Європейських підходів LEADER, OGs), що сприятиме активізації мешканців сільських територій та підвищенню їхнього впливу на прийняття рішень та реалізації місцевих проєктів;
- запровадження бази кращих практик сільського розвитку (за прикладами AKIS);
- програми обміну досвідом між сільськими громадами загалом та окремими секторами сільського розвитку зокрема для створення регіональних та національної мережі співпраці;
- підтримка місцевих культурних заходів для зміцнення відчуття громадської єдності та приналежності;
- розробка та впровадження програм підтримки соціального підприємництва, для сприяння соціальному добробуту та розвитку громади.

Відповідно до Довгострокової стратегії розвитку української культури - стратегії реформ [119], схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р сфера культури є найчутливішим показником реалізації прав людини, зокрема таких, як право на ідентичність, національну пам'ять, почуття власної гідності та соціальної злагоди. Саме культура, що заохочує до найрізноманітніших форм творчого самовираження і водночас вивчення та оновлення традицій, сприяє розвитку творчої економіки, інноваційної політики та активній участі громадськості в побудові сучасної та демократичної держави.

Стратегія має сприяти обміну та мобільності творчих людей та ідей, подоланню стереотипів минулого та віджилих схем організації культурного процесу.

Здатність оцінювати, зберігати та передавати традиції, знання та навички визначає самобутність культури окремих груп, громад і суспільств; посилення зусиль у сфері збереження і відтворення культурної (матеріальної і нематеріальної) та природної спадщини, як це зазначено в програмах довгострокового розвитку Європи та ООН, є одним із пріоритетів Стратегії, що визначає культуру як базовий елемент національної пам'яті через переосмислення значення і ролі культурної спадщини в розвитку суспільства;

Стратегія містить вказівки на покращення комунікацій та міжкультурного діалогу в межах громади, підкреслюючи важливість взаємодії між різними учасниками культурного процесу на місцевому рівні. Вона передбачає децентралізацію менеджменту культури через передачу повноважень громадам спільно з відповідальністю за виконання стратегічних завдань у сфері культури. Також передбачено створення системи (мережі) комунікаційних майданчиків для громадського обговорення поточних проблем культурно-мистецького життя. Розвиток культурно-освітніх центрів та нових форм діяльності клубних закладів,

центрів народної творчості сприяє створенню нових майданчиків для місцевих культурних зустрічей та заходів, що сприяє кращому зв'язку між різними культурними групами в межах громади. Ці заходи демонструють прагнення стратегії підсилити внутрішню культурну комунікацію та взаємодію між різними учасниками на рівні громади, що є ключовим для досягнення стійкого культурного розвитку та сприяють розвитку соціального капіталу в громаді.

Відповідно до Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року [120], схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 141-р утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам.

Концепція направлена на вирішення проблеми ідентифікації населення себе українцями, зокрема за регіональним зрізом, шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, консолідації суспільства навколо суспільно-державних (національних) цінностей. Основні шляхи для вирішення проблеми: створення сприятливих умов та налагодження міжгалузевої взаємодії на загальнодержавному та регіональному рівні для реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти населення України, популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України (самобутність, соборність, воля, гідність) та формування на їх основі української національної та громадянської ідентичності.

Критеріями успішності програми визначено:

- охоплення 20 відсотків населення заходами та проєктами у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності;
- збільшення частки громадян, які, за даними соціологічних опитувань, пишаються своїм українським походженням та/або громадянством (до 75 відсотків);
- зростання частки громадян, які, за даними соціологічних опитувань, готові захищати незалежність та територіальну цілісність України із зброєю в руках;
- зростання частки громадян, які, за даними соціологічних опитувань, володіють і спілкуються українською мовою в повсякденному житті (до 80 відсотків);
- підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення;
- збільшення щороку кількості реалізованих проєктів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, підтриманих органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- збільшення щороку кількості громадян, інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій та представників бізнесу, залучених органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до процесу формування та реалізації державної політики, прийняття управлінських рішень у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності;
- збільшення щороку кількості фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, яких залучено до здійснення заходів з формальної та неформальної освіти.

Відповідно до Стратегії людського розвитку [121], затвердженої Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021, завданням держави повинно бути формування такого економічного та соціального

порядку, який буде підґрунтям для реалізації свободи особистості та гарантією реалізації права громадян на індивідуальний розвиток, індивідуальну відповідальність і соціальну захищеність. Стратегія намагається створити умови для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави через:

- покращення медико-демографічної ситуації в Україні;
- розбудова освіченого, доброчесного, інклюзивного та інноваційного суспільства, в якому кожен громадянин має рівні можливості для навчання та розвитку, а наука є складовою економічного зростання;
- формування всебічно розвиненої людини, патріота України, сприяння духовному розвитку та створення можливостей для творчого самовираження і самореалізації у культурному та спортивному напрямі;
- підвищення рівня життя, активізація зайнятості та забезпечення соціальної підтримки населення;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життя суспільства та впровадження кращих європейських стандартів гендерної рівності.

Серед ключових елементів Плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021-2023 роки [122], є окремі, несистемні рішення щодо розвитку соціального капіталу:

- запровадження нових моделей (архітектурно-будівельних проєктів) діяльності закладів культури, зокрема багатофункціональних центрів культурних послуг;
- утворення 120 центрів культурних послуг в територіальних громадах;

- навчання працівників культури за визначеними короткостроковими програмами та курсами підвищення кваліфікації;
- системне реформування музейної діяльності з метою перетворення музеїв та заповідників на відкритий універсальний простір, який об'єднує минуле, сучасне та майбутнє;
- формування на базі музеїв міст України культурних просторів для сприяння розвитку сучасного мистецтва та його популяризації;
- розроблення та затвердження у складі генеральних планів населених пунктів, занесених до Списку історичних населених місць України, історико-архітектурних опорних планів із визначенням меж і режимів використання історичних ареалів населених місць;
- забезпечення формування національної інфраструктури даних у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, охорони нематеріальної культурної спадщини;
- збереження та увічнення пам'яті про захисників України, борців за незалежність і жертв тоталітарних режимів;
- популяризація в Україні та світі подій і видатних постатей української історії;
- формування у громадян України української громадянської ідентичності на основі суспільно-державних цінностей та підвищення рівня готовності громадян України, зокрема молоді, до виконання обов'язку із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;
- підтримка окремих митців і колективів шляхом створення спеціальних грантових програм, присудження премій, проведення інформаційних кампаній;
- сприяння розвитку системи творчих резиденцій;

- програмна підтримка міжнародного мистецького обміну та мобільності національних митців за кордоном і в Україні;
- удосконалення механізму залучення позабюджетного фінансування (зокрема коштів меценатів та благодійної допомоги);
- заохочення проведення фестивалів у регіонах із використанням місцевих адміністративних і фінансових можливостей;
- створення для державних і недержавних театрів і концертних організацій рівних можливостей щодо фінансової та інформаційної підтримки, зокрема відкритих сценічних майданчиків для фестивалів, театральних постановок, концертних програм, тренінгів.

Відповідно до Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [123], затвердженої Постановою Кабінету міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322, належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини. Утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам.

Стратегія реалізовується за такими пріоритетними напрямками:

- утвердження української національної та громадянської ідентичності;
- взаємопідтримка та співпраця щодо формування української національної та громадянської ідентичності між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства;
- формування системи кадрового забезпечення сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності;

- сприяння розвитку інфраструктури у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Серед рішень, які пропонує Стратегія:

- поширення інформації про досягнення українців та їх внесок у скарбницю світової цивілізації;
- розвиток ідентифікації населення себе українцями через мову, зокрема створення нового цифрового та культурного українськомовного продукту для різних вікових категорій та цільових груп;
- підготовку фахових кадрів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності;
- розвиток освітніх програм;
- формування у населення знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту;
- вишкільна підготовка та формування готовності до національного спротиву.

Стратегія розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки [124] визначає пріоритети державної політики у сфері підтримки інститутів громадянського суспільства. Громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Інститути громадянського суспільства порівняно з іншими соціальними інституціями мають високий рівень суспільної довіри. У розділі II Стратегії наголошується на необхідності розробки рекомендації для органів місцевого самоврядування щодо закріплення у статутах територіальних громад інструментів громадської участі, сприяння розвитку волонтерської діяльності, розвитку інфраструктури громадянського суспільства, підтримці соціального підприємництва, тощо. Водночас, попри стратегічну орієнтацію на розвиток мереж і довіри, у документі не

визначено чітких механізмів ресурсного забезпечення локальних ініціатив громад, зокрема на рівні територіальних громад.

Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021-2025 роки [125], затверджена постановою Кабінету міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579, передбачає концентрацію зусиль на наступних напрямках:

- підвищення рівня компетентностей молоді, у тому числі громадянських;
- підвищення рівня культури волонтерства серед молоді та її залучення до волонтерської діяльності для наближення перемоги та відновлення країни у післявоєнний період;
- активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень;
- зміцнення соціальної згуртованості молоді, у тому числі шляхом здійснення обмінів молоддю в межах України та у партнерстві з іншими державами і міжнародними організаціями;
- виконання програм для підготовки фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі програми «Молодіжний працівник»;
- забезпечення функціонування молодіжних центрів, у тому числі державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр»;
- сприяння створенню умов для розвитку спроможності інститутів громадянського суспільства для досягнення завдань Програми;
- підтримка молодіжних проектів та виконання окремих завдань молодіжної політики.

Оптимальний варіант створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя:

- посилення ролі та відповідального ставлення органів державної влади і органів місцевого самоврядування на всіх рівнях урядування та партнерських організацій до виконання завдань Програми,

активізувавши вертикальну і горизонтальну співпрацю, обмін досвідом між ними для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні;

- підвищення рівня компетентностей молоді та спроможності інститутів громадянського суспільства у молодіжній сфері, розвиток молодіжних центрів, молодіжної роботи, пластового, скаутського, молодіжного та дитячого громадських рухів, сприяння утворенню і розвитку молодіжних консультативно-дорадчих органів, органів учнівського та студентського самоврядування, підготовку фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі молодіжних працівників;
- поширення наявних та запровадження нових моделей для розвитку, інтеграції та участі молоді у суспільному житті із застосуванням цифрових інструментів та з урахуванням реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади;
- розвиток громадянського суспільства, впровадження громадянської освіти на всіх рівнях, поширення неформальної та інформальної освіти;
- впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівних прав, а також доступу до послуг і можливостей, інформації для різних категорій молоді, насамперед для молоді з інвалідністю.

Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року [126], схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р, фокусується в основному не на соціальному розвитку, а на соціальному захисті. Ключовими пріоритетами Стратегії визначені:

- поліпшення умов для самореалізації громадян похилого віку та їх участі у процесах розвитку суспільства;
- забезпечення здоров'я та благополуччя громадян похилого віку;

- створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян;
- створення системи захисту прав громадян похилого віку.

Серед напрямків які формують умови для самореалізації та участі громадян похилого віку у процесах розвитку суспільства окрім напрямків соціальної підтримки, передбачені: сприяння їх волонтерській діяльності; сприяння ініціативам з обміну досвідом і знаннями між поколіннями, розширення можливостей для передачі накопиченого досвіду працівниками похилого віку; формування політики навчання впродовж життя; сприяння ресоціалізації громадян похилого віку, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, у життя громади.

У рамках створення середовища, сприятливого для громадян похилого віку, планується: популяризація в суспільстві ідеї взаємної відповідальності поколінь; забезпечення їх доступу до об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема у сільських населених пунктах; забезпечення залучення волонтерів і представників громадськості до створення і діяльності центрів дозвілля для громадян похилого віку, навчальних центрів активного довголіття, організації груп само- та взаємодопомоги; активізації виконання місцевих програм транспортного обслуговування для громадян похилого віку; стимулювання впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в діяльність бізнесу із спрямованістю на розв'язання проблем громадян похилого віку; формування позитивного ставлення суспільства до громадян похилого віку, суспільного визнання та заохочення їх внеску та наявного потенціалу, зміцнення солідарності між поколіннями, запобігання дискримінації за ознакою віку, статі, інвалідності, соціального походження та місця проживання, розроблення дієвих методів подолання дискримінації.

План заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року [127],

затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2018 р. № 688-р, для реалізації вказаних вище цілей передбачав:

- створення соціально спрямованих відеоматеріалів щодо взаємної відповідальності поколінь, формування позитивного ставлення до похилого та старечого віку та їх поширення;
- розроблення інформаційних матеріалів з питання характеру старіння населення, пов'язаних із ним викликів і потенційних можливостей та необхідності пристосування до демографічних змін для фахівців різних сфер;
- розроблення інформаційних матеріалів з питання характеру старіння населення, пов'язаних із ним викликів і потенційних можливостей та необхідності пристосування до демографічних змін для громадян похилого віку;
- затвердження регіональних планів, планів об'єднаних територіальних громад з покращення архітектурної, транспортної доступності об'єктів соціальної сфери для громадян похилого віку;
- запровадження методичного супроводу та навчання волонтерів і представників громадськості щодо організації груп самодопомоги та взаємодопомоги з надання соціальних послуг громадянам похилого віку;
- проведення спеціальних тренінгів, навчальних семінарів, поширення інформації про можливість участі громадян похилого віку у групах самодопомоги та взаємодопомоги;
- затвердження та виконання місцевих програм транспортного обслуговування для громадян похилого віку, у тому числі із соціального перевезення;
- удосконалення механізму соціального замовлення соціальних послуг, зокрема щодо участі недержавних надавачів у конкурсі, строку виконання соціального замовлення;

- надання бізнесом громадянам похилого віку базового мінімального пакета з підтримки (засоби гігієни, медичні засоби тощо);
- забезпечення висвітлення інформації засобами масової інформації про соціально відповідальний бізнес;
- реалізація проектів державно-приватного партнерства, спрямовані на надання допомоги громадянам похилого віку;
- надання різноманітних послуг громадянам похилого віку за зниженими цінами;
- утворення при всіх міських, районних, районних у містах радах, радах об'єднаних територіальних громад комісії із захисту прав та інтересів громадян похилого віку;
- забезпечення методичного супроводження діяльності комісій із захисту прав та інтересів громадян похилого віку, які постраждали від кривди (дискримінації за віком, від насильства тощо);
- запровадження семінарів, тренінгів для дільничних офіцерів поліції щодо особливості роботи з громадянами похилого віку, зокрема з деменцією, та їх сім'ями, сусідами та найближчим оточенням;
- години спілкування та позакласні заходи щонайменше один раз на квартал щодо гідного ставлення до громадян похилого віку, роз'яснень вікових особливостей громадян похилого віку, формування поваги до людей незалежно від віку;
- проведення в молодіжних центрах, бібліотеках спільних з громадянами похилого віку вечорів щонайменше один раз на квартал;
- затвердження методичних рекомендацій щодо запровадження соціальної програми «Програма менторства».

З огляду Плану схоже, що фактична реалізація Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття акцентувала увагу на важливості соціального захисту громадян похилого віку, але недостатньо

звертає увагу на розвитку соціального капіталу цієї категорії населення та на налагодження взаємодій між різними віковими групами.

Для вирішення даної проблеми в подальшому можна запропонувати:

- спільні волонтерські проекти для представників різних вікових груп;
- створення рад старійшин при органі місцевого самоврядування;
- розвиток освіти впродовж життя, особливо фінансової та підприємницької;
- розвиток програм соціальної активності;
- створення мережі груп самодопомоги.

Метою Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [128], схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р., є зменшення впливу негативних наслідків внутрішнього переміщення, зумовленого збройною агресією проти України, на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, шляхом запровадження комплексних та дієвих механізмів державного реагування на виклики, які виникають з моменту прийняття особою рішення про переміщення, в ході її соціальної адаптації та інтеграції в приймаючий громаді, а також у разі добровільного повернення особи до покинутого місця проживання та її реінтеграції. Стратегія передбачає необхідність проведення спільних освітніх, соціальних, культурних, навчальних та інших заходів, а також інформаційних кампаній, спрямованих на мирне співіснування, сприяння соціальній згуртованості та інтеграції з метою налагодження діалогу між внутрішньо переміщеними особами та населенням приймаючих територіальних громад. Важливим визнається перехід від соціальної адаптації до створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності приймаючих територіальних громад, який повинен сприяти завершенню процесу інтеграції внутрішньо переміщених осіб до приймаючої територіальної громади.

Основними завданнями, необхідними для розв'язання зазначених проблем, є:

- забезпечення міжсекторальної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою формування державної політики щодо повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб;
- запровадження порядку обліку та компенсації вартості зруйнованого та/або пошкодженого майна;
- забезпечення належного інформування та створення інших умов для прийняття внутрішньо переміщеними особами обґрунтованого рішення щодо повернення до покинутого місця проживання;
- забезпечення належного планування відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;
- сприяння у здійсненні заходів з підвищення рівня згуртованості та подолання конфліктів;
- здійснення інформаційних заходів, спрямованих на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громадах;
- створення підґрунтя для відновлення пошкодженої інфраструктури деокупованих населених пунктів.

Концепція Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2024-2027 роки [129], ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. № 1677-р, серед основних причин виникнення проблем розвитку народних промислів в Україні виділяє:

- глобалізаційні процеси, зміна політичної та соціально-економічної ситуації в країні, що призводить до переорієнтації споживчого ринку;

- несистемний, фрагментарний підхід до стимулювання розвитку галузі, спрямований переважно на підтримку мистецької складової народних художніх промислів;
- відсутність довгострокового, послідовного, конструктивного плану дій та комплексу взаємозв'язаних завдань і заходів в галузі народних художніх промислів, а також постійного аналізу та моніторингу в процесі їх реалізації;
- застаріла нормативно-правова база, яка не відповідає сучасному стану суспільних відносин в галузі;
- невідповідність компетентностей майстрів народних художніх промислів потребам ринкового середовища, невміння провадити ефективну підприємницьку діяльність;
- витіснення вітчизняних автентичних виробів народних художніх промислів стилізованими підробками, далекими від народних традицій;
- відсутність сучасних підходів до промоції народних художніх промислів;
- низький рівень використання туристичного потенціалу галузі народних художніх промислів;
- слабка координація і взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, національних творчих спілок, міжнародних організацій з питань формування та реалізації державної політики у галузі народних художніх промислів.

Сучасний стан народних художніх промислів та інструменти підтримки галузі характеризуються такими особливостями:

- місцеві органи виконавчої влади зосереджені на підтримці творчої (мистецької) складової народних художніх промислів;
- відсутні системні заходи, спрямовані на посилення підприємницької, виробничої спроможності народних художніх промислів;

- територіальні громади та місцеві органи виконавчої влади незаінтересовані у нових форматах залучення фінансових ресурсів та популяризації галузі.

Серед основних шляхів розв'язання проблеми визначені:

- удосконалення нормативно-правового регулювання галузі народних художніх промислів;
- запровадження механізму обліку суб'єктів народних художніх промислів шляхом створення реєстру майстрів народних художніх промислів та маркування виробів народних художніх промислів;
- проведення публічних заходів, спрямованих на популяризацію народних художніх промислів (фестивалів, ярмарок, конференцій тощо);
- проведення освітніх заходів (тренінгів, курсів в різних форматах) для майстрів народних художніх промислів;
- розширення механізмів грантової підтримки майстрів народних художніх промислів; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній тощо.

Нормативно-правові акти, щодо питань відбудови

У рамках спільного дослідження С. Замідри та І. Грищенко [130] виявлено, що попри те, що такі стратегічні документи, як Ukraine Facility Plan (2024) [131] та План відновлення України [132] задекларували важливість соціальної згуртованості, людського капіталу та інклюзивності, на практиці формування політики відбудови відбувається із переважним акцентом на економічні, інфраструктурні та фінансові аспекти. Зокрема, затверджена Матриця реформ [133] не передбачає пріоритету розвитку соціального капіталу або комплексної соціальної політики — відповідні підходи розпорошені між окремими галузями, без цілісного бачення згуртованості, довіри та участі. Соціальний розвиток подано у вигляді

«таргетованої соціальної політики», що зводиться до реформування субсидій, пенсій, соціального захисту дітей та ветеранів. Відсутність інтеграції соціального капіталу як пріоритету ставить під загрозу довготривалу стабільність, здатність громад мобілізуватись, формувати ідентичність і підтримувати демократичну участь, особливо в умовах воєнної та поствоєнної трансформації.

Аналіз конференцій з відновлення України (URC 2022–2024) [134] засвідчив, що фокус міжнародної підтримки поступово розширюється: від відбудови об’єктів — до людського капіталу, освіти, інклюзивних послуг і психосоціальної допомоги. Проте і надалі соціальний капітал — як ресурс взаємодії, довіри, горизонтальних зв’язків і волонтерства — лишається поза рамками інституційного і нормативного пріоритету. Стратегії не містять чітких положень про формування локальної ідентичності, підтримку громадянського суспільства, цифрову участь або збереження соціального різноманіття. Відсутність чітко визначеної відповідальності органів публічної влади за розвиток соціального капіталу створює вакуум управління. Без зміни цього підходу в процесі Відбудови України ризикує знецінитися ключова перевага українських громад — їхній внутрішній соціальний потенціал, на якому трималась стійкість в перші роки повномасштабної війни.

Регіональні та місцеві стратегії розвитку

Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області до 2027 року [135] містить позитивні елементи, що впливають на розвиток соціального капіталу в громадах: включення принципу субсидіарності, що передбачає децентралізацію та автономію громад; використання смарт-спеціалізації для інноваційного розвитку; передбачає громадські обговорення стратегії з метою залучення громадян. Разом з тим, соціальний розвиток та розвиток соціального капіталу практично не згадуються в

стратегії, відсутній окремий розділ, присвячений заходам із розвитку соціального капіталу, немає чітких стратегій щодо підвищення соціальної згуртованості та взаємодії між жителями, відсутні конкретні заходи щодо використання цифрових технологій для залучення громадян до прийняття рішень та розвитку соціальної взаємодії, відсутні заходи підтримки локальних ініціатив та культурної спадщини.

Стратегія регіонального розвитку Чернівецької області до 2027 року [136] також містить позитивні елементи, що впливають на розвиток соціального капіталу в громадах: акцент на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру, молодіжну політику, спорт як основу соціально-економічного зростання; підтримка молодіжних ініціатив, громадських проєктів, зокрема у сфері здорового способу життя, збереження культурної спадщини та ідентичності регіону; розвиток сільськогосподарських кооперативів, що сприятиме зміцненню горизонтальних зв'язків між людьми у сільських громадах. Проте, стратегія не оперує поняттям соціального капіталу як цінності, хоча де-факто вживає дотичні поняття; відсутні конкретні інструменти чи підходи до залучення громадян до процесів прийняття рішень, оцінки політик, участі в бюджетуванні тощо; згадки про громадські організації є епізодичними; мало уваги до питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО), підтримки довіри в громадах, що зазнали стресу через міграцію чи економічні шоки; стратегія не містить індикаторів або КРІ, які б дозволили відстежувати зміну рівня соціального капіталу

Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки [137] демонструє масштабне залучення до розробки стратегії понад 200 представників з ОМС, наукових установ, громадських організацій та бізнесу, та приділяє увагу розвитку людського потенціалу, освіти, культури, молодіжної політики, збереженню природної спадщини. Разом з тим, соціальний капітал як категорія не визначений ані концептуально, ані в

цілях чи показниках. Відсутній окремий розділ або блок завдань, що стосуються соціальної згуртованості, довіри, участі громадян у прийнятті рішень. Не конкретизовано інструменти громадської участі, зокрема цифрові рішення. Недостатньо представлені механізми підтримки локальних ініціатив, волонтерства та співпраці між мешканцями громад. Стратегія зосереджена переважно на інституційному та інфраструктурному розвитку, тоді як питання згуртованості, взаємодії та співвідповідальності громад залишаються в тіні.

Стратегія розвитку Черкаської області на 2021–2027 роки [138] містить орієнтацію на згуртованість, міжсекторальну взаємодію, прозорість процесів та дотримання принципу субсидіарності. Вона враховує необхідність налагодження комунікації з громадськістю, розвиток освітньої, культурної та медичної інфраструктури. Разом з тим, поняття соціального капіталу не відображене в стратегії, а згадка про соціальну згуртованість обмежена лише одним загальним завданням без конкретних механізмів його реалізації. Відсутні цільові індикатори, не передбачено розвитку електронної участі, а підтримка локальних ініціатив і роль культури в об'єднанні громад лишаються поза фокусом.

Комплексний аналіз стратегій розвитку 15 територіальних громад Київської області (Білогородської [139], Богуславської [140], Бориспільської [141], Боярської [142], Великодимерської [143], Володарської [144], Зазимської [145], Коцюбинської [146], Маловільшанської, Сквирської [147], Ставищенської [148], Томашівської [149], Узинської [150], Української [151] та Циблівської [152]) виявив, що стратегії розвитку зазначених громад містять окремі елементи, що можуть позитивно впливати на розвиток соціального капіталу: залучення громадськості до процесу розробки стратегії (через робочі групи, консультації, опитування), акцент на розвиток освіти, культури, спорту, молодіжної політики, соціальної інфраструктури.

У стратегіях Великодимерської, Циблівської, Ставищенської громад є згадки про підтримку місцевих ініціатив, інфраструктури громадських просторів та культурних заходів. В жодній стратегії соціальний капітал не визначений як стратегічний напрямок розвитку. Серед індикаторів відсутня оцінка елементів соціального капіталу (згуртованості, довіри, соціальної взаємодії). Цифрова трансформація згадується, проте електронна демократія, що активно розвивається в Україні, залишилася поза увагою. Також лише окремі громади згадують підтримку інститутів громадянського суспільства, волонтерства або самоорганізації, тоді як більшість зосереджуються на інфраструктурі та економіці. Важливість культури, спадщини та спільної ідентичності часто декларується, але рідко трансформується в системну програмну діяльність.

2.2. Організаційно-функціональна структура публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах в Україні

Ефективність публічного управління в значній мірі залежить від чіткої організації та розподілу функцій між учасниками управління, що відображається в організаційно-функціональній структурі. Вона включає систему інституцій, процедур та механізмів, що спрямовані на розвиток соціального капіталу в громадах. Деталізоване вивчення такої структури дозволяє відслідкувати пробіли у публічному адмініструванні та визначити ключові напрямки подальших кроків.

Як зазначають О. Вагонова, О. Горпинич та В. Чорнобаєв функціональна структура державного управління є сукупністю функцій державного управління й управлінських функцій органів державної влади у їх взаємодії. Ця структура забезпечує управлінський взаємозв'язок держави як суб'єкта управління із суспільною системою та внутрішню динамічність її як системи, що управляє [153].

Ґрунтуючись на реальній ієрархії суб'єктів влади та розподілі повноважень між ними в Україні, організаційно-функціональну структуру публічного управління можна розглядати на 4 рівнях: національний, регіональний, місцевий та секторальний.

Ураховуючи відсутність налагодженого єдиного координаційного центра соціального розвитку (розвитку соціального капіталу) на рівні громад, регіонів та країни загалом, фактично в Україні вся структура існує на сьогодні за окремими секторами, що пронизують 3 рівні базовий (місцевий), регіональний (обласний) та національний. Це призводить до того, що за словами А. Лісового багаторічне ігнорування соціального розвитку негативно вплинуло на рівень добробуту населення України і сприяло розбалансованості в економічній, адміністративній, правовій,

технічній, виробничій, науковій, екологічній, культурній і багатьох інших сферах [154].

Процеси публічного управління ґрунтуються на принципах територіального управління:

- субсидіарності (вищі рівні управління мають право і повинні розв'язувати лише ті регіональні проблеми, для самостійного розв'язання яких нижчі рівні управління не мають достатніх прав чи ресурсів);
- децентралізації (перерозподіл владних повноважень між центром і регіонами з метою підвищення ефективності управлінської діяльності);
- партнерства (співробітництва між суб'єктами різних рівнів територіально-адміністративних одиниць) тощо [155].

На вищому національному рівні публічне управління розвитком соціального капіталу в громадах здійснюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України.

Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади, відіграє ключову роль у формуванні та розвитку соціального капіталу. Її повноваження визначаються через її законодавчі та контрольні функції. На основі статті 85 Конституції України [73] Верховна Рада України створює законодавчу базу та контролює її виконання, що сприяє розвитку соціального капіталу, зміцненню громадянського суспільства та підвищенню рівня довіри між громадянами та державними інституціями.

Президент України, як глава держави і гарант додержання прав та свобод людини і громадянина має низку повноважень, що сприяють розвитку соціального капіталу. Хоча термін «соціальний капітал» не згадується безпосередньо в Конституції України, повноваження Президента у цій сфері можна визначити через його функції та обов'язки, закріплені в Основному Законі та інших нормативно-правових актах. На основі частини

другої статті 102 Конституції України та відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України [74] Президент створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби та затверджує національні стратегії. Так Указом Президента України затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [156]. Важливим каналом впливу Президента є формулювання ним відповідних завдань у його щорічних посланнях до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. У посланні Президента 2024 року він визначив Єдність першим пунктом нашого внутрішнього Плану стійкості та наголосив на об'єднувчій силі справедливості, ціннісній єдності.

30 вересня 2020 року Указом № 415/2020 [157] Президент України утворив Раду соціального розвитку регіонів, як є консультативно-дорадчий орган при Президентові України. При цьому основними завданнями ради є

- системний аналіз ситуації щодо забезпечення гарантій соціального захисту населення;
- підготовка, розгляд законопроектів, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України і стосуються питань соціального захисту населення, приведення законодавства України у соціальній сфері у відповідність із європейськими стандартами;
- напрацювання пропозицій щодо налагодження взаємодії з інститутами громадянського суспільства у вирішенні питань надання соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння поширенню кращого вітчизняного та міжнародного досвіду.

Фактично питання соціального розвитку та розвитку соціального капіталу у діяльності Ради соціального розвитку регіонів суттєво звузились до питань соціального захисту.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади та забезпечує розробку та проведення публічної політики, в тому числі розробляє і здійснює загальнодержавні програми соціального розвитку України (п.3 статті 116 Конституції України [74]). Важливо, що Конституція України наголошує саме на окремих від економічних програм соціального розвитку. Кабінет Міністрів спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

Проаналізуємо повноваження Кабінету Міністрів України в контексті формування політики соціального розвитку та розвитку соціального капіталу. Аналіз даних таблиці «Розподіл повноважень щодо соціального розвитку та розвитку соціального капіталу між Першим віце-прем'єр-міністром України та віце-прем'єр-міністрами України» (додаток Б) свідчить що формування та реалізація комплексної державної політики соціального розвитку покладена на Першого віце-прем'єр-міністра України - Міністра економіки Свириденко Ю. та Міністерство економіки України. Проте, пошук по сайту Міністерства економіки України словосполучення «соціальний розвиток» станом на середину липня 2024 року не видає жодного результату, що є показником недостатньої комунікації цього напрямку в публічному просторі або вузького розуміння мандату міністерства як переважно економічного, без акценту на соціальні аспекти розвитку. Оскільки значна частина повноважень, які стосуються соціального розвитку (зайнятість, соціальний діалог, підтримка ветеранів, розвиток підприємництва тощо), безпосередньо підпадає під юрисдикцію Міністерства економіки, це свідчить про наявність потенціалу для формування належної політики розвитку соціального капіталу у подальшому.

Формування ефективної державної політики у сфері соціального розвитку потребує як міжвідомчої координації, так і чіткого позиціонування цього напрямку на рівні офіційних стратегічних документів і публічних комунікацій центральних органів виконавчої влади.

Аналіз повноважень центральних органів виконавчої влади України (додаток В) свідчить про широке інституційне охоплення сфер, пов'язаних із соціальним розвитком та розвитком соціального капіталу різними органами виконавчої влади, кожен з яких відповідає за окремі компоненти соціальної системи: Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки та Міністерство у справах ветеранів формують гуманітарну та соціальну політику і зосереджуються на базових правах і потребах громадян: освіті, здоров'ї, соціальному захисті, забезпеченні рівних можливостей, допомозі вразливим категоріям населення. Мінмолодьспорту, Мінкультінформполітики, Державна служба з етнополітики та свободи совісті, Державна архівна служба забезпечують формування національної та громадянської ідентичності, збереження історичної пам'яті, міжнаціональний діалог, а також підтримку культурного розмаїття. За розбудову спроможних громад, розвиток сільських територій, інтеграцію ВПО відповідають Міністерство розвитку громад та територій та Міністерство аграрної політики та продовольства. Цифрову трансформацію та інновації просувають Мінцифра, Міністерство економіки, МОН. Вони створюють інфраструктуру для відкритості, прозорості, залучення громадян до управління, розвитку електронної демократії та підвищення компетентностей. Мобільністю, міграційними процесами та правами меншин опікуються Державна міграційна служба та Державна служба з етнополітики, які виконують важливу функцію щодо інтеграції новоприбулих, захисту прав людей із різними ідентичностями та попередження соціального розшарування.

Разом з тим, відсутність спеціально уповноваженого органу чи координуючого центру саме з питань розвитку соціального капіталу та соціального розвитку створює виклик для ефективної міжвідомчої взаємодії та комплексного підходу. Це вказує на необхідність формалізації та стратегічного оформлення поняття «соціальний капітал» у державній політиці.

У 2019–2020 роках в Україні відбулася спроба інституційного посилення державної політики у молодіжній сфері та розвитку громадянського суспільства через створення Державного агентства розвитку молоді та громадянського суспільства. Основними завданнями агентства були не лише впровадження державної політики у сфері молоді та національно-патріотичного виховання, а й формування пропозицій для стратегічного бачення політики у цих напрямках. Після зміни уряду в 2020 році та розділення Міністерства культури, молоді та спорту, політичні акценти змістилися, і фокус на громадянське суспільство втратив окремий інституційний центр. Розвиток громадянського суспільства був розподілений між кількома міністерствами та відомствами, що ускладнило координацію. Ліквідація Державного агентства розвитку молоді та громадянського суспільства була частиною загальної адміністративної реформи, спрямованої на оптимізацію державного управління. Проте, це призвело до втрати спеціалізованого органу, який мав би координувати і системно підтримувати розвиток молодіжної політики та громадянського суспільства, що залишає відкритим питання про необхідність його відновлення або створення нової інституційної моделі підтримки соціального капіталу.

Ураховуючи фактичну відсутність системної політики соціального розвитку на рівні Уряду ця проблема далі спускається до рівня регіонів та громад.

Ця проблема суттєво ускладнюється тим, що вже багато років стратегічне, просторове та фінансове планування здійснюються паралельно, без належної координації між собою. Більше того, досить часто новий Уряд вводить нові планувальні документи, не узгодивши їх з існуючими. Тому станом на 2024 рік громади мають одночасно розробляти стратегії громад, комплексні плани просторового розвитку територій, програми соціально-економічного розвитку, плани відновлення та інші.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [158] п.3 статті 2 визначив одним з основних завдань місцевих державних адміністрацій виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, програм утвердження української національної та громадянської ідентичності, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку.

Місцева державна адміністрація відповідно до статті 17 даного Закону розробляє проекти програм соціально-економічного розвитку і подає їх на затвердження відповідній раді, забезпечує їх виконання, звітує перед відповідною радою про їх виконання та складає необхідні для управління соціально-економічним розвитком відповідної території баланси трудових, матеріально-фінансових та інших ресурсів. Як вже зазначалось в п.2.1. закон акцентує увагу на виконанні державних програм соціально-економічного розвитку не виокремлюючи соціальний розвиток та не визначає механізми оцінювання рівня соціального розвитку. Закон не містить жодного положення, яке б відображало роль місцевих державних адміністрацій у стимулюванні розвитку соціального капіталу в громадах, що певним чином перешкоджає системній можливості для адміністрацій активно реалізовувати програми, що сприяють побудові розвитку мереж, довіри, взаємодії та співпраці між громадянами.

Як результат відсутності комплексної політики соціального розвитку у обласних державних адміністраціях соціальний розвиток практично повністю випав з назв департаментів та управлінь по всій Україні. Для прикладу в Івано-Франківській області [159] серед 20 структурних підрозділів є департаменти економічного розвитку, агропромислового розвитку, розвитку громад та територій, цифрового розвитку. Проте, соціальний розвиток окремо не виділено. При цьому є окремі управління/департаменти соціальної політики, екології та природних ресурсів, з питань ветеранської політики, культури, національностей та релігій тощо.

Лише Херсонська обласна державна адміністрація мала в своєму складі Департамент соціального розвитку. Проте у відкритому доступі відсутнє положення про департамент, а інформація про його діяльність говорить, що він більше сфокусований теж на соціальній політиці та соціальному захисті, а не на соціальному розвитку [160].

У Дніпропетровській області у 2023 році реалізовувалося 42 регіональні програми, з яких 29 – фінансувалися з обласного бюджету обсягом 3713,0 млн грн. Звіт про виконання Програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2023 рік не містить навіть згадки про соціальний розвиток. Серед реалізованих програм заходи підтримки малого та середнього бізнесу, будівництва та реконструкції соціальної інфраструктури, проведено висвітленням туристичних місць області, компенсацію витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб. Разом з тим заходи щодо розвитку соціальних мереж згадуються лише в контексті реалізації глобального українсько-німецького проекту «Розвиток соціального діалогу в Дніпропетровському регіоні», який реалізується Федерацією організацій роботодавців Дніпропетровщини (ФОРД) разом з Освітнім центром

економіки федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія за підтримки організації роботодавців NORDMETALL.

Серед суб'єктів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах слід виділити:

- органи місцевого самоврядування та їх виконавчі комітети;
- громадські ради при ОМС;
- релігійні громади;
- майданчики та платформи з розвитку громадської активності (громадські хаби);
- організації громадянського суспільства (громадські організації, благодійні фонди, громадські ініціативи, волонтерські об'єднання);
- лідери думок - окремі громадські активісти;
- бізнес, включаючи кооперативи та соціальне підприємництво;
- освітні установи (дошкільні, шкільні, профтех., коледжі, університети, центри неформальної освіти);
- заклади та колективи сфери культури;
- молодіжні ради;
- ради ветеранів, клуби людей поважного віку;
- представники донорських проєктів;
- правоохоронні органи та територіальна оборона;
- ОСН та ОСББ;
- батьківські колективи навчальних закладів;
- ініціативні групи мешканців;
- засоби масової інформації.

Базами для зустрічей, як правило, є різні фізичні та віртуальні простори, що забезпечують комфортні умови для комунікації, обговорення та прийняття рішень. Серед найбільш використовуваних місць: сесійні зали місцевих рад, приймальні депутатів, спеціально облаштовані зони ЦНАПів, будинки культури, бібліотеки, молодіжні центри, освітні заклади,

громадські хаби, конференц-зали готелів, локальні кафе, коворкінги, парки. Також часто використовуються різні віртуальні платформи.

За відсутності системної політики розвитку соціального капіталу на національному та регіональному рівнях, фактично основну діяльність здійснюють органи місцевого самоврядування та громадські організації місцевого рівня за підтримки місцевих бюджетів чи грантових коштів. Стаття 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження щодо:

- підготовки програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм;
- забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів [90].

Саме через реалізацію цих повноважень органи місцевого самоврядування можуть сприяти розвитку соціального капіталу, зміцненню громадянського суспільства та підвищенню рівня довіри між громадянами та місцевою владою. Проте, за відсутності єдиної державної політики підтримки розвитку соціального капіталу в громадах та соціального розвитку, більшість громад не має системних підходів у даному питанні.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає лише декілька механізмів, які дозволяють органам місцевого самоврядування та громадським організаціям співпрацювати та взаємодіяти для вирішення спільних проблем (громадські слухання, органи самоорганізації населення, місцеві ініціативи) [161].

Ґрунтуючись на аналогії з принципами створення громадських рад при органі виконавчої влади [107], можна визначити громадську раду при органі

місцевого самоврядування, як консультативно-дорадчий орган, що формується з представників інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення участі громадськості в управлінні місцевими справами, розвитку демократичного врядування та сприяння відкритості й прозорості діяльності місцевої влади.

Постанова КМУ від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [107] визначила порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та рекомендувала органам місцевого самоврядування під час проведення консультацій з громадськістю та утворення громадських рад при органах місцевого самоврядування керуватися затвердженими цією постановою Порядком і Типовим положенням. Відповідно до п.1 Типового положення громадська рада є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики.

Серед громад є такі, що запровадили спеціалізовані громадські ради. Так у 2017 році автором були ініційовані створення спеціалізованих громадських рад з розвитку культури, спорту та молодіжна рада в Немішаївській селищній раді. Дуже активно спеціалізовані громадські ради створюються Вінницькою міською радою. Станом на початок 2025 року у ній діє 25 спеціалізованих громадських рад [162].

Згідно Типового положення про молодіжну раду місцевого рівня, затвердженого постановою КМУ від 18 грудня 2018 р. № 1198 «Про затвердження типових положень про молодіжні ради», молодіжна рада місцевого рівня утворюється як молодіжний консультативно-дорадчий орган при сільській, селищній, міській, районній у місті (у разі її утворення) раді з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на місцевому рівні [163].

Серед громадських організацій та волонтерських рухів особливо виділяються активністю ті, що займаються допомогою для учасників військових дій та ветеранів. Крім цього, діяльність громадських організацій та активістів охоплює такі сфери:

- допомога соціально незахищеним верствам населення (інваліди, літні люди, бездомні, ВПО);
- благодійні фонди;
- сімейні проблеми, допомога дітям із затримкою розвитку;
- контроль за діяльністю влади та антикорупційна діяльність;
- благоустрій та інфраструктура міст, селищ, сіл;
- культурні та історичні проекти;
- партисипативна демократія, бюджет участі, ініціація громадських проєктів;
- здоровий спосіб життя, краса та спорт;
- аналітика політики, проведення досліджень;
- реформа децентралізації;
- створення ОСББ та ОСНів;
- молодіжні організації;
- захист прав та юридичні консультації [89].

Дацій Н. звертає увагу в своєму дослідженні на залучення приватного сектору та міжнародних партнерів, що може сприяти покращенню фінансової стійкості інноваційних проєктів. Співпраця з міжнародними програмами, такими як Horizon 2020, відкриває нові можливості для фінансування та розвитку технологічних рішень на рівні державних структур. Крім того, громадські організації мають перевагу в гнучкості та швидкості впровадження нововведень. На відміну від державних структур, які часто обмежені складними процедурами та регуляторними вимогами, громадські організації можуть швидше реагувати на потреби суспільства.

Це дозволяє їм бути першими у впровадженні нових рішень, які потім можуть бути масштабовані на рівні держави [164].

В умовах, коли формування порядку денного дедалі частіше відбувається у мережевому просторі, державі необхідно адаптуватися під нові реалії. Для цього потрібно забезпечити діяльність у соціальному просторі публічних комунікацій регіону, що об'єднує органи влади та представників зацікавлених сторін (насамперед — масмедіа, структури громадянського суспільства, бізнес та його об'єднання, активні учасники регіональної спільноти/ лідери громадського думки) з метою діалогу та партнерства з питань, що мають суспільний інтерес.[165]

Організаційно-функціональна структура публічного управління постійно змінюється в залежності від соціальної спрямованості держави; стану розвитку громадянського суспільства; форми державного устрою; форми правління; розвитку місцевого самоврядування; рівня самоуправління об'єктів управління; рівня централізації й децентралізації. Здатність структури органів публічної влади адаптуватись відповідно до змін інтересів, пріоритетів та очікувань громадян є засадою збереження суспільної єдності та формування системи протистояння глобальним викликам [155].

2.3. Стан та тенденції розвитку соціального капіталу в громадах як критерій ефективності публічного управління у цій сфері

В Україні відсутні системні дослідження тенденцій розвитку соціального капіталу в громадах. Більшість досліджень стосуються лише окремих його елементів та, як правило, здійснюються на національному рівні.

Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України, який ведеться з 2012 року містить станом на листопад 2024 року лише 93 елемента [166]. При цьому державний реєстр нерухомих пам'яток України лише по Київській області містить 301 об'єкт.

Аналіз витрат бюджетів територіальних громад за даними Державного веб-порталу бюджету для громадян [167] свідчить, що загалом по країні громади слабо та несистемно фінансують напрямки, що пов'язані безпосередньо з розвитком соціального капіталу. Якщо дивитись на загальний розподіл фінансування за функціональними категоріями, то відсутній окремий напрямок підтримка соціального розвитку, але практично всі громади здійснюють фінансування категорію «Духовний та фізичний розвиток». За останні роки суттєво зросла увага до громадського порядку та безпеки (з 1004 громад до 1298) та відновились фінансування охорони навколишнього природного середовища, які суттєво скоротились у 2022 році.

Якщо оцінювати діапазон в 10 років, то є позитивні зміни в частині фінансування програм розвитку молоді. Проте, при детальному аналізі місцевих бюджетів прослідковується, що громади в основному направляють кошти на «класичні» фінансування шкіл, дитсадків, будинків культури,

Таблиця 2.3.1

Динаміка фінансування окремих напрямків у розрізі кількості громад за регіонами

РЕГІОН	0100 Загаль- нодержавні функції	0900 Освіт- на	0960 Позашкіль- на освіта та заходи із позашкіль- ної роботи з дітьми	1000 Соціальний захист та соціальне забезпечення	0800 Духовний та фізичний розвиток	0820 Культура та мистецтво	0400 Економічна діяльність	0600 Житлове- комуні- господар- ство	0700 Охорона здоров'я	0300 Громадсь- кий поряд- ок, безпе- ка та судов- а влада	0500 Охорона навколиш- нього при- родного середови- ща
Вінницька обл.	63	63	48	63	63	63	63	63	59	56	33
Волинська обл.	54	54	36	54	54	54	54	54	50	54	38
Дніпропетровська обл.	86	86	57	86	86	86	86	86	56	73	46
Донецька обл.	45	45	35	46	45	45	37	37	46	35	17
Житомирська обл.	66	66	37	66	66	66	66	66	55	54	58
Закарпатська обл.	64	64	51	64	64	64	64	64	64	51	28
Запорізька обл.	66	66	34	64	63	62	31	46	61	57	5
Івано-Франківська обл.	62	62	47	62	62	62	62	62	62	58	37
Київська обл.	69	69	56	69	69	69	69	69	69	69	56
Кіровоградська обл.	49	49	38	49	49	49	48	49	44	45	37
Луганська обл.	26	23	21	26	17	16	23	8	23	25	1
Львівська обл.	73	73	59	73	73	73	73	73	72	73	54
м. Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Миколаївська обл.	52	51	35	51	52	52	52	52	39	47	21
Одеська обл.	91	91	57	91	91	91	91	91	78	86	43
Полтавська обл.	60	60	38	60	60	60	60	60	43	57	42
Рівненська обл.	64	64	36	64	64	64	64	64	61	59	30
Сумська обл.	51	51	42	51	51	51	50	51	50	51	32
Тернопільська обл.	55	55	44	55	55	55	54	55	55	51	24

Продовження табл.2.3.1

Харківська обл.	56	56	49	55	55	55	56	55	46	51	28
Херсонська обл.	49	49	27	47	48	48	29	33	46	23	2
Хмельницька обл.	60	60	45	60	60	60	60	60	59	59	43
Черкаська обл.	66	66	39	66	66	66	66	66	66	65	50
Чернівецька обл.	52	52	39	52	52	52	52	52	46	46	33
Чернігівська обл.	57	57	36	57	57	57	57	57	57	52	36
АР Крим	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
м. Сімферополь	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Загалом 2023	1437	1434	1007	1426	1423	1421	1368	1374	1308	1298	795
Загалом 2022	1439	1439	1007	1438	1439	1439	1277	1433	1308	1241	413
Загалом 2021	1439	1439	1007	1437	1439	1439	1434	1439	1308	1004	947
Динаміка (2023-2022, 2023-2021)	(-2,-2)	(-5,-5)	(0,0)	(-12,-11)	(-16,-16)	(-18,-18)	(91,-66)	(-59,-65)	(0,0)	(57,294)	(382,-152)

Джерело: розроблена автором на основі даних офіційного порталу «Відкритий бюджет» Міністерства фінансів України

окремі заходи без системного підходу до соціального розвитку та розвитку соціального капіталу на рівні України (додаток Г). Так, станом на 2023 рік, лише 864 громади профінансували хоча б частково позашкільну освіту, лише 424 громади програми підтримки молоді, лише 77 підтримували заходи державної політики з питань сім'ї, лише 26 підтримували заходи забезпечення рівних прав чоловіків та жінок. Навіть підтримка навчання працівників ОМС та депутатів місцевих рад, яка є основою для формування змін була профінансована лише 33 громадами. При цьому у випадку системної державної політики практично всі громади виділяють кошти за відповідними напрямками (освіта, медицина, соціальний захист, тощо). Це говорить про відсутність належного системного підходу впровадження програм розвитку соціального капіталу.

Згідно результатів Світового дослідження цінностей (World Values Survey, WVS), у якому Україна брала участь у 1999, 2008, 2011 та 2020 роках ціннісно-культурне поле українського суспільства містить наступні характеристики:

- відбувається повільний відхід від пострадянських орієнтацій;
- існуюча ціннісно-нормативна система виступає одним з бар'єрів України на європейському шляху розвитку;
- зростання частки щасливих людей з 68% до 78,3% (станом на 2020 рік);
- частка тих, хто не бажає жити по сусідству з іммігрантами, зросла з 19% до 27,1%, з людьми іншої національності – з 17% до 24,8%;
- зменшився рівень гендерних стереотипів та посилення ролі жінок у громадах. З 58,1% до 36% знизилась кількість тих, хто вважає, що коли мати працює заради заробітку, її діти страждають;
- знизилась загалом (у порівнянні з дослідженням 2011 року) довіра до державних установ;
- у порівнянні з 2011 роком зросла частка тих, хто пишається громадянством (з 67% до 82,2%) і готові захищати свою країну (з 40% до 56,9%), що свідчить про посилення горизонтальної довіри й соціальної згуртованості;
- прослідковується зростання частоти підписання петицій, участі в громадських організаціях, готовності брати участь в демонстраціях, страйках, бойкотах;
- Україна випереджає православні європейські країни за багатьма показниками секулярно-раціональних цінностей і цінностей самовираження;
- серед форм політичної та громадської участі українці віддають перевагу пожертвуванням грошей на організацію або кампанії (15,3%), а також зверненням до урядовців (11,3%);
- для українців дуже важливою є батьківська сім'я – для 85,2% важливо зробити так, щоб ними пишалися батьки; три чверті погоджуються з думкою, що люди повинні піклуватися про своїх батьків до кінця їхніх днів;

- В Україні переважна більшість населення (82,6%) поділяє тією чи іншою мірою думку про повсюдну поширеність корупції;
- Українці найбільше довіряють своїй сім'ї (97,1%) та сусідам (76,7%). Лише кожен другий довіряє людям іншої національності (49,6%) чи релігії (48,4%);
- високий рівень довіри до Збройних сил (70,7%), благодійних (58,5%) та жіночих організацій (51,8%). Проте існує значне зниження довіри до телебачення та радіо – з понад 50% у 2011 році до 32,1% у 2020 році [168].

Для розробки політики та застосування рішень, що апробовані в різних країнах надзвичайно важливо розуміти в якій групі країн Україна зараз знаходиться в контексті цінностей та які зміни в часі відбуваються.

Оскільки загалом стан та тенденції розвитку соціального капіталу в громадах в Україні не оцінюється, давайте розглянемо тенденції щодо окремих його елементів.

Станом на жовтень 2024 року рівень довіри відсутній серед показників щоквартального моніторингу розвитку регіонів та територіальних громад. Рівень соціальної згуртованості оцінюється лише за коштами передбаченими в місцевих бюджетах на надання соціальних послуг та кількість внутрішньо переміщених осіб, узятих на облік [169]. Разом з тим, здійснюється системна оцінка рівня довіри населення до Національної поліції України на основі дослідження рівня задоволення потреби населення в поліцейських послугах, процесів, що відбуваються в системі Національної поліції, та характеристик і результатів її діяльності [170].

Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 26 вересня 2024 року показують що динаміка довіри до влади в Україні залежить від успіхів в певних сферах. Під час критичних подій, зокрема наступу Збройних Сил України, рівень довіри до Уряду суттєво підвищувався. Разом з тим невирішені проблеми з

корупцією, економікою та правосуддям продовжують підривати суспільну підтримку державних інституцій. Більшість респондентів мають негативну думку щодо ефективності боротьби з корупцією (82% не задоволені), економічної ситуації (69% не задоволені) та судової системи (70% не задоволені). Все це впливає на рівень довіри українців до влади. Верховна Рада України, Уряд України, і державний апарат мають переважно низький рівень довіри. Верховній Раді не довіряють 78,5% респондентів, чиновникам — 77%. Це свідчить про тривалу недовіру до ключових управлінських органів [171].

Довіра громадян до публічного управління напряму пов'язана з прозорістю, неупередженістю та відсутністю корупції. Відповідно до дослідження програми «Прозорі міста» Transparency International Ukraine 2023 року українське суспільство відчутно змінилося — українці стали вимогливішими і менш терпимими до невмотивованого закриття інформації [172].

За результатами кількісного дослідження, проведеного в рамках проєкту з визначення інструментів для систематичної оцінки та визначення пріоритетів ключових елементів, які впливають на соціальну згуртованість у громадах України компанією Іпсос на замовлення Міжнародного фонду «Відродження», Індекс Соціальної згуртованості в Україні становить 12.5 пунктів і є позитивним. Українське суспільство характеризується високою часткою протилежних груп: 45% респондентів виявляють високий рівень Соціальної згуртованості, але третина (33%) демонструють низький рівень [173].

Попереднє опитування представників громадських організацій, яке проводив Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва 15.04 - 1.05.2020 р. також відзначало, що у результаті пандемії COVID-19 посилилася соціальна згуртованість та самоорганізованість у суспільстві в Україні [174].

На думку Іпсос, українське суспільство характеризується високим рівнем включення (ідентичності) та соціальних відносин. Серед основних викликів в контексті війни виділяються зменшення доходів, переміщення населення та значний критичний досвід внаслідок воєнних дій. Окрім традиційних вразливих груп населення, дослідники рекомендують приділити додатково особливу увагу в контексті соціальної згуртованості переселенцям з окупованих територій та тих, які зазнали руйнування житла, родинам захисників. При цьому показники згуртованості суттєво відрізняються в різних регіонах та категоріях жителів, що є потенційною загрозою для сталості і розвитку суспільства. Найвищі показники фіксуються у м. Києві та тилових областях, тоді як найнижчі — у прифронтових та деокупованих регіонах. Рівень нетворкінгу серед українців є низьким (25%) або дуже низьким (41%), що вказує на недостатність контактів, до яких можна було б звернутися за допомогою. І це критично в контексті того, що респонденти з низьким рівнем Соціальної згуртованості важче звертаються за допомогою до свого оточення. Аналіз наявних та ефективних ресурсів громад, які можуть бути задіяні при плануванні корегуючих активностей в регіонах, виявив, що найбільш ефективними (після служб реагування на надзвичайні ситуації) є великі підприємства (де вони представлені), малий та середній бізнес та волонтерські ініціативи. Також є потенційні ресурси, наприклад, бібліотеки, які мають широку представленість в різних типах громад, але наразі оцінюються як найменш ефективні ресурси. Але також варто враховувати нестачу ресурсів в громадах деокупованих регіонів порівняно з іншими регіонами [175].

Станом на листопад 2024 року Україна загалом має низький рівень якості життя за рейтингом міжнародного проєкту Numbeo. Найбільше на низький рівень рейтингу впливають: низький індекс купівельної спроможності, співвідношення ціни нерухомості та доходу та рівень

забрудненості [176].

За даними МОМ з початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року населення України помітно знизило свій щомісячний дохід. Частка респондентів у домогосподарствах з дуже низькими доходами (дохід на одну особу менше 3 000 грн на місяць) зросла з 21% до 30% [177].

Таблиця 2.3.2

Динаміка індексу якості життя в Україні

Рік	Рейтин г	Індекс якості життя	Індекс купівельної спроможності	Індекс безпеки	Індекс охорони здоров'я	Індекс вартості життя	Співвідношення ціни нерухомості та доходу	Індекс часу поїздки на дорогу	Індекс забруднення	Кліматичний індекс
2012	48/51	14.6	27.2	44.6	40.3	51.7	16.7	33.0	100.2	-
2013	57/67	31.9	32.3	51.1	47.9	48.0	15.4	39.9	67.3	-
2014	61/68	22.2	31.0	50.6	47.1	45.6	16.0	41.9	73.3	-
2015	75/86	20.1	27.9	50.6	44.3	41.3	17.4	40.0	69.9	-
2016	52/56	85.6	29.7	51.4	49.7	28.6	26.2	40.0	67.8	50.4
2017	59/67	87.5	26.9	48.7	49.8	26.2	22.9	39.2	67.3	49.9
2018	57/60	96.0	30.2	50.6	50.1	26.0	18.2	38.5	67.2	70.2
2019	62/71	102.3	32.7	51.1	51.0	27.9	14.3	37.4	66.6	70.7
2020	65/80	104.8	31.8	51.1	52.3	33.2	12.2	38.7	65.1	71.4
2021	59/83	107.4	30.1	51.7	53.4	29.2	10.8	37.9	64.3	70.8
2022	59/87	111.9	37.2	53.1	54.3	30.7	10.9	37.7	62.9	70.7
2023	59/84	112.5	38.1	53.3	55.2	25.6	12.2	37.8	62.1	70.7
2024	65/85	107.2	32.2	53.1	55.4	28.6	15.0	37.7	61.8	70.7

Джерело: [178]

Схожа тенденція прослідковується і за динамікою показників України в Міжнародному індексі щастя [179]:

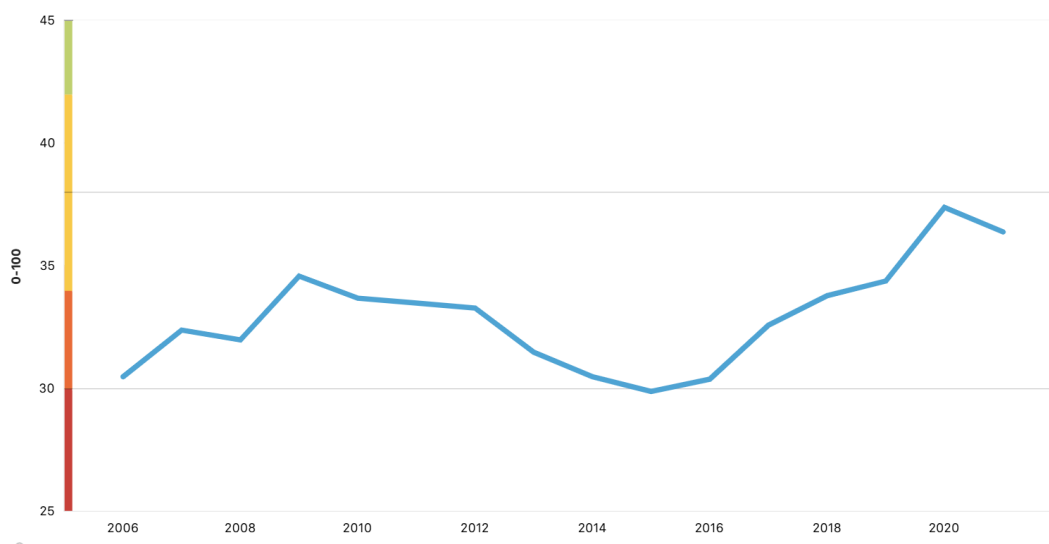

Рис. 2.3.1: Динаміка показників України в Міжнародному індексі щастя.

За результатом національного дослідження «Барометру якості життя» 69% респондентів задоволені поточним місцем роботи, самореалізацією та захистом прав працівників. З 53% до 48% впала задоволеність своїм життям поза роботою. Кількість незадоволених соціальним життям дещо зросла до 25% (18% у 2023 році). Суттєве падіння відбулось в оцінці правового поля, що включає оцінку дискримінації, рівня демократичних свобод та адміністративних послуг. Кількість невдоволених зросла з минулорічних 25% до 61%, тоді як кількість вдоволених відповідно знизилась — з 33% до 15% у 2024 році [180].

Досить часто як показник соціального капіталу розглядають рівень безробіття, оскільки бідність знижує рівень міжособистісної комунікації та сприяє появі конфліктів та суспільній деградації.

Згідно опитування МОМ, проведеного у квітні 2024, до 24 лютого 2022

року 73% респондентів працездатного віку повідомили, що мають оплачувану роботу. На момент збору даних 57% повідомили про те, що працювали за наймом, а 9% — про самозайнятість або ведення сімейного бізнесу. Решта належали до непрацюючих категорій [177].

Рівень безробіття серед ВПО вищий, ніж серед населення загалом. За даними Мінсоцполітики, в Україні зареєстровано 4,7 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), із них 42,3% – особи працездатного віку [182].

Війна спричинила зростання ролі жінок на ринку праці. По-перше, у Збройних силах України (ЗСУ) тепер служать 67 тис. жінок, що на 40% більше, ніж у 2021 році, а кількість жінок-офіцерів збільшилася ушестеро [183]. По-друге, зросла частка жінок серед шукачів роботи та підприємців. Зокрема, у першому кварталі 2024 року серед зареєстрованих ФОП 58,8% були жінки [184], що на 7,8 в.п. більше, ніж у відповідному періоді 2021 року. Серед шукачів роботи приватного сервісу Work.ua частка жінок становить 59% [182].

За даними МОЗ, станом на липень 2024 року чисельність населення України склала 35,8 млн. людей. Станом на 1 січня 2022 року чисельність населення України становила 42,6 млн, натомість у липні 2024 року - 35,8 млн. [185] У 2024 році смертність в Україні в 3 рази перевищує народжуваність [186]. На думку Ели Лібанової Україна має термінову потребу у активній протидії переходу тимчасової міграції в стаціонарну [187].

У проєкті Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року у 2023 році у порівнянні з 2020 роком середня очікувана тривалість життя чоловіків скоротилась з 66,4 до 57,3 років (-13,7%), а жінок — з 76,2 до 70,9 років (-7%) [188]. За оцінкою Дмитра Завгороднього у 2029-2030 роках вперше в Україні розпочнеться етап, коли випускатися з закладів освіти учнів буде більше, ніж вступати [189].

Зміцненню та формуванню соціального капіталу в громадах активно сприяють громадські організації. Вони є джерелом активізації громадської участі, волонтерських рухів та залучення громадян до подолання поточних викликів. За даними дослідження ініціатив відновлення в Україні та ролі громадянського суспільства в процесах відновлення, проведеного у квітні-травні 2023 року, з понад 30 опитаних громад, що розробили план відновлення, 52% залучали до його розроблення ОГС або активістів. Як мінімум в 11 областях України діють ініціативи громадянського суспільства та волонтерів по ремонту та відбудові житла громадян, яке постраждало внаслідок бойових дій або обстрілів, ремонту та модернізації укриттів та житла для ВПО. Ключовими напрямками діяльності інститутів громадянського суспільства у період відновлення відзначаються пошук фінансування проєктів, розробка соціальних проєктів, контроль за діями влади та налагодження механізмів діалогу між владою, бізнесом та громадою [190].

Станом на грудень 2023 р. в Україні було зареєстровано 208 385 неприбуткових організацій, майже 10% із них – благодійні фонди, 27,6% – різні громадські об'єднання. У Реєстрі волонтерів України було зареєстровано майже 7 тис. осіб [191]

Індекс сталості організацій громадянського суспільства (Civil Society Organisations Sustainability Index, CSOSI) для України у 2023 р. показав зростання на 3 бали через зміцнення організаційної спроможності, надання послуг, секторальної інфраструктури. За рік не змінилися рівень стану правового середовища, показник фінансової стійкості ОГС, показник щодо адвокаційної діяльності не змінився та публічний імідж ОГС [192].

З 2021 по 2023 роки кількість благодійних організацій зросла на 43%, громадських організацій на 6,1% та ОСББ на 5,4%, причому найбільше реєстрацій зафіксовано в місті Київ, Дніпропетровській, Львівській, Харківській, Київській, Одеській областях. У 2023 році суттєво

активізувалася Херсонська область, що може свідчити про створення нових структур для допомоги і відбудови деокупованих громад та ліквідації наслідків підриву Каховської гідроелектростанції. Значне зростання продемонстрували Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська, Сумська та Донецька області. Серед ключових проблем громадських організацій відзначаються фінансова нестабільність, кадрові виклики через психологічне вигорання та мобілізацію, адміністративні бар'єри щодо реєстрації в реєстрі волонтерів та при ввезенні гуманітарної допомоги, комунікаційні та репутаційні виклики [193].

Ураховуючи, що процес надання першої гуманітарної підтримки деокупованим територіям вже закінчується, за останній рік майже у чверті (23%) неурядових інституцій змінилися пріоритети щодо сфер діяльності, проте 77 % громадських організацій продовжили роботу за означеними раніше напрямками [194].

Протягом 2023 р. рівень довіри до волонтерів і громадських організацій трохи знизився: восени 2023 р. волонтерам довіряли 84 % респондентів (на початку року – 88%), громадським організаціям – 61% (на початку року – 66%) [231]. Волонтерська активність громадян, ветеранський рух стали провідними формами громадської участі. Відповідно до дослідження Kantar, проведеного в квітні 2023, найбільшу довіру серед українців мають Фонд компетентної допомоги армії «Повернись живим»(43%) та Благодійний фонд Сергія Притули (42%), UAnimals (25%), ЮНІСЕФ (23%), Українське Товариство Червоного Хреста (21%), «Таблеточки» (19%), United24 (17%) та Dobro.ua (17%). 27% жертводавців найчастіше долучаються до зборів на прохання близьких і друзів, 24% найчастіше роблять внески регулярно, сплановано [195].

Станом на початок грудня 2023 року в Україні в Реєстрі волонтерів АТО та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони зареєстровано 6734 особи [196] та продовжує зростати. За період з січня по

серпень 2024 року на Полтавщині кількість зареєстрованих волонтерів зросла на понад 30% (з 228 до 305) [197]. Проте, багато волонтерської діяльності відбувається поза офіційною реєстрацією, тому реальний масштаб волонтерства в країні є значно ширшим.

Протягом 2023 р. три найбільші благодійні фонди («United 24», «Повернись живим», Фонд Сергія Притули) отримали 18,75 млрд. грн пожертв від громадян. [198] Це в чотири рази перевищує загальні надходження всіх громадських організацій України за весь 2018 рік (4,22 млрд грн) за даними Державної служби статистики [199]. Відповідно до результатів соціологічного дослідження «Громадянське суспільство в Україні в умовах війни – 2023» основними джерелами фінансування громадських організацій є пожертви, членські та благодійні внески або донати, міжнародні гранти, доходи від власної економічної діяльності використовують. Частка організацій, що отримують фінансування з державного або місцевого бюджету, у 2023 році зросла з 5,6% до 7,9% [200].

Станом на лютий 2020 року в Україні було 27010 ОСББ (без урахування ОСББ в окупованих Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях на територіях яких відбуваються бойові дії) [201]. За період з 2015 до 2021 року таких об'єднань стало більше ніж удвічі. Найбільшу кількість ОСББ у 2020 році було зареєстровано у Донецькій та Дніпропетровській (4214 та 3279 відповідно) областях, дещо менше у Львівській (2912) та Одеській (1885) областях, найменше – у Чернівецькій (428), Кіровоградській (442) та Чернігівській (445) областях [202].

Динаміка реєстрації громадських і благодійних організацій свідчить про підвищення рівня громадської активності в Україні. Разом з тим скорочення кількості кооперативів сигналізує про потреби в реформах (особливо для сільських територій) і підтримці цієї сфери для зміцнення місцевих виробничих ланцюжків і соціальних зв'язків.

Таблиця 2.3.3

Динаміка офіційної реєстрації суб'єктів розвитку соціального капіталу за даними ЄДРПОУ

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього юридичних осіб	1341781	1372177	1331230	1121347	1185071	1235024	1350627	1350627	1395448	1437009	1464953
підприємство об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки)	4498	4470	4056	3288	3313	3276	3283	3283	3331	3378	3374
підприємство споживчої кооперації	1360	1325	1299	1254	1234	1213	1165	1165	1165	1121	1100
кооператив виробничий	2459	2647	2646	2321	2306	2248	2206	2206	2195	2181	2172
кооператив обслуговуючий	20619	20620	17899	17439	18169	18654	19547	19547	20046	20776	21033
кооператив споживчий	771	809	726	730	748	749	762	762	776	776	777
сільськогосподарський виробничий	1224	1192	1064	998	997	996	1009	1009	1000	1001	988
сільськогосподарський обслуговуючий	947	1035	928	949	1017	1073	1270	1270	1279	1274	1262
кредитна спілка	1154	1171	1105	1090	1090	1079	1061	1061	1053	1044	1042
громадська організація	74500	77286	75828	70321	75988	80461	88882	88882	92470	96543	99556
релігійна організація	24720	25475	24957	753	990	1254	1718	1718	1875	2071	2212

Продовження табл.2.3.3

релігійна організація	n/d	n/d	n/d	2326 1	2407 2	2522 3	2634 7	2634 7	2665 1	2691 5	2709 1
профспілка , об'єднання профспілок	288 52	2972 4	2889 0	2632 1	2689 9	2760 1	2848 6	2848 6	2871 3	2879 2	2875 7
творча спілка (інша професійна організація)	278	298	277	279	292	311	317	317	317	318	318
благодійна організація	140 55	1499 9	1593 4	1538 4	1683 7	1772 6	1911 2	1911 2	1981 2	2049 8	2684 6
об'єднання співвласни ків багатоквар тирного будинку	150 18	1621 3	1599 2	1710 9	2608 0	2799 9	3270 0	3270 0	3535 3	3769 5	3860 6
орган самооргані зації населення	142 6	1503	1372	1415	1497	1552	1614	1614	1649	1730	1762
Організаці я роботодавц ів	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	561	560

Джерело: розроблена автором на основі даних Державної служби статистики України

Станом на жовтень 2023 року, згідно з відповіддю Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на запит порталу «Коментарі», в Україні зареєстровано 1479 медіа, з яких 522 – телевізійних та 520 – радіомовлення, 344 друковані медіа, 93 онлайн-медіа. При цьому більшість друкованих ЗМІ зареєстровані у Києві – 101, Харківській області – 43 та Львівській області — 27. Найменше у Херсонській, Тернопільській, Луганській та Закарпатській — по одному друкованому медіа. В Криму відсутні друковані медіа, які зареєстровані в Україні [203]. Прикладом

активних, проте не зареєстрованих ЗМІ, які мають бути враховані в рамках оцінки розвитку соціального капіталу є мережа блогів (блогосфера). Досить часто кількість користувачів онлайн-блогів є значно вищим за офіційні ЗМІ. Також, дуже активними є групи у соціальних мережах територіальних громад. Які також не є наразі дослідженими.

Згідно дослідженню Інституту масової інформації, кількість джинси у популярних онлайн-медіа України, протягом року суттєво зростає: на 14% у 3 кварталі 2024 року [204], на 20% у 2 кварталі 2024 року [205]. Істотно зросла кількість так званої чорнухи – публікацій, що мають на меті зашкодити репутації опонента чи конкурента замовника. Частка таких матеріалів сягнула 18% усіх з ознаками замовних [204].

Окремі несистемні активності щодо розвитку соціального капіталу формуються навколо певних проєктів громадських організацій та міжнародної технічної допомоги. Серед діючих проєктів направлених частково на розвиток соціального капіталу в громадах та регіонах слід відмітити проєкти U-LEAD з Європою [206], Програми DOBRE (Децентралізація приносить кращі результати та ефективність) [207], ініціатива EU4Business [208], Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України [209], Програма «Мріємо та діємо» [210], Проєкт «Спільно» від ЮНІСЕФ [211], IPRSA (Інституційна та політична реформа для дрібного сільського господарства) [212], Швейцарсько-український проєкт «Згуртованість та регіональний розвиток України» [213] та ряд інших.

З 2003 року в Україні формувався рух громадсько активних шкіл. Зусиллями громадськості було сформовано онлайн базу даних про ці школи, який налічував близько 240 закладів у 19 областях країни (без урахування тимчасово окупованих територій станом на 2017 р.). Громадсько активні школи були розосереджені на території країни нерівномірно за відсутності вираженого географічного полюсу їх розвитку

[214].

У 2014–2023 роках в Україні за підтримки Британської ради, розвивався проєкт «Активні громадяни» у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку. Програма стала українським аналогом європейської програми LEADER, спрямованої на участь місцевих спільнот через партнерства (LAG — місцеві групи дій) для реалізації стратегій місцевого розвитку. Станом на 2024 рік програма не діє в Україні. Проєкт був розрахований на розвиток серед молоді знань та навичок, які б сприяли міжкультурному діалогу та вирішенню конфліктів в масштабі всієї України, насамперед на Сході України [215].

На жаль, в Україні на рівні публічної політики відсутня загальна система налагодження взаємодії між різними проєктами в рамках єдиного механізму підтримки соціального розвитку.

Одним з важливих інфраструктурних механізмів для розвитку соціального капіталу в громадах, які активно формуються у середніх та великих територіальних громадах останніми роками, є громадські хаби. Вони забезпечують простори для спілкування, навчання, адаптації та вирішення спільних проблем територіальних громад.

Одним з базових елементів розвитку соціального капіталу є наявність інфраструктурних об'єктів у громаді, які дають можливість для якісного налагодження міжособистісної та групової комунікації. Це лавка, спортивна чи дитяча площадка під будинком для спілкування сусідів, зони для зібрання, спілкування та проведення спільного часу малих груп (бібліотеки, стадіони, кафе, паби тощо). З точки зору американського соціолога Р. Ольденбурга, оптимальні умови для розвитку соціального капіталу надають саме ці «треті місця» (після місця проживання – «перше місце» і роботи – «друге місце»), що представляють собою неформальні громадські місця для зустрічей [216].

Прикладами ініціатив щодо створення «третіх місць» є: соціальний проєкт Президента України «Активні парки - локації здорової України» [217], що передбачає створення спортивних об'єктів в громадах; Програма USAID «Мріємо та діємо» [210], спрямована на створення сприятливого середовища, в якому молодь матиме можливість реалізувати свої мрії, ідеї та бачення розвитку країни, що передбачає створення молодіжних центрів в громадах; волонтерський рух «Будуємо Україну разом» [218], що направлений на будівництво громадських просторів, які стануть мостами комунікації між українцями, тощо.

За даними GIZ, кількість хабів постійно зростає. Кожен хаб має унікальну спеціалізацію: мультимедійні коворкінг-центри у Дніпропетровській та Львівській областях забезпечують надання місць для навчання, дозвілля та соціальної адаптації; Херсонський хаб в Івано-Франківську забезпечує підтримку ВПО з Херсону, включно з психологічною допомогою та організацією культурних заходів; Тростянецький хаб є гарним прикладом перетворення старої бібліотеки на сучасний простір для неформальної освіти, роботи з молоддю та ВПО [219].

Однак це лише точкові ініціативи, нема системності та скоординованості на рівні держави, регіону, громад. Відсутність зовнішньої підтримки діяльності активістів та розуміння пріоритету розвитку соціального капіталу у керівництва більшості громад призводить до вигорання активістів, формування стратегій та окремих напрямків розвитку громад без повноцінного врахування інтересів жителів та стримування розвитку громад загалом.

Україна активно розвивається в напрямку розвитку механізмів цифровізації та електронної участі.

За результатами 2024 року Україна має найвищий рейтинг Індексу онлайн-послуг (Online Services Index) серед країн з доходами нижче середнього. Не зважаючи на триваючий конфлікт з російською федерацією,

Україна на думку експертів ООН досягла вражаючого прогресу в цифровому розвитку. Уряд переніс усі загальнодоступні дані та служби на загальнодоступні хмарні платформи за кордоном, забезпечивши безпеку та доступність важливої інформації та цифрову стійкість. Супутникове підключення забезпечує безперебійне підключення до Інтернету [220].

Найбільш нестабільним для України серед складових на основі яких розраховується індекс електронного врядування є показник Індексу людського капіталу, що потребує додаткового врахування та сигналізує про потребу більшої уваги до соціального розвитку та розвитку соціального капіталу.

Таблиця 2.3.4

**Індекси розвитку електронного уряду (EGDI) в Україні
за даними UN E-Government Survey**

Рік	EGDI rank	OSI	HCI	ТП	EGDI	Джерело
2024	30	0.9854	0.824	0.8428	0.8841	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211067286
2022	46	0.8148	0.8669	0.727	0.8029	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210019446
2020	69	0.7119	0.6824	0.5942	0.8591	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210051453
2018	82	0.5694	0.8436	0.4364	0.6165	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210472272
2016	62	0.587	0.587	0.3968	0.6076	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210581561
2014	87	0.2677	0.8616	0.3802	0.5032	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210564250
2012	68	0.4248	0.9176	0.3535	0.5653	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210041614
2010	54	0.346	0.9647	0.2487	0.5181	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210564250
2008	41	0.5351	0.9508	0.2336	0.5728	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211561364
2005	48	0.5808	0.94	0.1161	0.5456	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211556001
2003	54	0.349	0.92	0.116	0.462	https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210041614

Джерело: розроблена автором на основі даних опитувань ООН щодо електронного уряду

Станом на 2020 рік за даними Державної служби статистики України електронні петиції було запроваджено у 659 органах місцевого самоврядування (ОМС), громадський бюджет в 385 ОМС, електронні консультації у 210 ОМС. Навіть невеликі міста, такі як Дрогобич, Кам'янське і Слов'янськ, уже демонстрували станом на 2020 рік значний прогрес у розвитку місцевої е-демократії. ОМС розвивають і додаткові ІТ-сервіси участі, наприклад для проведення конкурсів для мешканців та громадських організацій, проте майже не використовують їх для прозорого формування й діяльності дорадчих органів [221].

В дослідженні проведеному компанією Gradus Research серед мешканців Великої Британії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, Франції та України також було виявлено, що українці були єдиною групою респондентів, для якої політика є однією з найпопулярніших тем: 32% опитаних зачіпали політичні теми у своїх розмовах [222].

Якщо державні органи створюють умови для рівного доступу до соціальних благ і гарантують захист прав всіх громадян, рівень довіри зростає. Тому надзвичайно важливо оцінювати на рівні громад рівень зростання якості надання різного роду адміністративних та соціальних послуг.

У процесі реагування на виклики війни в Україні виникли негативні тенденції щодо змін соціальних зв'язків [223]:

- розрив соціальних зв'язків внаслідок переміщення населення;
- ускладнення соціальної взаємодії, зниження довіри та емоційне вигорання через збільшення стресу;
- обмеження можливості здійснення культурних та релігійних зібрань;
- розшарування та загострення соціальних розривів між різними категоріями жителів;

- зниження довіри до органів влади, оскільки вони інколи ухиляються від вирішення критичних питань громади, посиляючись на військовий стан;
- втрата культурної ідентичності через фізичне знищення культурних символів;
- перерозподіл традиційних ролей у спільноті.

При цьому в ряді випадків проявляються і нові можливості:

- короткотермінове зміцнення внутрішньо-групових зв'язків під час проблем безпеки;
- виникнення нових соціальних груп (волонтерських, ветеранських, ВПО);
- мобілізація системи внутрішньої самопомоги в громаді;
- активний розвиток співпраці між громадами в межах країни та за кордоном;
- гуртування навколо збереження традицій та культурних практик;
- розширення мереж підтримки та інтеграції різних груп населення;
- виявлення нових лідерів.

На думку О. Дяконенко [224] очікувано триватимуть значні трансформації соціального капіталу в громадах які порівняно з довоєнним періодом відзначатимуться зрушеннями у просоціальній поведінці мешканців та соціальній структурі громадянського суспільства. Зокрема, на рівні громад об'єднуючий соціальний капітал матиме прояв у зменшенні кількості соціальних конфліктів та соціальної напруги, зростанні довіри і допомоги, особливо Збройним силам України, активній допомозі постраждалим від війни мешканцям під час евакуації чи у випадку руйнації житла, наданні засобів життєзабезпечення (продукти харчування, засоби обігріву, медикаменти тощо), запобіганні випадків мародерства.

Висновок до другого розділу

У розділі 2 дисертаційної роботи здійснено комплексний аналіз нормативно-правових засад, організаційно-функціональної структури та сучасного стану публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах в Україні. Встановлено, що нормативно-правова база України лише частково охоплює складові соціального капіталу зокрема та соціального розвитку загалом, а системна політика, спрямована на їх розвиток, на сьогоднішній день не сформована. Основні компоненти нормативно-правового регулювання розвитку соціального капіталу в громадах в Україні розпорошені в різних групах нормативних актів. Законодавство фрагментарно регулює питання довіри, взаємодії, локальної ідентичності, участі, але не об'єднує їх у цілісну публічну політику соціального розвитку громад.

Проаналізовано Конституцію України, закони про місцеве самоврядування, державну службу, громадські об'єднання, культуру, охорону спадщини, молодіжну політику, регіональний розвиток, а також нормативні документи стратегічного рівня. Встановлено, що більшість з них декларують права на участь, розвиток культури, співпрацю з громадськістю, однак не передбачають конкретних інструментів оцінки чи підтримки соціального капіталу. Також виявлено, що ключові механізми, які могли би сприяти його розвитку — такі як соціальна взаємодія, підтримка громадянських ініціатив, формування довіри — або не закріплені належним чином, або не імплементуються через відсутність належного фінансування, координації та кадрового забезпечення. Зокрема:

- Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає громадські слухання, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, але не надає прямих повноважень органам влади щодо розвитку соціального капіталу;

- Закони «Про державну службу» і «Про службу в органах місцевого самоврядування» не включають обов'язків щодо сприяння соціальній взаємодії, підтримки довіри та участі;
- Бюджетне законодавство не містить окремих програм чи підходів для підтримки ініціатив, спрямованих на розвиток соціального капіталу, а механізми громадського контролю та участі залишаються недостатньо ефективними.

У межах розділу проаналізовано понад 20 основних законодавчих та стратегічних документів, серед яких:

- Державна стратегія регіонального розвитку, яка хоча й декларує розвиток згуртованості та культури, але не містить окремої політики щодо соціального капіталу;
- Стратегія людського розвитку, яка наголошує на гармонійному розвитку особистості та намагається створити умови для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності, але не передбачає чіткої взаємодії з громадами для розвитку соціального капіталу;
- Стратегія державної молодіжної політики, що частково враховує аспекти волонтерства, партисипації та співпраці, але не є системною у підході до соціального капіталу;
- Концепція розвитку сільських територій, націлена на значне покращення умов життя в сільських територіях та їхній розвиток, однак не містить механізмів вимірювання соціального капіталу чи його інституційного супроводу.

Також виявлено, що положення щодо формування локальної ідентичності, розвитку соціальних мереж, інституалізації громадських рад, цифрових інструментів участі, моніторингу соціального розвитку та

підтримки локальних ініціатив — або відсутні, або прописані фрагментарно.

Додатково у розділі проаналізовано регіональні та місцеві стратегії розвитку як інструменти, що потенційно можуть впливати на соціальний капітал. У стратегіях розвитку Дніпропетровської, Чернівецької, Київської та Черкаської областей виявлено окремі позитивні практики, зокрема: використання принципу субсидіарності, залучення громадськості до стратегічного планування, підтримка культурної спадщини та молодіжної політики. Проте жодна з стратегій не використовує поняття «соціальний капітал» як самостійної категорії чи стратегічного пріоритету. Вони не містять системних цілей, індикаторів або заходів, спрямованих на розвиток довіри, згуртованості, горизонтальної взаємодії, волонтерства та електронної демократії. Аналіз стратегій 15 територіальних громад Київської області підтвердив загальну тенденцію: попри декларації про розвиток людського потенціалу, у документах відсутні цілісні бачення соціального капіталу, інструменти підтримки локальних ініціатив, цифрової участі, громадянського суспільства. Це свідчить про потребу в методологічному посиленні стратегічного планування на місцевому рівні з акцентом на соціальний капітал.

У підрозділі 2.2 охарактеризовано організаційно-функціональну структуру публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу. Встановлено відсутність налагодженого єдиного координаційного центра соціального розвитку (розвитку соціального капіталу). Повноваження щодо цього розподілені між різними рівнями влади — центральними органами виконавчої влади, обласними та районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, профільними асоціаціями, а також громадськими організаціями та міжнародними партнерами. З'ясовано, що незважаючи на високий потенціал горизонтальної взаємодії між громадами та інституціями громадянського суспільства, така взаємодія обмежена

відсутністю стимулів, чітких процедур співпраці та єдиних стратегічних пріоритетів.

Практика публічного управління в регіонах і громадах показує залежність ефективності від наявності лідерства, відкритості, партисипативних підходів, інноваційних форм взаємодії.

Враховуючи фактичну відсутність системної політики соціального розвитку на рівні Уряду ця проблема далі спускається до рівня регіонів та громад. Як результат відсутності комплексної політики соціального розвитку у обласних державних адміністраціях соціальний розвиток практично повністю випав з назв департаментів та управлінь по всій Україні. Лише Херсонська обласна державна адміністрація мала в своєму складі Департамент соціального розвитку. Проте інформація про його діяльність говорить, що він, як і в інших регіонах України, більше сфокусований на соціальній політиці та соціальному захисті, а не на соціальному розвитку [225].

Визначено, що за відсутності системної політики розвитку соціального капіталу на національному та регіональному рівнях, фактично основну діяльність здійснюють органи місцевого самоврядування та громадські організації місцевого рівня за підтримки місцевих бюджетів чи грантових коштів.

Автором виділено перелік суб'єктів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах: 1) органи місцевого самоврядування та їх виконавчі комітети; 2) Громадські ради при ОМС; 3) релігійні громади; 4) майданчики та платформи з розвитку громадської активності (громадські хаби); 5) організації громадянського суспільства (громадські організації, благодійні фонди, громадські ініціативи, волонтерські об'єднання); 6) лідери думок - окремі громадські активісти; 7) бізнес, включаючи кооперативи та соціальне підприємництво; 8) освітні установи (дошкільні, шкільні, профтех, коледжі, університети, центри неформальної освіти);

9) заклади та колективи сфери культури; 10) Молодіжні ради; 11) Ради ветеранів, клуби людей поважного віку; 12) представники донорських проєктів; 13) правоохоронні органи та територіальна оборона; 14) ОСН та ОСББ; 15) батьківські колективи навчальних закладів; 16) ініціативні групи мешканців; 17) засоби масової інформації.

Визначено ключові інституційні бар'єри розвитку соціального капіталу в громадах: кадровий дефіцит, низька мотивація державних службовців до роботи з громадами, відсутність міжвідомчої координації та локальних інструментів підтримки соціальних ініціатив.

У підрозділі 2.3 досліджено сучасний стан соціального капіталу в громадах України як індикатор ефективності публічного управління.

Виявлено, що в Україні відсутні системні дослідження тенденцій розвитку соціального капіталу в громадах. Більшість досліджень стосуються лише окремих його елементів та, як правило, здійснюються на національному рівні.

Аналіз витрат бюджетів територіальних громад за даними Державного веб-потралу бюджету для громадян [226] свідчить, що загалом по країні громади слабо та несистемно фінансують напрямки, що пов'язані безпосередньо з розвитком соціального капіталу. На основі аналітичних звітів, соціологічних досліджень і моніторингу місцевих практик встановлено, що соціальний капітал залишається нерівномірно розвиненим у різних громадах.

Станом на жовтень 2024 року рівень довіри відсутній серед показників щоквартального моніторингу розвитку регіонів та територіальних громад. Рівень соціальної згуртованості оцінюється лише за коштами передбаченими в місцевих бюджетах на надання соціальних послуг та кількість внутрішньо переміщених осіб, узятих на облік [169]. Разом з тим, здійснюється системна оцінка рівня довіри населення до Національної поліції України на основі дослідження рівня задоволення потреби

населення в поліцейських послугах, процесів, що відбуваються в системі Національної поліції, та характеристик і результатів її діяльності [170].

Динаміка реєстрації громадських і благодійних організацій свідчить про підвищення рівня громадської активності в Україні. Разом з тим скорочення кількості кооперативів сигналізує про потреби в реформах (особливо для сільських територій) і підтримці цієї сфери для зміцнення місцевих виробничих ланцюжків і соціальних зв'язків.

В Україні існують лише точкові ініціативи щодо створення «третіх місць» громад, що представляють собою неформальні громадські місця для зустрічей (після місця проживання – «перше місце» і роботи – «друге місце»), нема системності та скоординованості на рівні держави, регіону, громад.

У сільських, прикордонних, деокупованих і переміщених громадах спостерігається низький рівень довіри до влади, слабка взаємодія між мешканцями, відсутність сталої ідентичності. Разом із тим, існують громади що активно генерують кращі практики, що можуть бути мультипліковані в країні. за умови цілеспрямованої політики згуртованості, відкритості влади, залучення громадян до прийняття рішень та підтримки громадських ініціатив.

Таким чином, у другому розділі дисертаційного дослідження обґрунтовано, що розвиток соціального капіталу вимагає цілеспрямованої публічної політики з чітким нормативним підґрунтям, визначеною інституційною відповідальністю, прозорими механізмами взаємодії, системами оцінювання та ресурсної підтримки.

Рекомендовано:

- імплементацію індикаторів оцінки соціального капіталу в громадах;
- розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо соціального розвитку;

- запровадження інструментів фінансової підтримки ініціатив, що сприяють згуртованості та довірі;
- формалізацію участі громадян через цифрові платформи, механізми прозорості та підзвітності;
- створення міжвідомчої координаційної платформи з питань розвитку соціального капіталу в Україні.

РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ГРОМАДАХ

3.1. Зарубіжні практики публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах : досвід для України

У контексті зростаючої уваги до соціального розвитку та соціального капіталу як ключового чинника сталого розвитку громад, вивчення міжнародного досвіду публічного управління у цій сфері є особливо актуальним для України. Країни з високим рівнем соціальної згуртованості, такі як Канада, США, Велика Британія, Німеччина, Австралія, а також держави Латинської Америки, напрацювали окремі дієві механізми, інструменти й політики для підтримки розвитку соціального капіталу. Аналіз їх досвіду дозволяє виокремити ефективні підходи, що можуть бути адаптовані в українських реаліях задля зміцнення довіри, солідарності та співпраці на рівні територіальних громад.

Протягом 2018—2024 років країни ОЕСР почали активно визначати соціальні зв'язки як пріоритет політики. Великобританія, Нідерланди, Сполучені штати, Німеччина та Японія розробили відповідні нормативні документи та визначили відповідальних в структурі публічного управління (міністр у справах самотності Великобританії, міністр соціальної ізоляції та самотності Японії). Уряд Великобританії запустив національну стратегію покращення соціального зв'язку та готує щорічні звіти з описом досягнутого прогресу та запланованих майбутніх дій для різних державних департаментів, а Асоціація місцевого самоврядування підготувала посібник для місцевої влади щодо того, як боротися із самотністю.

Нідерланди запустили програму подолання самотності, США розробили законопроект по подоланню негативних наслідків соціальної

ізоляції та самотності серед літніх американців. Німеччина ухвалила адаптовану стратегію проти самотності у 2022 році та передбачила фінансування програм створення буднків кількох поколінь, салонів для розповідей та місць зустрічей громади [227].

Канада виділяється створенням Міністерства зайнятості та соціального розвитку. Його місія полягає у створенні сильнішої та інклюзивнішої Канади, підтримці канадців, допомагаючи їм жити продуктивним та корисним життям.

Для забезпечення реалізації даної місії Міністерство серед інших має наступні повноваження:

- Розробка політики, яка гарантує, що канадці можуть використовувати свої таланти, навички та ресурси для участі у навчанні, роботі та своїй громаді
- Доставка програм, які допомагають канадцям проходити ключові життєві переходи: від школи до роботи, від однієї роботи до іншої, від безробіття до працевлаштування, від роботи до виходу на пенсію
- Забезпечення стабільності трудових відносин шляхом надання послуг з посередництва [228].

Серед окремих нормативно-правових актів, що сприяють розвитку елементів соціального капіталу в громадах Канади слід відмітити наступні:

- 1) Канадська Хартія прав і свобод [229], що є частиною Конституції Канади та захищає свободу вираження поглядів та право на рівність;
- 2) Закон про канадську багатокультурність [230] визначає мультикультуралізм основною характеристикою канадської спадщини та ідентичності, і неоціненним ресурсом у формуванні майбутнього Канади. Він визнає свободу всіх членів канадського суспільства зберегти, посилювати та ділитися своєю культурною спадщиною;

- 3) Закон про офіційні мов [231] забезпечує рівність англійської та французької мов в усіх федеральних установах Канади;
- 4) Закон про доступ до інформації [232] забезпечує формування прозорої діяльності уряду;

В Канаді запроваджено численні державні програми, непрявлені на розвиток навичок та зайнятість, навчання та соціального розвитку [233].

Програма партнерства соціального розвитку здійснює стратегічні інвестиції для підтримки державних пріоритетів, пов'язаних з дітьми та сім'ями, людьми з обмеженими можливостями, волонтерським сектором, спільнотами меншин, що володіють офіційною мовою, та іншими вразливими групами населення, відіграючи унікальну роль у просуванні широких соціальних цілей [234].

Сприяючи розвитку потенціалу корінних народів, їхніх громад та бізнесу, сприяючи партнерству корінних народів із провінціями та територіями та приватним сектором, у 2014 році уряд Канади у 2014 році об'єднав 5 програм підтримки економічного та земельного управління на рівні громад у Програму послуг із земельного та економічного розвитку. [235].

Канадські громади активно розробляють соціальні плани громад. Окрім стратегій підтримки соціально-вразливих груп вони містять також плани зміцнення соціальної згуртованості. Саме вони покликані забезпечити щоб соціальні аспекти розвитку громади не втрачались за економічними та екологічними. Одним з прикладів може бути соціальний план Powell River, розроблений в 2016 році. Він запропонував цілі та рекомендації в сферах спільного керівництва, розвитку раннього дитинства, розвитку парків та відпочинку, мистецтва, культури та спадщини і соціальної згуртованості та рекомендації для соціального планувальника [236].

Для врахування особливості соціального капіталу в Канаді проводяться численні дослідження як на рівні окремих університетів та науковців так і на рівні Уряду. У 2003 році, враховуючи актуальність соціального капіталу в багатьох сферах, уряд Канади для дослідження цього питання створив проєкт Policy Research Initiative (PRI) «Social Capital as a Public Policy Tool» та заохочував дослідження між департаментами щодо його використання в плануванні політик. На той час було поставлено три цілі: 1) розробити оперативне визначення та чітку методологічну рамку для аналізу й вимірювання соціального капіталу; 2) визначити ключові напрями політики та програм, у яких соціальний капітал може відігравати важливу роль у досягненні політичних цілей; 3) інтегрувати результати проєкту в стратегічний набір рекомендацій для тестування нових підходів, удосконаленого вимірювання та політичних дій.

Для досягнення цих цілей робота в межах проєкту була розділена на три взаємопов'язані напрями: концептуалізація, наслідки для державної політики та вимірювання [237].

Проєкт Уряду Канади «Social Capital as a Public Policy Tool» виділив 5 ідей, які потребують дослідження щодо можливого врахування при формуванні відповідних політик:

1. Мережі соціальних зв'язків, які людина чи група можуть закликати до ресурсів та підтримки, є їх соціальним капіталом. Він може бути важливим, недооціненим інгредієнтом у добробуті та участі людей та груп у соціальному, політичному та економічному житті своєї громади.
2. Фокус на соціальному капіталі дозволяє детальніше вивчити спроможність осіб та груп встановлювати зв'язки між собою та з організаціями на місцевому рівні.
3. Перспектива соціального капіталу буде особливо плідною у трьох сферах політики: допомога населенню, що є під ризиком

соціального відчуження, підтримка ключових життєвих переходів та сприяння зусиллям розвитку громади.

4. Влада неминує впливає на закономірності розвитку соціального капіталу.
5. Нам потрібні більш конкретні та контекстні емпіричні докази щодо найкращих практик інтеграції соціального капіталу в політику та програми [238].

Policy Research Initiative визначив, що ключовими напрямками для підтримки розвитку соціального капіталу є:

- допомога групам населення, яким загрожує соціальна ізоляція
- підтримка ключових життєвих переходів (наприклад, перехід зі школи на ринок праці або з роботи на пенсію)
- сприяння зусиллям з розвитку громади [239].

В Канаді активно використовуються різні механізми соціального фінансування. За результатами дослідження стану впровадження соціальних інновацій в Канаді у вересні 2009 року Canadian Policy Research Networks надав наступні рекомендації лідерам та експертам з усіх секторів розробити загальну стратегію просування соціальних інновацій у Канаді та закликав поширювати стратегії передачі знань та їх впровадження соціальними інноваторами [240].

В Канаді соціальна інтеграція в контексті культурного громадянства розглядається з точки зору трьох елементів:

- Культура «S» – набір значень та символічних інструментів для розуміння нашого повсякденного життя.
- Культура «H» – сховище минулих значень, символів, традицій, спадщини;
- Культура «C» – створення нових значень і символів через відкриття та творчу діяльність у мистецтві; (Стенлі, 2005: 22-23) [241]

Одним з важливих механізмів підтримки розвитку соціального капіталу в громадах в Канаді є запровадження індексів оцінки життєздатності громади.

На основі робіт Джона МакНайта та Джона Крецманна щодо активів громади, які є важливішими, ніж її дефіцити, Центр інноваційного та підприємницького лідерства з Нельсона (Британська Колумбія) розробив інструмент, який оцінює громади шляхом опитування мешканців у кількох широких сферах.

Канадська Рада з Соціального Розвитку у 2010 році на базі Канадського індексу добробуту, що розроблявся за підтримки Благодійного фонду Аткінсона, запропонувала концепцію життєздатності громади. Модель життєздатності громади складається з чотирьох компонентів: соціальна участь, соціальна підтримка, безпека громади, норми та цінності. Важливими індикаторами є участь у групових заходах, волонтерство, розмір соціальних мереж, допомога іншим, рівень злочинності та відчуття безпеки. Життєздатні громади характеризуються міцними, активними та інклюзивними відносинами між мешканцями, приватним сектором, державним сектором та організаціями громадянського суспільства, які працюють над сприянням індивідуальному та колективному добробуту. Життєво важливі спільноти – це ті, які здатні культивувати та орієнтувати ці стосунки, щоб створювати, адаптуватися та процвітати в мінливому світі та таким чином покращувати добробут громадян [242].

Таблиця 3.1.1

Ключові індикатори вимірювання життєздатності громад

Розділ	Підрозділ	Показник	Джерела даних
1. Соціальна активність	1.1 Соціальна участь	Участь у групових заходах	GSS 2008, 2003; NSGVP 2000, 1997
		Волонтерство	GSS 2008, 2003; NSGVP 2000, 1997
		Благодійність	CSGVP 2007, 2004; NSGVP 2000, 1997
	1.2 Громадянська участь	Демократична участь	Відповідний розділ Канадського індексу добробуту
	1.3 Економічна участь	Життєві стандарти	Відповідний розділ Канадського індексу добробуту
2. Соціальна підтримка	2.1 Розмір соціальних мереж	Кількість близьких родичів	GSS 2008, 2003, 1996
		Кількість близьких друзів	GSS 2008, 2003, 1996, 1990
		Кількість близьких сусідів	GSS 2008, 2003
		Проживання наодинці	Перепис 2006, 2001, 1996, 1991
	2.2 Взаємність	Надавання допомоги іншим	CSGVP 2007, 2004; NSGVP 2000, 1997
		Неофіційні мережі підтримки	GSS 2003
3. Безпека громади	3.1 Злочинність	Майнова злочинність	UCRS 2009 – 1993
		Насильницькі злочини	UCRS 2009 – 1993
		Наркозлочини	UCRS 2009 – 1993
		Сексуальне насильство	UCRS 2009 – 1993
		Домашнє насильство	GSS 2009, 2004, 1999, 1993
	3.2 Відчуття безпеки	Прогулянки наодинці в темний час доби	GSS 2009, 2004, 1999, 1993
4. Ставлення до інших та громади	4.1 Довіра	Довіра до людей	GSS 2008, 2005, 2003
	4.2 Повага до різноманіття	Мости між групами	GSS 2003
		Досвід дискримінації	GSS 2009, 2004; EDS 2002
	4.3 Взаємні зобов'язання	Турбота про інших	EKOS 2003, 1999, 1997, 1994
	4.4 Відчуття належності	Належність до громади	CCHS 2008, 2009, 2007, 2005, 2003, 2001
		Відчуття відчуженості	EDS 2002

Джерело: [242]

У процесі підготовки до загальнонаціонального дослідження Canadian 2003 General Social Survey Дженефер Леннокс Теріон та Мартін Легас виявили, що соціальна підтримка в Канаді допомагає літнім людям

залишатися незалежними, продуктивними і мати повноцінне життя. Дослідження підтверджують зв'язок між соціальною взаємодією та зниженням рівня смертності серед літніх людей. Проста наявність соціальних контактів може бути недостатньою для позитивного впливу на здоров'я, якщо немає якісної взаємодії. Навчання літніх людей комунікаційним навичкам, таким як вміння вести розмову та слухати допомагає зменшити негативні наслідки стереотипів та сприятимуть побудові міцних соціальних зв'язків [243].

Дослідження розвитку малої громади Кітімат (Британська Колумбія), яке провели Халсес і Райзер, виявило, що використання мережевих структур забезпечило покращення спілкування та розуміння протоколів та процедур, підвищення обізнаності про потреби громади, доступу до більш широкого спектру фінансових та інфраструктурних служб, передачі навичок та розширення доступу до людських ресурсів. Разом з тим, у довгостроковій перспективі соціальний капітал та соціальна згуртованість серед сектору добровільних та некомерційних організацій вимагатиме допомоги вищої урядової політики, фінансової та програмної підтримки, щоб бути стійкими [244].

Серед елементів соціального капіталу, що найбільш активно розвиваються у Сполучених Штатах Америки слід відзначити волонтерство та громадську участь. Їх розвитку активно сприяють системні державні програми підтримки AmeriCorps та Senior Corps. Крім того, значна увага приділяється розвитку місцевого самоврядування та розвитку соціальної згуртованості.

За президента Обама було засновано Управління соціальних інновацій Білого дому, включно з новим Фондом соціальних інновацій, що засвідчило важливість соціальних інновацій у відновленні американської економіки та перебалансуванні соціальних та економічних пріоритетів. Модель

Соціального інноваційного фонду відрізняється чотирма ключовими характеристиками:

- оперування на основі видатних існуючих грантових «посередників», які обирають організації з високим впливом на громаду, замість створення нової урядової інфраструктури;
- вимога, щоб кожен федеральний долар, наданий у вигляді гранту, був співфінансований 1:1 грантотримувачем і знову їх субгрантотримувачами з коштів приватних та інших неурядових джерел, що збільшує ефективність використання коштів платників податків і зміцнює місцеву підтримку;
- наголос на суворих оцінках результатів програми не тільки для покращення підзвітності, а й для створення сильнішого ринку організацій, що мають доказовий вплив;
- ефективне використання грантової програми через додаткові ініціативи, які загалом сприяють соціальним інноваціям у неприбутковому секторі [245].

Офіс соціальних інновацій прагнув створити більш орієнтований на результати уряд і соціальний сектор. Досягнення цієї мети потребувало співпраці влади на всіх рівнях з лідерами соціального сектора та іншими представниками приватного сектору [246].

Нормативні акти США забезпечують:

- координацію програм волонтерства та громадської служби Корпусом національної та громадської служби (Закон про національну та громадську службу) [247];
- сприяють залученню громадян до волонтерської діяльності та служби в інтересах громади (Закон «Serve America Act» [248];
- забезпечення правового захисту волонтерам, що працюють у неприбуткових організаціях або державних установах (Закон про волонтерську службу в громадах (1997) [249];

- покращення координації між різними установами, що працюють над підготовкою робочої сили (Закон про інновації та можливості для роботи (2014) [250]).

Американський закон про відновлення та реінвестування (2009) [251], який був прийнятий після кризи 2008 року, передбачав інвестиції в соціальні програми.

Серед останніх важливих ініціатив слід відмітити:

- законопроект H. R. 477 [252] під назвою «Закон про громадських наставників для мам» має на меті внести зміни до Розділу V Закону про соціальне забезпечення, щоб створити програму грантів для програм наставництва матерів у громаді. Програма розроблена для підтримки демонстраційних проєктів, які надають послуги в рамках програм наставництва на рівні громади відповідним матерям, сприяючи покращенню добробуту матері та дитини, фінансового управління, розвитку дитини, виховання дітей та доступу до соціальних послуг та інших ресурсів громади;
- законопроект S.RES.529 [253], що запропонував відзначати «Національний місяць наставництва» в США;
- законопроект H.R. 4735 [254], що передбачає використання підтримки однолітків, наставництва та кар'єрного коучингу в демонстраційних проєктах, що проводяться за програмою грантів.

Рогерс зі співавторами провели дослідження впливу доступності для прогулянок для формування згуртованості громад. Массачусетс створив стимули у своїй програмі компактних районів для різноманітних, зручних для пішоходів районів, гарантуючи, що якщо муніципалітети відповідатимуть набору критеріїв щодо зручності для пішоходів та щільності, вони отримуватимуть пільги. Міжвідомче партнерство Адміністрації Президента Обама для стійких спільнот розробило кілька інструментів для обробки даних, які дозволяли громадам відображати

власні оцінки придатності для прогулянок та інших умов для життя. Вони забезпечували передачі даних від політиків і мешканців місцевим планувальникам, муніципальним департаментам та іншим особам, які відповідають за те, щоб райони були зручними для прогулянок, безпечними та придатними для життя [255].

Інститут міського землекористування (Urban Land Institute, ULI), визначив десять принципів для створення здорових місць в громаді:

- 1) ставте людей на перше місце: Люди з більшою ймовірністю будуть активними в громаді, створеній з урахуванням їхніх потреб;
- 2) визнайте економічну цінність: Здорові місця можуть створювати підвищену економічну цінність як для приватного, так і для державного секторів;
- 3) розширте можливості поборників здоров'я: Кожен рух потребує своїх поборників;
- 4) активізуйте спільні простори: місця громадських зібрань мають прямий позитивний вплив на здоров'я людини;
- 5) зробіть здоровий вибір легким: громади повинні робити здоровий вибір тим, який є БЕЗПЕЧНИМ — безпечним, доступним, цікавим та легким;
- 6) забезпечте рівний доступ: Багато верств населення виграють від кращого доступу до послуг, зручностей та можливостей;
- 7) змішайте: Різноманітні землекористування, типи будівель та громадські простори можуть бути використані для покращення фізичної та соціальної активності;
- 8) прийміть унікальний характер: Місця, які є різними, незвичайними або унікальними, можуть бути корисними для просування фізичної активності;

9) сприяйте доступу до здорової їжі: Оскільки дієта впливає на здоров'я людини, доступ до здорової їжі слід враховувати як частину будь-якої пропозиції щодо розвитку;

10) зробіть це активним: Міський дизайн можна використовувати для створення 10-активної спільноти [256].

У місті Сіетл створено Департамент добросусідства з координаторами із залучення громади. Мета їх діяльності - побудувати міцні та тривалі стосунки в районах та за їх межами та полегшити участь у громадському житті. Вони:

- поєднують окремих жителів та групи спільноти з іншими, які мають спільні інтереси чи проблеми;
- допомагають групам сусідів залучити інших членів громади через інклюзивну роботу;
- сприяють справедливим дискусіям у громаді, щоб допомогти сусідам вирішити проблеми або обдумати можливості;
- діляться ресурсами, які можуть запропонувати місто чи місцеві організації – від можливостей фінансування до програм, які підтримують потреби чи інтереси групи;
- надають допомогу у співпраці з міськими департаментами для отримання необхідної інформації;
- з'єднують групи жителів з мерією та міськими департаментами, щоб поділитися ідеєю та повідомити про проблеми [257].

Прикладом локальних рішень, що сприяють розвитку окремих елементів соціального капіталу на рівні громад є Директива Мера міста Еверет (США) щодо громадського залучення та включення, видана у 2018 році. Її завдання: 1) розробити чітко визначене бачення залученої громади та відповідні інструменти й політики для підтримки персоналу в забезпеченні ефективного інформування та змістовних можливостей залучення для всіх членів нашої громади; 2) покращити інклюзивність,

рівність та різноманіття в місті, щоб забезпечити представництво нашої робочої сили відповідно до різноманітної спільноти, якій ми надаємо послуги; 3) розширити доступ до міського самоврядування та покращити комунікацію й обмін інформацією з громадою; 4) створити міжвідомчу команду, орієнтовану на обслуговування клієнтів і вирішення скарг, щоб покращити взаємодію з членами громади у випадках виникнення питань або занепокоєнь, а також забезпечити кращі механізми відстеження та реагування на повторювані проблеми [258].

У Парагваї було реалізовано проєкт мікрофінансової інституції Fundación Paraguaya «Poverty Stoplight» (Індикатор бідності), інструмент зміцнення соціального капіталу через підвищення рівня взаємодії між членами громади і покращення якості їхнього життя на основі самооцінки рівня бідності і розробки дорожньої карти для виходу з неї. Сім'ї самостійно оцінюють своє становище за 50 індикаторами (шість основних аспектів: дохід та зайнятість, освіта і культура, здоров'я та екологія, житло та інфраструктура, організація та участь, внутрішні мотиви та самоповага), визначають які проблеми потрібно вирішувати і планують конкретні дії для покращення свого стану [259].

В Аргентині для теоретичного розуміння міського простору Хорасіо Торресом було використано механізм створення соціальних карт Буенос-Айреса. Основою для них стали інструменти кількісної географії та її застосування до аналізу місцевих випадків, розуміння історичної соціально-територіальної еволюції. Це допомогло зрозуміти соціально-просторову структуру міста та краще керувати розвитком громади. На основі аналізу карт розроблялись різноманітні культурні та соціальні інтервенції у Буенос-Айресі для створення позитивних умов для соціальної інтеграції та підвищення рівня соціального капіталу [260].

В Бразилії соціальний розвиток став додатковою академічною місією Університетів поруч з навчанням, дослідженнями та економічним

розвитком. Основою для цього стали Університетська мережа народних кооперативів та кооперативні інкубатори, створені як творче переосмислення моделі бізнес-інкубаторів для просування соціальних інновацій. Загальна кількість популярних кооперативних інкубаторів у Бразилії, у 2011 році, становила 80, розподілена в різних регіонах країни. Вони були визнані одним з елементів інструменту державної політики федерального уряду проти бідності та нерівності, і були включені в різні державні політики на різних рівнях: національному, місцевому та федеральному. Наприклад, у місті Сан-Паулу місцева влада впровадила програму «Solidarity Opportunity Programme», у рамках якої кооперативні інкубатори організовували курси та надавали підтримку для створення кооперативів [261].

У 2004-2010 роках у Великій Британії діяв механізм партнерства між Урядом Великої Британії та місцевими органами влади на основі Local Area Agreements (LAAs), який передбачав узгодження пріоритетів між різними рівнями управління. Повноцінну нормативну основу запровадження механізму на національному рівні на основі попередніх пілотних впроваджень заклав Local Government and Public Involvement in Health Act 2007, який визначив обов'язки місцевих органів влади щодо підготовки та реалізації зазначених угод.

Для запровадження єдиного підходу до підготовки документів було розроблено Local Area Agreement Toolkit та супутні керівництва, які забезпечували чіткий алгоритм для успішного впровадження угод, включаючи структуру, вибір індикаторів та встановлення цілей та процес узгодження пріоритетів та механізми співпраці. При цьому місцеві органи влади мали гнучкість у виборі пріоритетів та визначенні способів їх реалізації. Пріоритети узгоджувались між різними стейкхолдерами і на їх основі формувались 3-річні плани з конкретними KPI. Ці плани в

подальшому затверджувались Департаментом громад та місцевого самоврядування (Department for Communities and Local Government, DCLG).

ЛАА було структуровано на основі чотирьох пріоритетних блоків:

- блок для дітей та молоді;
- блок для здоровіших громад та людей похилого віку;
- блок для безпечніших та сильніших громад;
- блок для економічного розвитку та підприємництва[262].

Уряд визначив 188 національних індикаторів, з яких кожна місцева територія повинна була узгодити та обрати 51 пріоритетний показник, за яким оцінювався її прогрес [263]. Зміна уряду у 2010 році привела до реформ, орієнтованих на зменшення державного втручання у місцеве самоврядування та механізм Local Area Agreements був скасований.

Механізм LAAs дозволив покращити координацію, але його результат було важко оцінити через громіздкі звітності та певну невідповідність поставлених цілей реальним поточним потребам та викликам громад. На зміну ЛАА прийшли моделі Community Budgets та City Deals.

Враховуючи рівень інтересу до соціального капіталу в Британії, у 2001 році Управління національної статистики (ONS) почало працювати над отриманням більш надійних, порівнянних кількісних даних шляхом розробки набору питань опитування, призначених для вимірювання соціального капіталу, відомих як узгоджений набір запитань (HQS). Питання були розроблені таким чином, щоб їх можна було вставляти окремо в інші анкети або використовувати разом для формування повного модуля запитань про соціальний капітал. Набір індикаторів соціального капіталу в подальшому сформував сім із 14 індикаторів розділу «сильніші громади» Local Area Agreements (LAAs) [264].

У Британії для вимірювання соціального капіталу проводяться Лонгітюдні Дослідження, які охоплюють різні аспекти соціальної

активності, включаючи громадянську участь, зв'язок з сусідами, політичну довіру та соціальну участь [265]:

- National Child Development Survey простежує життя 17 415 людей, які народилися в Англії, Шотландії та Уельсі протягом одного тижня 1958 року для розуміння факторів, які впливають протягом усього життя людини;
- British Cohort Study стежить за життям близько 17 000 людей, які народилися в Англії, Шотландії та Уельсі протягом одного тижня 1970 року;
- The Millennium Cohort Study стежить за життям близько 19 000 молодих людей, які народилися в Англії, Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії в 2000-02 роках;
- British Household Panel Survey проводились з 1991 до 2009 року і охоплювали щорічними опитуваннями 5,500 домогосподарств. Основні теми: участь у житті громади, взаємодія з сусідами та взаємна допомога.

Уряд Тоні Блера активно впроваджував концепцію соціальних інновацій. У 2006 році Кабінет міністрів третього сектору (OTS) запустив План дій соціального підприємництва, спираючись на урядову Стратегію соціального підприємництва 2002 року. Бачення політики полягало в підтримці середовища для процвітаючого третього сектору, що дало б змогу людям змінювати суспільство, зосередившись на чотирьох основних темах [266]:

- розвиток культури соціального підприємництва;
- покращення бізнес-консультацій, інформації та підтримки доступних для соціальних підприємств;
- усунення перешкод для доступу до фінансування, що обмежують розвиток соціальних підприємств;

- надання можливості соціальним підприємствам ефективно співпрацювати з урядом та розробляти політику в сферах знань.

Важливим фактором соціальної інтеграції у Великобританії розглядається розвиток культури, особливо для соціально ізольованих груп. Документ рекомендує розробку індикаторів, які можуть бути використані для оцінки соціальних та економічних результатів інвестицій в сферу культури. Також рекомендується створення обсерваторій, що мають на меті збирати дані про розвиток інвестицій у сферу культури та їхній вплив на громади.

Для Німеччини «Громадянська активність є незамінною умовою суспільної згуртованості» — з цього основоположного переконання в грудні 1999 року Бундестаг Німеччини створив Оцінювальну комісію «Майбутнє громадянської активності» та доручив їй розробити конкретні політичні стратегії та заходи для підтримки добровільної, орієнтованої на суспільне благо, некомерційної громадянської активності в Німеччині. [267]

У 2022 році в Німеччині створили Bundesnetzwerk Bürgerschaftliches Engagement (BBE) – мережу сприяння громадянській залученні, участі та громадянському суспільству, яка об'єднала представників громадянського суспільства, держави та бізнесу.

У 2009 році в Німеччині було створено Національний форум з питань громадської участі та залучення (Nationales Forum für Engagement und Partizipation), який об'єднав понад 300 представників громадянського суспільства, науки, політики та бізнесу. Метою цього форуму було сприяння розробці Національної стратегії залучення (Nationale Engagementstrategie) уряду Німеччини [268].

Німеччина запровадила ряд інноваційних рішень щодо публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах. Наприкінці 2015 року Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді запустило програму «Люди зміцнюють людей», яка підтримує

спонсорство між біженцями та людьми, які проживають тут протягом тривалого часу. Вона сприяє соціальній інтеграції та підтримці різних цільових груп, включаючи біженців, людей з міграційним походженням.

Прикладом локальних стратегічних рішень є стратегія залучення м. Гамбург. В Гамбурзі існує відділ сприяння добровільним зобов'язанням у соціальному органі Управління з питань праці та інтеграції, який виконує основні завдання в цій сфері та діяльність якого спрямована на зміцнення взаємодії учасників громадянського суспільства, держави та бізнесу. Ця структура підтримується одинадцятьма волонтерськими агентствами, які консультують тих, хто зацікавлений у громадській активності в округах, і залучають їх до відповідних видів діяльності [269].

Крім того, існує мережа AKTIVOLI, асоціація сприяння та подальшого розвитку громадянської активності в Гамбурзі, яка була заснована в 2000 році після проведення у грудні 1999 року в Торговій палаті Гамбурга першого обміну волонтерами, в якому взяли участь близько 1000 осіб. В подальшому організація трансформувалась у впливову мережу громадянської активності. Вона започаткувала низку інновацій: запуск першого Дня волонтера, створення бази даних для волонтерства (www.eaktivoli.de), сертифікації волонтерів, платформи безперервного навчання Q-AKTIVOLI та волонтерської академії. AKTIVOLI ініціювала співпрацю між державними, громадськими й приватними структурами, розробила міську волонтерську стратегію «Hamburg 2020», а також стала співорганізатором соціальних конференцій і партнерських бірж. У 2017 році була офіційно зареєстрована як асоціація, а у 2019 році взяла участь у створенні нової стратегії «Залучення для всіх» [270].

У багатьох міських громадах існує розмаїття організацій, які працюють над залученням громадян, але їхні дії часто не синхронізовані між собою. Це призводить до відсутності єдиної стратегії на муніципальному рівні, яка б інтегрувала різні підходи до залучення. Основна перешкода для

впровадження федеральних ініціатив у сфері залучення на місцевому рівні – це фінансові труднощі багатьох муніципалітетів. Модель фінансування та обмежені терміни фінансування проєктів створюють ризик їх припинення після закінчення фінансового періоду. Це ставить під загрозу мету модельних програм, якщо проєкти, що раніше фінансувалися як «маяки», перетворюються на «руїни» після припинення фінансування [271].

Одним з якісних механізмів мультиплікації успішних практик є механізм Метауправління соціальними інноваціями Данії. В основі даного механізму координація різних зацікавлених сторін та використання ресурсів різних секторів для підвищення якості життя.

У 2010 році датський соціальний підприємець, який регулярно проїжджав на велосипеді повз місцевий будинок престарілих у Копенгагені та спостерігав обмежену мобільність мешканців, найняв рикшу та запропонував керівництву будинку взяти мешканців у подорож містом на велосипеді в обмін на слухання їхніх життєвих історій. В подальшому соціальний підприємець і будинок престарілих звернулися до муніципалітету за грошима на придбання рикші з метою закріплення місцевої інновації. Публічний службовець, який був делегований для посилення співпраці з представниками громадянського суспільства, звернувся до ініціатора інновації з пропозицією, що муніципалітет придбає кілька рикш, якщо він допоможе створити мережу волонтерів, які могли б возити людей похилого віку Копенгагену, щоб підвищити їх мобільність і якість життя. Публічний службовець та соціальний підприємець розвинули тісні стосунки та розділили відповідальність за метауправління розвитком спільного інноваційного проєкту, який залучив кілька соціальних підприємців, групу державних і приватних спонсорів, десятки місцевих волонтерів, соціальних працівників в будинках престарілих у Копенгагені, і, звичайно, люде похилого віку. Лише за п'ять років після появи першої рикші, придбаної муніципалітетом Копенгагена, рух «Велосипед без віку»

поширився на більше половини муніципалітетів Данії та 18 міст у 10 інших країнах. Ці досягнення, були б неможливими, якби не вміле метауправління мережевим спільним створенням суспільних інновацій [272].

На забезпечення соціальних послуг і підтримки на місцевому рівні спрямований «Consolidation Act on Social Services». Даний Закон передбачає міжмуніципальну співпрацю та співпрацю між муніципалітетами і регіонами, що сприяє зміцненню соціального капіталу через створення мережі підтримки та обміну ресурсами і стимулює розвиток більш згуртованих громад. Він встановлює необхідність консультацій і створення дорадчих органів, що сприяє створенню відчуття відповідальності та активної участі, підвищує рівень довіри до інституцій та мотивацію брати участь у суспільному житті [273].

У Фінляндії в рамках стандартизованих методологій започатковано відкриту інноваційну платформу, яка заснована з метою зв'язати компанії (як виробників інновацій) та студентів (як користувачів інновацій) для роботи над реальними проблемами, що стоять перед бізнесом. Зараз Demola працює у 18 країнах світу, використовуючи модель «франчайзингу», що дозволяє різним регіонам адаптувати підхід для місцевих умов, не змінюючи основних принципів кооперації та інноваційної взаємодії. Модель менш залежить від капіталовкладень, оскільки фінансування здійснюється безпосередньо компаніями, що замовляють рішення певних проблем. Завдяки невеликим початковим інвестиціям та залученню локальних університетів і компаній, Demola змогла створити глобальну мережу інноваційних проєктів, залучаючи до них студентів з різних країн світу [274].

Одним з ефективних механізмів розвитку локальної ідентичності, зміцнення соціальних зв'язків та управління матеріальною й нематеріальною спадщиною місцевих громад Польщі стало створення культурних маршрутів. Ці маршрути з'єднують місця та об'єкти спадщини

на основі тематичного критерію, який відображає культурну ідентичність регіону, етнічної групи або нації. «Вузли» мережі туристичних маршрутів формуються залежно від потреб регіону та його жителів, їх знань, досвіду, та бачення місцевості у тісній співпраці з місцевими громадами, туристами, підприємцями, які створюють продукти спадщини, та державними установами, що забезпечують регулювання. Культурні маршрути відіграють важливу роль у підтримці соціальної згуртованості та збереженні культурної ідентичності, особливо в сільських і постіндустріальних регіонах [275].

Європейська комісія поступово змінює підходи до політики згуртованості через перехід від субсидій до інвестиційних грантів, які стимулюють поведінку, спрямовану на підвищення територіальної конкурентоспроможності. В рамках розвитку даної парадигми щодо розкриття і розширення потенціалу розвитку, який присутній у кожному місці, Португалія впровадила ініціативу PROVERE, що спрямована на економічне посилення ендегенних ресурсів. Ця програма підтримує розвиток низько щільних територій, використовуючи економічний потенціал таких територій, стимулюючи розвиток малого бізнесу, підтримуючи кооперацію місцевих підприємців та публічних установ. Це приклад того, як публічна політика може сприяти розвитку соціального капіталу в умовах низької щільності населення шляхом підтримки колективних зусиль, спрямованих на економічну стійкість і конкурентоспроможність [276].

Сінгапур з 1989 року реалізував інтеграційну політику Singapore's Ethnic Integration Policy (EIP), яка мала на меті сприяти рівномірному розподілу етнічних груп у житлових районах, запобігаючи утворенню анклавів і забезпечуючи соціальну гармонію. Етнічна інтеграційна політика (EIP) працює шляхом встановлення расових квот на володіння квартирами в межах кожного блоку та району відповідно до етнічного складу Сінгапуру.

Квоти встановлюються Радою з питань житлового господарства (HDB) та регулюються щомісяця. Це призвело до зниження концентрації етнічних груп і підвищення соціальної взаємодії: 85,7% мешканців взаємодіяли з сусідами інших етнічних груп у 2013 році [277].

На рівні блоку обмеження були 87% для китайців, 25% для малайців та 15% для індійців та інших. Перегляд 2010 року, що був зроблений у відповідь на зміни в демографії Сінгапуру, підвищив обмеження для індійців та інших на 2 відсоткові пункти як для районів, так і для блоків. Наразі квоти EIP – які оновлюються першого числа кожного місяця – більше не публікуються на вебсайті HDB. Натомість, потенційні покупці та продавці повинні використовувати електронний сервіс для перевірки, чи впливають на них квоти для конкретного блоку. Квоти застосовуються до розподілу нових квартир, орендних квартир, а також угод з перепродажу квартир. Коли ліміт досягається, подальший розподіл квартир для цієї етнічної групи не дозволяється. Політика викликала дискусії через можливі фінансові складнощі для меншин, але уряд впровадив заходи для пом'якшення наслідків, включаючи схему викупу квартир [278].

Уряд Південної Кореї створив Корейське агентство сприяння соціальному підприємництву (KoSEA) уповноважене сприяти розвитку соціальних підприємств. KoSEA сертифікує соціальні підприємства та, якщо вони відповідають вимогам, надає їм адміністративну та фінансову підтримку. Його діяльність спрямована на створення та підтримку функціонування мереж соціальних підприємств, створених у кожній галузі, на місцевості та на національному рівні. KoSEA сприяє розвитку соціальних підприємців, надаючи консультаційні послуги для покращення управління бізнесом, технологій, оподаткування та праці в цій місцевості. IADB вже два десятиліття працює у сфері безпеки громадян і запобігання злочинності.

Основним інструментом Європейського Союзу (ЄС) для інвестування в людей є Європейський соціальний фонд Плюс (ЄСФ+). Його бюджет

становить 142,7 мільярда євро на період 2021–2027 років, а ключовими сферами є сфера зайнятості, соціального захисту, освіти та навичок, включаючи структурні реформи в цих галузях. ESF+ об'єднав чотири попередніх інструменти фінансування 2014-2020 років: Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD), Ініціатива зайнятості молоді та Європейська програма зайнятості та соціальних інновацій (EaSI). Основне завдання фонду перетворення 20 принципів Європейської основи соціальних прав у реальність. [279]

Пріоритет «Соціальна інтеграція» в діяльності фонду направлений на фінансування проєктів та програм за напрямками:

- активне включення;
- соціально-економічна інтеграція громадян третіх країн;
- соціально-економічна інтеграція маргіналізованих спільнот, таких як роми;
- рівний доступ до якісних послуг та модернізація систем соціального захисту;
- соціальна інтеграція людей, яким загрожує бідність та соціальна ізоляція;
- подолання матеріальної депривації.

Серед ключових механізмів Європейського Союзу для підтримки розвитку соціального капіталу слід згадати програму міжрегіонального співробітництва Interreg Europe [280], яка співфінансується Європейським Союзом. Програма сприяє досягненню мети ЄС щодо зменшення відмінностей в рівнях розвитку, зростання та якості життя в регіонах Європи та між ними. З 2024 року доступ до програми INTERREG відкрився і для України [281].

Таким чином, міжнародний досвід у сфері публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах демонструє високу ефективність системного підходу, в якому соціальний капітал визнається як

ключовий ресурс суспільного добробуту та сталого розвитку. В досліджених країнах реалізуються комплексні національні програми, інституційні ініціативи та впроваджуються та мультиплікуються інноваційні соціальні практики, що поєднують цифрові інструменти участі, партнерства, культурну інтеграцію та розвиток довіри. Цей досвід підтверджує доцільність інтеграції підходів до розвитку соціального капіталу в державну політику України, з урахуванням національного контексту та викликів поствоєнного відновлення. Україна має всі передумови для розробки та впровадження власної адаптивної моделі публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, спираючись на зарубіжні напрацювання та потреби українських громад.

3.2. Пріоритетні напрямки удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Українські громади прагнуть до побудови інклюзивного, економічно стійкого, згуртованого та безпечного суспільства з високим рівнем довіри, соціального капіталу та можливостей для самореалізації кожного громадянина. Така модель розвитку відповідає принципам сталої відбудови, європейської інтеграції та розвитку громади на основі активів, інклюзивного розвитку та розвитку соціального капіталу.

Закони, стратегії та статутні документи громад проголошують рівний доступ до послуг, освіти, медицини, економічних можливостей для всіх категорій населення, соціальну справедливість, підтримку громадянської активності, децентралізацію та підтримують європейські цінності та прагнення України. Проте, на практиці, ми досі знаходимось як і раніше в руслі інституційної теорії розвитку, яка навіть у кризових умовах (війна, широка міграція, знелюднення сільських територій, економічний спад) ставить у центр уваги формальні правила, а не неформальні зв'язки, довіру та горизонтальні ініціативи, які в таких умовах є більш важливими. У ситуації викликів війни громади змушені формувати нові рішення швидше ніж змінюються закони. Тому досить часто ефективні локальні рішення поза інституційними рамками. Під час першого місяця повномасштабного вторгнення українські волонтерські групи, сили самооборони та громади довели, що часто спільна діяльність та зв'язки працюють ефективніше ніж формальні інституції.

У наш час громади повинні формувати нові рішення та підходи значно швидше, ніж змінюються закони. Тому досить часто ефективні ініціативи на місцях діють поза інституційними рамками, а зміни у законодавстві та нестабільність лише гальмують розвиток. Українські волонтери, сили самооборони та громади під час повномасштабного вторгнення довели, що

соціальний капітал (довіра, зв'язки, спільна діяльність) працює краще, аніж формальні інституції.

На прикладі відновлення Тростянця видно, що успішні громади не мають чекати допомоги від держави, а самостійно залучають своїх жителів, партнерів, пишуть міжнародні гранти для швидкого відновлення та розвитку. Завдання державної політики при цьому відігравати роль фасилітатора, який сприяє зміцненню соціального капіталу в громадах та регіонах, створює умови для довіри, співпраці та активної участі громадян у процесах розвитку.

Як зазначили учасники Берлінської конференції з відновлення – робота з громадянським суспільством повинна бути основою орієнтованого на людину підходу до стійкості та відновлення [282].

При цьому формування напрямків удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах має забезпечувати субсидіарність та спільну ефективну широку залученість різних акторів. Вона має включати інституційне зміцнення місцевого самоврядування, використання цифрових технологій, економічну підтримку соціального капіталу, а також сприяння горизонтальним зв'язкам на різних рівнях в громаді та між громадами.

Першим ключовим завданням має стати формування чіткої політики соціального розвитку, а саме перехід від соціальної підтримки до системного планування соціального розвитку на рівні громад та регіонів. При цьому потребують чіткого визначення на національному рівні питань:

- Хто відповідає за формування політики соціального розвитку територіальних громад?
- Хто відповідає за формування культури діалогу на рівні територіальних громад?
- Хто відповідає за розвиток довіри на рівні територіальних громад?
- Хто відповідає за локальну ідентичність?

- Хто забезпечує формування України як соціальної країни?

Створення та реалізація програм соціальної підтримки для вразливих груп населення мають бути відкориговані для сприяння зростанню їх активності в громаді та забезпечувати можливість зростання їх самозабезпечення.

Політика підтримки національної ідентичності на міжнародному рівні та патріотичного виховання на національному рівні має бути доповнена політикою розвитку та збереження локальної ідентичності громад та регіонів. Потребує системного підходу розвиток публічних платформ для системного залучення мешканців до волонтерських та благодійних активностей, розвиток мережевої взаємодії між організаціями громадянського суспільства, місцевою владою та бізнесом. Політики комплексного планування розвитку територій мають бути доповнені обов'язковим блоком інфраструктури соціального розвитку, формуючи «третє місце в громадах», що спонукають жителів до розвитку взаємодії.

Оскільки сьогоденні дотації та субсидії не спонукають до оптимізації витрат та пошуку нових інноваційних рішень на рівні регіонів та громад, для регіонального та місцевого рівнів бажано запровадити аналоги британських local area agreements (LAAs) [283]. Відповідно до них місцеві органи влади обирають для себе ключові пріоритети соціального розвитку з визначеного переліку і потім на їх основі повинні будуть провести опитування громади щороку. Разом з тим підтримка з вищого рівня (фінансова, експертна, адміністративна, донорська) надається саме на ці визначені пріоритети, що можуть з року в рік коригуватись.

За прикладом Нової Зеландії [284] бажано запровадити звіти про добробут для всіх громад та регіонів в кінці року перед бюджетним процесом та урядовий щодо соціального розвитку один раз на 2 роки.

Для уникнення виникнення кризових ситуацій через неефективну реалізацію політик, для найбільш важливих політик можливе визначення

часових точок кризи та забезпечення попереднього планування дій щодо їх уникнення та послаблення з формуванням діаграм наближення.

При розробці стратегій соціального розвитку чи відповідних блоків стратегій громад та регіонів, обов'язковим має бути врахування та дослідження напрямків розвитку різних типів соціального капіталу для забезпечення балансу між розвитком внутрішньо-групового, міжгрупового та лінкуючого соціальних капіталів в громаді.

Формування єдиної національної мережі звітів про діяльність органів місцевого самоврядування (депутати, голова громади), районних та обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств може забезпечити суттєве покращення прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування.

План реалізації національної політики соціального розвитку на основі соціального капіталу має включати:

- розробку та ухвалення Державної стратегії соціального розвитку або Державної стратегії розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості;
- адаптацію законодавства щодо підтримки громадських ініціатив, волонтерства, соціального підприємництва та кооперації та співпраці відповідно до кращих європейських практик;
- створення Національної агенції соціального розвитку (розвитку соціального капіталу та згуртованості), яка координуватиме реалізацію політики на національному рівні. Створення на регіональному рівні Регіональних центрів соціального розвитку, з включенням до них департаментів молодіжної політики, підтримки ветеранів, освіти впродовж життя, які будуть надавати підтримку фахівцям на рівні громад;

- запровадження професії фахівця з питань соціального розвитку за аналогією з механізмом запровадження фахівців з питань молоді (молодіжних працівників);
- формування GIS системи соціального розвитку з відображенням мережі третіх місць громад, мапуванням соціальних мереж громад та впливу реалізації програм та політик соціального розвитку;
- розробка та запровадження концепції Планів соціального розвитку (Соціальних договорів) територіальних громад та договорів між громадами та обласною радою/обласною адміністрацією про реалізацію вибраних пріоритетних напрямків соціального розвитку (за аналогією з британськими local area agreements (LAAs);
- створення фінансових інструментів підтримки національного рівня (Фонд соціальних інновацій чи Фонд підтримки розвитку соціального капіталу);
- запровадження механізму можливого направлення громадянами 2% ПДФО на фінансування громадських та благодійних організацій, що сприятиме сталості підтримки розвитку громадянського суспільства;
- визначення окремого Кошику соціального розвитку, або частини першого чи третього кошиків ДФРР для програм соціального розвитку регіонального рівня;
- Запровадження національної програми підтримки конструктивного діалогу після виборів для швидкого врегулювання можливих внутрішніх конфліктів, що виникли у процесі виборів у кожній громаді - зустріч «Громада після виборів: що далі?», де представники новообраної місцевої влади та громади обговорюють наступні кроки. Зробити таку зустріч обов'язковою, як щорічний звіт голови та депутатів;
- формування програм мережевої взаємодії між організаціями громадянського суспільства, місцевою владою та бізнесом, через

організацію спільних проєктів, проведення мережових заходів та робочих груп, а також розробку спільних стратегій для вирішення місцевих проблем;

- запровадження національних програм підтримки формалізованої та неформалізованої кооперації для місцевого економічного розвитку. Прикладами таких проєктів можуть бути європейські підходи щодо створення операційних груп фермерів (OGs) [284] та інші напрямки стимулювання місцевого підприємництва, розвитку малих та середніх підприємств, а також підтримка сільськогосподарських кооперативів і місцевих ринків;
- державна політика має забезпечити суттєве збільшення кількості молодіжних рад та громадських організацій в територіальних громадах (з 30% до 80%), залучаючи молодь до активної участі через нові програми стимулювання молодіжного лідерства та волонтерства, створення молодіжних рад та ініціатив, які дозволяють молодим людям реально впливати на рішення та проєкти громади;
- заохочення та підтримка громадських ініціатив та самоорганізації, що спрямовані на вирішення місцевих проблем через фінансову, консультативну чи іншу підтримку громадських проєктів;
- впровадження національних системи обміну інформацією та кращими практиками між регіонами та громадами для підвищення ефективності соціальних ініціатив;
- урахування окремого планування розбудови мережі «третіх місць громади» в процесі формування комплексних планів просторового розвитку територій;
- розвиток механізмів формування соціальних кластерів – об'єднань громадських організацій, бізнесів та державних інституцій, що працюють разом для досягнення спільних соціальних цілей;

- створення координаційної ради соціального розвитку на національному рівні;
- впровадження національних ініціатив та програм для розвитку культури взаємоповаги, довіри та толерантності;
- заохочення взаємодії з соціальними мережами для обміну знаннями, досвідом та ресурсами;
- створення ініціатив, націлених на залучення інвесторів, які підтримують соціальні проєкти у громадах;
- розробка програм, які сприяють зміцненню локальної ідентичності через спільні цінності та інтереси, підтримку та розвиток місцевих традицій, культури та історії;
- проведення лонгітюдних національних досліджень (коли учасників вивчають протягом тривалого часу), щоб могли аналізувати розвиток соціального капіталу та ефективність впроваджених програм. Впровадження програм, спрямованих на розвиток соціального капіталу серед різних соціальних груп (наприклад для школярів, включаючи волонтерські проєкти, спільні заходи та навчальні модулі);
- координація донорських програм для забезпечення гармонійного розвитку мереж на регіональному та місцевому рівнях;
- формування єдиної національної мережі звітів про діяльність місцевих органів влади;
- збір, аналіз та каталогізація в національному банку даних успішних соціальних ініціатив та рішень з різних регіонів країни.

На регіональному рівні рекомендується запровадити [223]:

- Створення механізму координації та ресурсної підтримки на регіональному рівні:
 - створення регіональних координаційних платформ на основі залучення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи

провладні та опозиційні організації, проєкти міжнародної технічної допомоги, що здійснюють діяльність в регіоні;

- координація проєктів технічної допомоги та місцевих організацій (соціальних мереж) в частині підтримки розвитку мереж, соціального капіталу та соціального розвитку в громадах та регіонах.
- Формування регіональних соціальних кластерів, на основі об'єднання організацій громадянського суспільства, бізнесу, місцевого самоврядування та органів державної влади для досягнення спільних соціальних цілей.
- Організація навчальних програм для лідерів соціальних кластерів щодо ефективного управління та розвитку мереж.
- Системний щорічний аналіз існуючих соціальних мереж та їх впливу на основі єдиної національної методики на регіональному рівні, включаючи аналіз структурних дір соціальних мереж.
- Розробка звітів та рекомендацій для оптимізації використання ресурсів та покращення взаємодії між різними мережами на регіональному рівні.
- Створення регіональної динамічної карти соціальних мереж.
- Розвиток інституційної спроможності регіональних організацій (соціальних мереж) через проведення навчання та впровадження програм наставництва.
- Створення регіонального центру підтримки соціального розвитку.
- Створення регіональних грантових програм підтримки інноваційних соціальних проєктів.
- Запуск щорічних регіональних хакатонів соціальних інновацій для генерування нових ідей та рішень соціальних проблем.
- Проведення регіонального форуму соціального розвитку для обміну досвідом та кращими практиками.

- Запуск регіональних програм короткотермінових візитів обміну досвідом в межах регіонів для представників різних соціальних мереж.
- Ефективний розподіл експертної підтримки проєктів технічної допомоги для надання підтримки та розвитку соціальних мереж в громадах та регіоні.
- Розробка та впровадження регіональних програм підтримки волонтерських ініціатив.
- Створення регіонального ресурсного центру та розвиток регіональної комунікаційної інфраструктури для покращення комунікації між громадами та різними соціальними мережами.
- Програми розвитку компетентностей, необхідних для повноцінної участі та взаємодії різних соціальних груп при формуванні та безпосередній реалізації місцевих політик.

Для забезпечення створення ефективних механізмів публічного управління розвитку соціальних мереж та соціального капіталу на рівні громад в умовах відбудови необхідно [223]:

- Проведення базового аналізу стану соціальних мереж та інфраструктурної мережі розвитку комунікацій громади за єдиною національною методикою з подальшим систематичним оновленням. Створення централізованої бази даних з інформацією про доступні мережі та ресурси.
- Підвищення рівня участі громадян у вирішенні місцевих питань через створення різних спеціалізованих громадських рад та системне проведення опитувань та громадських обговорень в громаді.
- Запуск програм виявлення та стимулювання лідерства серед школярів та молоді громади.
- Створення інфраструктурної мережі розвитку комунікації в громадах:

- створення та облаштування «третіх місць» - місць зустрічей та комунікації (культурні центри, громадські простори, бібліотеки, парки, паби, дитячі майданчики, зони відпочинку, спортивні майданчики тощо);
- організація системи регулярних місцевих дискусій, форумів, змагань та інших комунікаційних заходів з обговоренням місцевих питань та спільних проєктів різних соціальних груп.
- Розвиток якості соціальних мереж громади (якість сусідства) через програми підтримки місцевих ініціатив (конкурси та гранти для зміцнення взаємодії між сусідами, підтримку розвитку соціальних мереж та проєктів, спрямованих на зміцнення соціальних зв'язків).
- Впровадження інтегрованих інститутів публічного управління, що сприяють взаємодії мереж та об'єднують різні соціальні мережі для досягнення спільних цілей.
- Запуск програм створення умов для розвитку самоорганізації населення (надання ресурсів, підтримка вирішення проблем, навчання).
- Запуск програм інтеграції (підтримки та адаптації) внутрішньо переміщених осіб та повернення емігрантів.
- Системна ідентифікація простих, але важливих соціальних проблем громади та системний розвиток соціальних мереж на їх вирішенні через запуск локальних ініціатив.
- Розвиток локальних програм та ініціатив, спрямованих на залучення соціальних інвесторів.
- Розширення програм партисипативного бюджетування для активного залучення громадян до процесу розподілу ресурсів.
- Збільшення фінансування проєктів, ініційованих громадянами та громадськими організаціями.

- Впровадження ініціатив та програм, спрямованих на розвиток культури довіри, толерантності, взаємоповаги, міжкультурного діалогу та соціальної єдності.
- Формування місцевих інноваційних мереж на базі використання локальних та регіональних джерел інновацій і матеріальних активів громади/регіону (за прикладом локальних інноваційних груп малих виробників (Operational groups) [285]).
- Створення інкубаторів для розвитку локального бізнесу, орієнтованого на соціальні ініціативи.
- Впровадження програм навчання для місцевих управлінців щодо ефективного управління соціальним капіталом.
- Зміцнення спроможності громадських рад та консультативних органів при місцевих адміністраціях.

Потребує формування дискурсу щодо трансформації локальної ідентичності. Враховуючи суттєву обмеженість ресурсу, громада має угодити рівні та рішення для збереження елементів локальної ідентичності, які можуть змінюватись відповідно до цінностей, яку вони становлять для громади та наявних ресурсів для забезпечення збереження чи використання в конкретний момент

Основні сьогоденні підходи до розвитку елементів локальної ідентичності: замовчування та забуття. Значний інформаційний вплив, доступ до інтернету, фокусування громадян на цінностях інших країн призводить до того, що власні цінності громад, в яких вони живуть, просто забуваються.

Таблиця 3.2.1

Варіанти дій щодо збереження та трансформації культурної спадщини

Варіант дії	Опис дій
Культурна деколонізація	Демонтаж пам'ятників та символів, що нагадують про колоніальне чи репресивне минуле (наприклад, пам'ятники радянського минулого).
Ігнорування	Забути і не витратити на це кошти. Відсутність будь-яких заходів щодо збереження.
Базове документування	Ведення неінституалізованих базових архівів без активного фінансування.
Базове збереження	Охорона лише найважливіших об'єктів.
Пасивне збереження	Ведення баз даних та архівів для документування елементів ідентичності. Встановлення інформаційних таблиць біля історичних місць без додаткового фінансування.
Охорона культурної спадщини	Виділення обмежених коштів на утримання та базовий ремонт об'єктів культурної спадщини.
Активне документування	Створення цифрових архівів та баз даних.
Підтримка культурними заходами	Проведення нечастих культурних подій, що нагадують про місцеву ідентичність.
Освітнє збереження	Включення елементів локальної ідентичності в освітні програми та навчальні плани шкіл. Навчання громадськості про важливість пам'яті та правильне осмислення минулого. Організація екскурсій для молоді та туристів.
Активне збереження	Регулярне фінансування проєктів з реставрації та підтримки культурних об'єктів. Створення музейних експозицій, присвячених місцевій історії та культурі.
Інтеграція в повсякденне життя	Використання елементів ідентичності у назвах вулиць та громадських місцях.
Культурне відродження	Організація місцевих фестивалів, ярмарків, виставок та інших культурних заходів, що підкреслюють елемент локальної ідентичності.
Стратегічне використання	Активне використання елементів локальної ідентичності під час розробки стратегій розвитку та брендингу громади
Інтеграція нових символів та розробка нових традицій	Впровадження нових символів та пам'ятників, що відображають сучасні цінності громади. Створення нових свят, традицій та культурних практик, що відображають сучасну ідентичність громади.

Джерело: розроблено автором

Для забезпечення ефективного механізму моніторингу розвитку соціального капіталу та соціального розвитку загалом рекомендуємо запровадити механізм самоскрінінгу соціального розвитку територіальних громад. Механізм дозволяє органу місцевого самоврядування самостійно провести оцінку соціального розвитку громади, після чого громадяни отримують можливість онлайн коментувати, уточнювати та доповнювати результати. При цьому мешканці отримують об'єктивну оцінку розвитку та не просто критикують, а пропонують рішення, а місцева влада працює на основі реальних даних, а не політичного популізму. Система самоскрінінгу має стати щорічним процесом, який підходить навіть для малих громад з обмеженими ресурсами та може бути впроваджений без додаткових фінансових витрат.

3.3. Комплексний механізм удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Ураховуючи результати дисертаційного дослідження Автор пропонує взяти за основу для використання наступне визначення соціального капіталу:

Соціальний капітал у публічному управлінні – це багатовимірний публічний ресурс територіальної громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення.

Враховуючи міжнародний досвід та надзвичайну важливість розвитку соціального капіталу в громадах у процесах відновлення надзвичайно важливе застосування комплексного механізму його розвитку.

Основою його функціонування мають стати базові принципи побудови структури публічного управління розвитку соціального капіталу в громадах, серед яких слід відзначити наступні:

- адаптивність та орієнтація на громадянина;
- інституціоналізація соціального капіталу та соціального розвитку;
- системність, стратегічність і координація;
- децентралізація та субсидіарність;
- інноваційність і ресурсозбереження;
- розвиток соціальних мереж з оцінкою ефективності.

Виклики повномасштабного вторгнення проявили, що традиційні бюрократичні моделі не спрацювали. А різке зростання волонтерського руху нагадало всім, що громада – це не просто бюджет, набір обраних представників та управлінських функцій чи вертикальних зв'язків. Громада - це жива динамічна система, в якій найцінніше – це довіра, взаємодія та

спільна відповідальність. Традиційний підхід управління за принципом «суб'єкт – об'єкт» не працює, оскільки люди не об'єкти. Жителі громади мають стати активними учасниками процесу, які творять свою громаду кожного дня, а управління має бути відкритим, мережевим і чутливим до змін.

Автор пропонує визначити та врахувати у системі публічного управління функції соціального капіталу:

- інтегруючу – соціальний капітал зміцнює соціальні зв'язки між членами громади, їх групами та інституціями влади;
- мобілізаційну – соціальний капітал стимулює участь громадян у прийнятті рішень та процесах розвитку громади;
- відновлювальну – соціальний капітал забезпечує суспільну стійкість громад у кризових ситуаціях;
- інституціоналізуючу – соціальний капітал формує та підтримує інститути довіри до соціального оточення та влади в громаді;
- інноваційну – соціальний капітал створює передумови для взаємонавчання, залучення та поширення інноваційних ідей, їх адаптації та розвитку;
- ідентифікаційну – соціальний капітал сприяє формуванню локальної ідентичності, почуття приналежності до громади, що посилює емоційний зв'язок між мешканцями та простором їхнього життя.

Соціальний капітал суттєво відрізняється в різних громадах та регіонах. Тому система управління має бути адаптивною. Надто зарегульована система не встигає реагувати на виклики. Громади повинні мати простір для експериментів, можливість швидко змінювати підходи, коли це потрібно. А успішні практики мають швидко мультиплікуватись та перевірятись на інших громадах. Надзвичайно важливо при цьому перебороти одну з найбільших проблем українців - страх зробити помилку. Система має пропагувати один з ключових принципів стартап-культури

«Швидко помиляйся. Швидко навчайся. Швидко вдосконалюйся». Найгірше – це застигнути в межах старих, неефективних рішень лише тому, що так «прийнято».

Замкнутість влади та підвищений контроль і чітко прописані функції та процедури на практиці не спрацьовують і лише породжують недовіру, ігнорування ініціатив, бюрократичні бар'єри, що лише послаблюють соціальні зв'язки. Ці класичні механізми управління мають бути замінені розвитком взаємодії та відкритого діалогу, пропагандою поруч з правами людини та розподіл відповідальності за розвиток громади між громадянами, місцевою владою, бізнесом, громадськими організаціями та регіональною владою.

Основа розкриття позитивної сторони соціального капіталу проявляється тоді, коли кожен житель громади відчуває, що він має можливість висловлювати свої потреби та має реальні механізми впливу на формування спільних рішень.

Інституалізація соціального капіталу та соціального розвитку в політиці держави полягає в чіткому визначенні понять у законодавстві. Сьогодні в Україні ці поняття використовуються лише у окремих наукових дискусіях, не мають офіційного визначення та постійно по різному трактуються в контексті публічного управління. Це стане основою для внесення їх у стратегічні документи державної політики, формування державних та регіональних інституцій для підтримки соціального розвитку та розвитку соціального капіталу в громадах та впровадження фінансових механізмів їх підтримки.

Однією з ключових проблем соціального розвитку та розвитку соціального капіталу є фрагментарність підходів до розвитку на рівні країн, регіонів, громад: органи державної влади та місцевого самоврядування розглядають соціальний розвиток як набір окремих заходів (тренінги, форуми, ініціативи). Проте вони практично не працюють, якщо відсутня

системність та довгострокова підтримка. Розвиток соціального капіталу це дуже тривалий процес, який потребує стратегічного бачення, послідовних дій і сталих механізмів підтримки. Основою цьому має стати Державна стратегія соціального розвитку з окремим розділом про розвиток соціального капіталу, його цілі, завдання, механізми фінансування. Крім того, всі регіональні та місцеві стратегії мають чітко виділяти компоненти соціальний розвиток та розвиток соціального капіталу. Це забезпечить формування інституційної пам'яті, збереження наступності при політичних змінах та перехід від разових заходів до сталих механізмів підтримки соціального розвитку.

На основі врахування структурних елементів соціального капіталу, ключових особливостей його розвитку в Україні та міжнародного досвіду автором пропонується використовувати комплексний механізм публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, структура якого відображена на рис. 3.3.1.

Оскільки розвиток соціального капіталу є багаторівневим процесом, різні рівні публічного управління мають бути чітко скоординовані та взаємопов'язані, що потребує чіткої координації між національними, регіональними та місцевими ініціативами.

Комплексний механізм публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Рис. 3.3.1: Комплексний механізм публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Таблиця 3.3.1

Суб'єкти публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу в громадах на національному рівні

Установа, організація	Функція
Верховна рада України	законодавче забезпечення
Президент України	формування стратегічних напрямів політики, затвердження національних стратегій (зокрема, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства)
Кабінет Міністрів України	формування та реалізація державної політики
Міжвідомча координаційна рада з питань соціального розвитку	консультативно-дорадчий орган для координації міністерств та партнерів
Національна агенція соціального розвитку (у підпорядкуванні СКМУ) або Міністерство цифрової трансформації України	координація державних програм із підтримки соціального капіталу
Мінсоцполітики України	підтримка програм соціальної згуртованості та інтеграції вразливих груп
Мінрозвитку України	інтеграція соціального капіталу у Державну стратегію регіонального розвитку, стратегії розвитку регіонів та громад
Міністерство культури та інформаційної політики України	формування програм розвитку національної та локальної ідентичності, збереження нематеріальної культурної спадщини, підтримка культурних ініціатив громад
Мінцифри України	Бази знань та бази даних національного рівня, розробка цифрових інструментів та платформ для комунікації громадян та влади
Міністерство освіти та науки України	освітні ініціативи для формування соціального капіталу, підтримка громадянської освіти
Міністерство молоді та спорту України	підтримка молодіжних ініціатив, волонтерських програм, розвитку інститутів громадянського суспільства
Міністерство економіки України	Формування економічних стимулів для розвитку соціального підприємництва
НАДС	впровадження програм підготовки управлінців для ефективного управління розвитком соціального капіталу
Український фонд підтримки соціального розвитку	фінансова підтримка громадських ініціатив

Національні асоціації органів місцевого самоврядування	підтримка місцевого самоврядування та соціального розвитку громад та регіонів
Національні громадські організації, спілки	сприяння розвитку громадянського суспільства, волонтерства, соціального підприємництва
Проекти міжнародної технічної допомоги	підтримка у координації з Урядом програм соціального розвитку, впровадження кращих міжнародних практик

Таблиця 3.3.2

Суб'єкти публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу в громадах на регіональному рівні

Установа, організація	Функція
Обласні державні адміністрації	координація регіональних програм підтримки розвитку соціального капіталу, адаптація національної політики до регіональних умов
Обласні ради	затвердження регіональних стратегій та програм і бюджетів на розвиток соціального капіталу, контроль за реалізацією програм
Регіональні фонди підтримки громадських ініціатив, соціального розвитку	фінансування локальних проєктів, ініціатив із розвитку соціального капіталу в громадах та на рівні регіону
Регіональні офіси соціального розвитку, офіси розвитку громад	консультативна та методична підтримка територіальних громад у питаннях соціального розвитку
Обласні представництва міжнародних фондів та програм	підтримка регіональних ініціатив у сфері соціального розвитку
Спеціалізовані громадські ради при ОДА та ОР	залучення громадськості до процесів ухвалення рішень та координації соціального розвитку на регіональному рівні
Регіональні відділення асоціацій органів місцевого самоврядування	підтримка співпраці громад, впровадження спільних соціальних ініціатив та поширення кращих практик.
Регіональні інститути громадянського суспільства	сприяння розвитку громадянського суспільства, волонтерства, соціального підприємництва

Таблиця 3.3.3

Суб'єкти публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу в громадах на місцевому рівні

Установа, організація	Функція
Міські, сільські та селищні ради	ухвалення місцевих програм соціального розвитку, програм підтримки розвитку соціального капіталу, розвиток локальних ініціатив
Виконавчі органи ОМС	впровадження ініціатив соціального розвитку, програм соціальної згуртованості та розвитку соціального капіталу
Спеціалізовані громадські ради при ОМС	залучення мешканців до соціального розвитку та ухвалення рішень та сприяння діалогу між місцевою владою та мешканцями
Місцеві фонди підтримки громадських ініціатив, фонди громад	грантова підтримка локальних проєктів
Місцеві громадські організації та ініціативні групи	реалізація проєктів соціального розвитку в громадах, підтримка громадських ініціатив
Координаційні ради з питань волонтерства та соціального партнерства	підтримка волонтерських ініціатив та соціальних мереж
Соціальні підприємства	сприяння розвитку локальних соціальних проєктів через поєднання бізнес-моделей із соціальними ініціативами
Молодіжні ради та платформи	активізація молодіжних ініціатив у громаді
Освітні заклади	формування соціального капіталу через навчальні програми
Треті місця громади (бібліотеки, будинки культури, громадські простори, хаби, молодіжні центри)	створення середовища для соціальної взаємодії громади, підтримка культурних ініціатив, формування майданчиків для навчання, співпраці та спільної реалізації громадських ініціатив
Релігійні громади	підтримка соціальних проєктів у громаді
Місцеві громадські організації	сприяння розвитку громадянського суспільства, волонтерства, соціального підприємництва

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.3.4

Ролі різних рівнів урядування у процесі розвитку соціального капіталу в громадах

Рівень	Функція	Завдання
Національний	Стратегічна та координаційна функція: формування загальних принципів підтримки розвитку соціального капіталу для всієї країни	- Визначення стратегії розвитку соціального капіталу, інтегрованої у загальнодержавні плани та політики (плани соціально-економічного розвитку, політики відновлення тощо) та регіональні ініціативи. - Координація впровадження політики через міністерства та координаційні платформи - Розробка та впровадження законодавчих ініціатив щодо підтримки соціального капіталу, розвитку громадських організацій, соціального підприємництва та механізмів громадської участі. - Забезпечення механізмів державного та міжнародного фінансування підтримки громадських ініціатив та проєктів розвитку соціального капіталу.
Регіональний	Супровід впровадження політик, адаптація державної політики до місцевих умов та створення сприятливого середовища для розвитку соціального капіталу та соціального розвитку громад	- Адаптація загальних принципів національних ініціатив до місцевої специфіки громад, враховуючи економічні, соціальні та культурні особливості регіону. - Розвиток регіональних кластерів соціального розвитку, що об'єднують громадські організації, місцевий бізнес, освітні та наукові установи для розвитку соціального капіталу та соціального розвитку регіону та його громад. - Запровадження регіональних грантових програм через фонди підтримки місцевих ініціатив, розвиток громадських просторів, підтримка волонтерського руху. - Здійснення моніторингу ефективності державних і місцевих програм розвитку

		соціального капіталу та соціального розвитку
Місцевий (територіальна громада)	Безпосередня реалізації ініціатив та програм з розвитку соціального капіталу	- впровадження заходів, спрямованих на розвиток соціального капіталу: організація волонтерських ініціатив, підтримка громадських просторів, проведення освітніх заходів та створення місцевих програм соціальної згуртованості, тощо. - Стимулювання участі мешканців через громадські ради, електронні консультації, ініціативні групи тощо - Розвиток локальної інфраструктури соціального капіталу ("третіх місць", координаційні та підтримуючі структури). - Забезпечення зворотного зв'язку та моніторингу потреб громади

Джерело: розроблено автором

Формування інституційної підтримки розвитку горизонтальної взаємодії в громадах та регіонах полягає в розвитку ефективних механізмів координації та підтримки. Соціальний капітал – це не про чіткі організаційні схеми, а про людей, їхню взаємодію, про те, наскільки вони відчують свою роль у розвитку громади та регіону. Завдання ефективного публічного управління розвитком соціального капіталу не контролювати процес, а створювати умови зростання ініціатив, розвитку довіри і активної співпраці. Окремий напрямок – інвестування в місцеву інфраструктуру соціальної взаємодії. Це не лише класичні будинки культури та бібліотеки, а й мультифункціональні простори, де люди можуть зустрічатися, обговорювати ідеї, реалізовувати спільні проекти.

Ураховуючи багаторічну низьку увагу в Україні до соціального розвитку та розвитку соціального капіталу та значний рівень недовіри в громадах, важливим принципом побудови ефективних механізмів публічного управління є забезпечення чіткої та прозорої системи сталого

фінансування громадських організацій, груп та соціальних ініціатив. Це означає не просто фінансування окремих заходів, а створення довгострокових фінансових механізмів стимулювання взаємодії, довіри та активності громадян. Ключовим має стати можливість громадян направлення частини ПДФО (1-2%) на підтримку громадської організації чи ініціативи. Гранти, фонди підтримки локальних ініціатив, співфінансування проєктів громадських організацій та підприємців – усе це має бути доступним на місцевому рівні.

Інвестиції у розвиток локальної ідентичності та культуру довіри спонукатимуть органи публічного управління вийти за межі традиційного розподілу ресурсів і спрямовувати свої дії на створення довготривалих соціальних зв'язків та спільних цінностей, що об'єднують громаду.

Враховуючи особливості України, а саме що ключовим потужним каталізатором соціальної мобілізації та єднання у відсічі агресору в Україні стало військове та гуманітарне волонтерство, надзвичайно важливо вивести до рівня принципів трансформацію волонтерства військового часу у підтримку волонтерства розвитку громад та розвитку соціальних мереж. Він безпосередньо спрямований на збереження та переорієнтацію активної громадянської участі, що виникла під час війни, на довгострокові ініціативи з розбудови громад. Перехід від кризового до стратегічного волонтерства передбачає формування соціальних мереж взаємодії, де активні громадяни продовжують співпрацювати у мирний час для вирішення локальних проблем.

Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах повинні бути живими, адаптивними та чутливими до реальних потреб громади. Вони не можуть бути просто наборами формальних процедур чи централізованими рішеннями, що спускаються згори. Це має бути гнучка система, яка одночасно стимулює громадянську активність,

формує довіру між різними соціальними групами, підтримує горизонтальні зв'язки та гарантує сталість процесів.

- Не контроль, а співпраця.
- Не ієрархія, а мережі.
- Не командування, а діалог.
- Не утримання, а розвиток.
- Не пасивне споживання рішень, а активне творення свого майбутнього.

Органу місцевого самоврядування необхідно працювати над формуванням локальної ідентичності. Соціальний капітал будується там, де є спільні сенси, спільна історія, відчуття "свого". Це означає, що громади мають активніше підтримувати локальні ініціативи збереження традицій, розвитку місцевих фестивалів, документування історії громади. Якщо в людей немає відчуття приналежності до свого місця – немає і бажання розвивати його разом.

Управління соціальним капіталом на рівні територіальних громад має включати систему підтримки локальних ініціатив. Влада повинна стимулювати жителів самим генерувати рішення, залучати ресурси, діяти. Прикладами одного з таких механізмів є бюджети участі.

Необхідно впроваджувати фонди підтримки громадських ініціатив, які дозволять підтримувати на початку зародження ідеї, що сприяють зміцненню довіри та розвитку взаємодії у громаді.

Для подолання проблеми браку якісного діалогу в громадах, коли всі діють окремо, а спільного бачення немає, важливим механізмом є локальні фасилітатори взаємодії. Формально вони можуть бути при органах місцевого самоврядування або працювати як незалежні громадські платформи. Їхня мета – забезпечувати комунікацію між владою, бізнесом, активістами та мешканцями на різних рівнях. Вони допомагають

організовувати дискусії, сприяють створенню громадських просторів, фасилітують процеси ухвалення рішень.

Успішний соціальний капітал будується не лише через активність, а й через спільну відповідальність. Якщо рішення ухвалюються лише владою, громада їх просто споживає, не маючи відчуття причетності. Щоб змінити це, потрібні громадські ради, які реально впливають на процеси. Але не номінальні, а такі, що мають реальні повноваження, доступ до бюджетних рішень, можливість ініціювати зміни. Це може бути через впровадження механізму місцевих соціальних контрактів – договорів між громадою і владою, де чітко визначено, які ініціативи підтримуються, які пріоритети розвитку вибираються, і як вони будуть реалізовуватися.

Ще один важливий механізм – цифрові платформи соціальної взаємодії. Громада – це не лише фізичні простори, це ще й інформаційний простір. І якщо він заповнений лише офіційними звітами та оголошеннями, то ефективність комунікації дорівнює нулю. Потрібні інтерактивні платформи, де люди можуть обговорювати місцеві питання, отримувати інформацію про актуальні ініціативи, голосувати за проєкти, долучатися до волонтерських рухів. Чим більше зворотного зв'язку, тим сильніше формується відчуття єдності та відповідальності.

Крім цього, треба змінити сам принцип фінансування соціального розвитку. Нинішня система субсидій та дотацій часто не стимулює громади до пошуку рішень, а навпаки, закріплює пасивність. Альтернативний підхід – це система соціальних угод, за якої громади самі визначають свої пріоритети (наприклад, розвиток молодіжних ініціатив, підтримка кооперації, зміцнення волонтерства) і отримують фінансування не просто за фактом, а за результатами своєї активності. Це дозволить підтримувати ті громади, які справді працюють над власним розвитком, а не просто чекають державної допомоги.

Важливим механізмом можуть бути соціальні кластери. Це не просто співпраця місцевої влади і бізнесу, а більш комплексний підхід, коли в одну систему залучаються громадські організації, підприємці, навчальні заклади, волонтери. Наприклад, у сфері підтримки соціального підприємництва громади можуть створювати бізнес-інкубатори, що стимулюватимуть молодь і ветеранів до відкриття власної справи. Досвід розвинених країн свідчить про ефективність соціальних кластерів у забезпеченні сталого розвитку місцевих громад, підтримці соціально вразливих груп населення та інтеграції громадянського суспільства у процеси прийняття рішень [286].

Як зазначає Кулініч для забезпечення успішної міжсекторної взаємодії в межах соціальних кластерів необхідно мінімізувати перешкоди шляхом:

- формування спільного бачення та цілей учасників кластера,
- створення сприятливого середовища для формування довіри та соціального капіталу;
- чіткого визначення ролей, функцій та відповідальності кожного учасника кластера,
- розробки механізмів вирішення конфліктів;
- налагодження ефективної комунікації, забезпечення регулярного обміну інформацією про потреби, проблеми та досягнення;
- спрощення бюрократичних процедур та зменшення зарегульованості;
- забезпечення послідовності публічної соціальної політики;
- підвищення управлінських компетенцій фахівців соціальної сфери щодо міжсекторної взаємодії та кластерного управління [287].

Успішне публічне управління соціальним капіталом – це ще й якісна аналітика. Тому громади мають запроваджувати системи моніторингу соціального розвитку. Це можуть бути індекси довіри, оцінка активності жителів, аналіз соціальних мереж. Чим більше реальних даних – тим якісніше приймаються управлінські рішення. А для цього потрібен механізм самоскріпінгу громад: регулярного аналізу, який дозволяє місцевій владі

розуміти слабкі місця у соціальній взаємодії, а жителям – бачити реальний стан справ і впливати на ситуацію.

Сизон В. в своєму дослідженні акцентує увагу на важливості інституційної архітектури соціального капіталу, зокрем, управління соціальним розвитком громад у післявоєнний період, який дедалі більше тяжіє до мережевої моделі, де ключовим ресурсом виступає довіра, спроможність до співпраці та стратегічного мислення [288].

Розвиток соціального капіталу має стати частиною загальної стратегії розвитку громади. Це не окремий напрямок, це те, що має пронизувати всі політики: освіту, культуру, економіку, молодіжну політику. Бо якщо громада не розвиває соціальний капітал, то всі інші зусилля будуть розбиті через байдужість, недовіру і пасивність людей.

На основі аналізу кращих європейських практик та особливостей українських громад, автор пропонує запровадити комплексний механізм публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах на основі 9 взаємопов'язаних механізмів: нормативно-правового; програмно-цільового; організаційно-функціонального; фінансово-економічного; інформаційно-аналітичного; інклюзивно-ресурсного; інфраструктурно-просторового; кадрово-розвиваючого та цифрового. Визначення даних механізмів автором сформовано у підрозділі 1.3. даної роботи.

На основі наведених іноземних прикладів та наукових досліджень можна запропонувати наступну структурно-логічну схему комплексного механізму удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, який враховує кращий міжнародний досвід та особливості українських громад в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції України з набором основних інструментів для забезпечення ефективного функціонування кожного механізму та комплексного механізмів в цілому (додаток Д) ми розкрили багаторівневу систему публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

національний, регіональний та місцевий рівні та узагальнили функції ключових суб'єктів — від центральних органів влади до місцевих ініціативних груп і громадських організацій. Це дає можливість системно поглянути на планування розвитку соціального капіталу в громадах та планування відповідних змін до законодавства. Лише у випадку узгодженої роботи всіх суб'єктів при належній пріоритизації питань розвитку соціального капіталу на рівні Уряду можливе забезпечення сталого розвитку соціального капіталу як основи згуртованості громад, формування активного громадянства, розширення можливостей для самореалізації та підвищення якості життя в громадах. Враховуючи значне проникнення питань розвитку соціального капіталу у інші галузеві політики, розвиток соціального капіталу має розглядатися не лише як окрема сфера політики, а як наскрізний пріоритет у всіх аспектах публічного управління, спрямованого на зміцнення громад.

Основою оцінки рівня змін має стати ефективна система індикаторів розвитку соціального капіталу та соціального розвитку загалом. Для базової оцінки стану соціального капіталу територіальної громади важливо не лише аналізувати статистичні показники, а й вивчати думки, досвід і відчуття самих мешканців. Такий опитувальник можна сформувати на основі методології “The Community Canvas” [289]. Вона дозволяє системно охопити ключові аспекти функціонування громади — її ідентичність, досвід учасників, управлінські механізми, а також динаміку участі. Автором адаптовано опитувальник для українських умов і він може використовуватись органами місцевого самоврядування, громадськими та дослідницькими організаціями з метою глибшого розуміння рівня згуртованості, довіри та активності у громаді.

Опитувальник базової оцінки стану соціального капіталу в громаді

Блок 1. Ідентичність громади	1. Як би ви описали нашу громаду у трьох словах? 2. Яка головна мета нашої громади? (Що нас об'єднує?) 3. Хто є основними групами мешканців громади? 4. Які цінності є найважливішими для нашої громади? 5. Як громада визначає свій успіх? (Які показники є ключовими?) 6. Як би Ви описали бренд громади?
Блок 2. Досвід мешканців громади	7. Як ви дізнаєтесь про можливості, які надає громада? 8. Які традиції чи ритуали існують у громаді, які допомагають згуртовувати мешканців? 9. Які можливості для взаємодії існують у громаді? 10. Чи відчуваєте ви приналежність до громади? Що найбільше впливає на це почуття? 11. Чи відчуваєте ви, що ваша думка враховується в процесі прийняття рішень громадою? 12. Яку роль ви відіграєте в громаді? Чи є можливість змінювати цю роль? 13. Чи маєте ви можливість для самореалізації в громаді? 14. Чи бачите ви можливість для самореалізації в громаді для ваших неповнолітніх дітей чи онуків?
Блок 3. Структура та управління громадою	13. Як організоване управління громадою? Хто приймає ключові рішення? 14. Чи вважаєте ви громаду фінансово стабільною? Які є основні джерела фінансування? 15. Які канали комунікації громада використовує для взаємодії з мешканцями? (соціальні мережі, зустрічі, електронні розсилки тощо) 16. Які основні виклики стоять перед громадою у сфері взаємодії з мешканцями? 17. Що, на вашу думку, можна покращити в громаді, для покращення взаємодії між мешканцями та розвитку довіри?
Блок 4. Динаміка спільноти та участь мешканців	18. Як мешканці долучаються до ініціатив громади? Чи є певні бар'єри для залучення? 19. Як громада підтримує нових мешканців та допомагає їм інтегруватися в спільноту? 20. Які можливості розвитку та навчання надає громада для мешканців? 21. Чи існують формальні або неформальні мережі підтримки у громаді? (Клуби, волонтерські ініціативи, громадські групи)

Джерело: адаптовано автором на основі методології “The Community Canvas”

Таким чином, моделювання структури та механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах потребує не лише адаптації кращих міжнародних практик, а й створення власної, чутливої до українських реалій, багаторівневої системи управління.

Особливості часу війни та післявоєнної відбудови дають можливість, залучивши кращі міжнародні практики та підтримку, розробити нові системні рішення для України. В основі таких рішень мають бути принципи стратегічності, децентралізації, відкритості, мережовості, фінансової сталості, підтримки локальної ідентичності, інноваційності, а також залучення мешканців як рівноправних учасників процесу прийняття рішень.

Для забезпечення підтримки різних ініціативних груп в громадах та формування умов для активного соціального розвитку на рівні регіону мають бути створені регіональні центри соціального розвитку. В своїй структурі вони можуть містити: відділ розвитку громадської участі та фасилітації; відділ впровадження програм та соціальних інновацій; аналітико-дослідницький відділ; відділ розвитку людського потенціалу; відділ цифрових сервісів і комунікацій; відділ фінансового супроводу та партнерств; адміністративно-організаційний відділ.

Формування дієвих механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах передбачає одночасну пріоритизацію та інституціоналізацію його на національному рівні, підтримку локальних пілотних ініціатив, розвиток горизонтальної взаємодії та створення інфраструктури для соціальної згуртованості. Враховуючи період післявоєнної відбудови особливого значення набувають підходи, що фокусуються на розвитку взаємодії в громадах, спільній відповідальності та творенні рішень. Важливо також впроваджувати сучасні інструменти моніторингу та оцінки, включно з індикаторами участі, згуртованості та активності громадян.

Таблиця 3.3.6

**Організаційно-функціональна структура регіональних центрів
соціального розвитку.**

Відділ	Функція
Відділ розвитку громадської участі та фасилітації	- підтримка створення та діяльності громадських рад, ініціативних груп - навчання фасилітаторів, - проведення заходів з підвищення громадянської активності.
Відділ впровадження програм та соціальних інновацій	Проектна робота: - розробка соціальних програм для різних категорій жителів - підтримка громадських ініціатив - впровадження соціальних інновацій (фонди громад, соціальне підприємництво, краудфандинг, соціальні інкубатори,); - Підготовка та супровід проєктів у сфері соціальної згуртованості.
Аналітико-дослідницький відділ	- організація проведення картування, SWOT-аналізу, соціологічних опитувань; - моніторинг соціальної згуртованості, довіри, рівня участі; - розробка методичних матеріалів; - підтримка процесів стратегічного планування.
Відділ розвитку людського потенціалу	- освітні програми для активних мешканців громад («Громада, що навчається», «Школа громадської участі», «розумна громада», «громада дружна до дитини»); - професійна підготовка та підтримка «спеціалістів з питань соціального розвитку» в громадах; - розвиток соціальних компетентностей; - лідерські програми для молоді, жінок, ветеранів; - програми наставництва та менторства.
Відділ цифрових сервісів і комунікацій	- супровід впровадження цифрових платформ участі - Управління комунікаційними кампаніями; - Розробка механізмів швидкої поширення інформації; - Розвиток цифрової грамотності населення.
Відділ фінансового супроводу та партнерств	- Підтримка підготовки проєктних заявок в громадах та регіоні; - Координація з партнерами та донорами); - Супровід соціального інвестування.
Адміністративно-організаційний відділ	- загальна координація, - діловодством - моніторинг діяльності
Координаційні та робочі групи:	- з питань відновлення та згуртованості після воєнних дій; - з питань інтеграції вразливих груп; - з питань міжмуніципального співробітництва; - з розробки стратегій розвитку соціального капіталу та соціального розвитку. - з розвитку локальної ідентичності - з розвитку відповідального громадянства

Джерело: розроблено автором

Ефективне управління соціальним капіталом є запорукою формування сильних громад, спроможних до саморозвитку, соціального балансу та

сталого майбутнього, громад в які будуть хотіти повернутись, як українці які виїхали тікаючи від війни, так і ті хто вже багато років живе за межами країни.

3.4. Удосконалення нормативно-правових засад публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах

Враховуючи особливості стану публічного управління розвитком соціального капіталу та соціального розвитку в Україні для формування ефективних політик на місцевому рівні першочерговим завданням є удосконалення нормативно-правових засад. Чинна нормативно-правова база лише фрагментарно регулює питання соціального капіталу, що створює виклики для його системного розвитку. Є потреба в розробці та впровадженні законодавства, яке сприятиме формуванню механізмів підтримки соціальної згуртованості, розширенню можливостей громадської участі та зміцненню горизонтальних зв'язків у громадах.

Ці рішення мають бути направлені на визначення соціального капіталу в законодавстві, інституалізацію та фінансову підтримку його розвитку, підтримку місцевих ініціатив та громадської участі, освітні ініціативи, розвиток прозорості в діяльності ОМС, моніторинг, оцінювання розвитку соціального капіталу та міжнародне співробітництво.

Основою для формування ефективних підходів до розвитку соціального капіталу є зміна підходів до соціального розвитку.

Включення соціального розвитку в програму дій Уряду. На жаль, чинна програма дій Уряду, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471 [290] не містить жодної згадки щодо системного підходу до соціального розвитку загалом, а не лише соціального капіталу.

Для запровадження ефективної політики національного рівня базовим могло б бути виконання Міністерством економіки України покладених на нього завдань та формування механізмів координації соціального розвитку. Але, враховуючи, що, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 274, що визначає розподіл координаційних питань між Першим віце-прем'єр-міністром України та віце-прем'єр-міністрами

України [291] більшість міністерств, чия діяльність безпосередньо впливає на розвиток соціального капіталу та соціальний розвиток відносяться до компетентності Віце-прем'єр-міністра України з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій Федорова М.А., то цілком закономірним було б виділити окремо питання соціального розвитку та передати ці питання до компетенції Федорова М.А, доповнивши п.4. Додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 274 “Питання, що належать до компетенції Першого віце-прем'єр-міністра України та віце-прем'єр-міністрів України: словами “соціальний розвиток та розвиток соціального капіталу”.

Наступним етапом має стати створення Кабінетом Міністрів України Міжвідомчої координаційної ради з питань соціального розвитку в Україні та затвердження положення про неї. Міжвідомча координаційна рада з питань соціального розвитку в Україні є консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України, створеним з метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері соціального розвитку, підвищення ефективності реалізації державної політики соціального розвитку та сприяння розвитку соціального капіталу.

До складу Ради мають ввійти:

- представники Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства національної єдності України, Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства економіки України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та інших зацікавлених органів;
- представники проєктів міжнародної технічної допомоги (за згодою);
- координатори з питань соціального розвитку на регіональному рівні;

- експерти у сфері соціального розвитку, розвитку локальної ідентичності та соціального капіталу (за згодою);
- представники бізнесу та соціального підприємництва, що беруть участь у соціальних ініціативах (за згодою).

Основними завданнями міжвідомчої координаційної ради з питань соціального розвитку мають бути:

- забезпечення взаємодії та координації діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері соціального розвитку;
- розробка пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері соціального розвитку, з урахуванням міжнародного досвіду та інноваційних підходів;
- участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань соціального розвитку;
- координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері соціального розвитку та розвитку соціального капіталу;
- аналіз ефективності державних програм та ініціатив у сфері соціального розвитку, визначення механізмів їх оптимізації;
- сприяння залученню міжнародної технічної допомоги, інвестицій та громадських ініціатив для соціального розвитку України;
- розробка та впровадження Національної програми соціального розвитку (розвитку соціального капіталу), включаючи підтримку громадських ініціатив, соціального підприємництва та кооперації.

Ураховуючи суттєві багаторічні проблеми соціального розвитку та надзвичайну важливість його для ефективного післявоєнного відновлення України, пропоную створити Державну агенцію соціального розвитку України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через

Секретаріат Кабінету Міністрів України та прийняти Постанову Кабінету міністрів України “Про затвердження Положення про Державну агенцію соціального розвитку України”. Мета створення Агенції - забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері соціального розвитку, сприяння розвитку соціального капіталу, координації соціальних ініціатив та залучення міжнародної підтримки для реалізації програм соціального розвитку. Одним з напрямків діяльності Агенції може бути підтримка сприяння розвитку громадянського суспільства. Основні завдання Агенції: розробка та реалізація державної політики у сфері соціального розвитку; сприяння розвитку соціального капіталу в Україні; координація діяльності державних органів, місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародних партнерів у сфері соціального розвитку; сприяння розвитку соціального підприємництва та інновацій у сфері соціального розвитку; моніторинг ефективності державної політики у сфері соціального розвитку; залучення міжнародної технічної допомоги та інвестицій у сферу соціального розвитку; впровадження інформаційно-освітніх ініціатив для підвищення рівня соціальної свідомості громадян; сприяння розвитку громадянського суспільства шляхом підтримки громадських ініціатив, волонтерства та місцевих самоврядних ініціатив; реалізація програм партнерства між державним та громадським секторами для впровадження ефективних соціальних змін.

Для забезпечення координації на рівні окремих регіонів України необхідно запровадити регіональні координаційні платформи з розвитку соціального капіталу. Для цього необхідно внести зміни до Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Слід доповнити статтю 2 новим пунктом: «Місцеві державні адміністрації забезпечують розвиток соціального капіталу та соціального розвитку громади шляхом координації діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесу та міжнародних партнерів». Доповнити статтю 13 пунктом:

«Координація діяльності регіональних координаційних платформ з розвитку соціального капіталу, які об'єднують органи влади, бізнес, громадянське суспільство та наукові установи для спільної роботи над питаннями соціального розвитку громад та регіону».

Для системного формування механізмів соціального розвитку та розвитку соціального капіталу має бути розроблено комплексний стратегічний документ, спрямований на підвищення рівня соціального добробуту населення, розвиток соціального капіталу та формування ефективної системи соціального розвитку - Державна програма соціального розвитку (Державна програма розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості). Програма розробляється, реалізується та координується Кабінетом Міністрів України через Державну агенцію соціального розвитку у співпраці з міністерствами, місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Кабінет Міністрів України одночасно із звітом про виконання Державного бюджету України за минулий рік подає Верховній Раді України звіти про хід виконання Державної програми соціального розвитку.

Програма має передбачати:

- перелік ключових пріоритетів соціального розвитку;
- механізм запровадження на регіональному та місцевому рівнях локальних угод про соціальний розвиток (аналог британських Local Area Agreements, LAA), що передбачають:
 - визначення місцевими органами влади ключових пріоритетів соціального розвитку з переліку, затвердженого національним рівнем;
 - проведення щорічного самоскрінінгу громади щодо обраних пріоритетів;

- фінансову, експертну, адміністративну та донорську підтримку від держави та міжнародних партнерів на реалізацію визначених пріоритетів;
- можливість коригування пріоритетів розвитку відповідно до змін соціально-економічної ситуації та потреб громади.
- формування національної бази кращих соціальних ініціатив (практик соціального розвитку) та системи її поширення на регіональному та місцевому рівні та створення онлайн-платформи для забезпечення доступу громад та регіонів до неї;
- впровадження системи категоризації та класифікації соціальних мереж та створення централізованої онлайн-платформи з інформацією про доступні мережі та ресурси;
- проведення національного щорічного форуму соціального розвитку з щорічною зміною регіону проведення ;
- інтеграція розвитку соціальних мереж та соціального капіталу у програми відбудови, стратегії та програми соціального розвитку на всіх рівнях;
- впровадження стандартів соціальної відповідальності для державних установ, органів місцевого самоврядування та бізнесу;
- розробка та впровадження законодавчих актів, що стимулюють розвиток соціальних мереж, соціальних ініціатив.
- запровадження національної програми професійних обмінів (аналог програми Erasmus+) для поширення успішних практик та рішень, розвитку лідерів та взаємодії між громадами та регіонами;
- запровадження національних освітніх програм з розвитку соціальних мереж та соціального капіталу для шкіл, коледжів та університетів;
- запуск національного проєкту «Національний тиждень взаємодії та цінностних комунікацій», для запуску системного аналізу соціальних мереж та соціального розвитку на рівні країни/регіонів/громад;

- проведення щорічних лонгітюдних національних досліджень соціального розвитку, динаміки структури соціальних мереж та розвитку соціального капіталу в громадах та регіонах на основі механізмів самоскріпінгу;
- створення регіональних координаційних платформ на основі залучення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи провладні та опозиційні організації, проєкти міжнародної технічної допомоги, що здійснюють діяльність в регіоні;
- формування регіональних соціальних кластерів, на основі об'єднання організацій громадянського суспільства, бізнесу, місцевого самоврядування та органів державної влади для досягнення спільних соціальних цілей. Створення банку даних соціальних кластерів;
- розвиток інституційної спроможності регіональних організацій (соціальних мереж) через проведення навчання та впровадження програм наставництва;
- запуск щорічних регіональних хакатонів соціальних інновацій для генерування нових ідей та інноваційних рішень соціальних проблем.

Після вирішення базових проблем публічного управління соціальним розвитком територіальних громад та регіонів України важливим в контексті розвитку соціального капіталу є створення Єдиної державної політики розвитку соціального капіталу в громадах. Вона потребуватиме:

- визначення в законодавстві поняття соціальний капітал та основних компонентів соціального капіталу в громаді: довіра, мережі взаємодії, участь громадян, місцева ідентичність, співпраця з інститутами громадянського суспільства тощо.
- запровадження Державної стратегії розвитку соціального капіталу, яка включатиме індикатори вимірювання, правила проведення самоскріпінгу та умови його перевірки конструктивною

громадською критикою та моніторинг розвитку соціального капіталу в громадах.

Політика підтримки національної ідентичності на міжнародному рівні та патріотичного виховання на національному рівні має бути доповнена політикою розвитку та збереження локальної ідентичності громад та регіонів через затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку та збереження локальної ідентичності громад та регіонів України. Дана програма є складовою національної політики утвердження громадянської свідомості та соціальної єдності. Мета програми – формування сталого розвитку територіальних громад через підтримку та розвиток їхньої унікальності, історико-культурної спадщини, традицій та місцевого самоврядування, сприяючи соціальному згуртуванню та локальному патріотизму. Основні завдання програми:

- створення цифрових та фізичних банків даних історико-культурної спадщини;
- інтеграція місцевих традицій у систему освіти та культури.
- організація заходів з популяризації місцевої культури, історії та самобутності;
- розвиток туристичного потенціалу громад через їхні унікальні особливості;
- розширення співпраці між громадами та регіонами для обміну культурними практиками.;
- впровадження локальних медіа-кампаній, які сприяють збереженню локальної ідентичності.

Внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема:

- Додати до статті 1 (Основні терміни) нові визначення: «Соціальний капітал в громаді/регіоні – це сукупність формальних і неформальних соціальних зв’язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності,

локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці»; «Соціальний розвиток — це багатовимірний процес, спрямований на довгострокове підвищення добробуту, якості життя, рівності та стійкості суспільства через зміцнення соціальних структур, активну участь громадян, соціальну інклюзію та розвиток інституцій, що сприяють колективному управлінню і співпраці».

- Доповнити статтю 2 наступним пунктом: «Місцеве самоврядування сприяє соціальному розвитку та розвитку соціального капіталу шляхом збереження локальної ідентичності, підтримки громадських ініціатив, розвитку місцевих мереж співпраці, створення сприятливого інфраструктурного та соціального середовища для взаємодії та підвищення рівня довіри серед жителів.»
- Доповнити статтю 26 новим пунктом: 22-4: «затвердження програм розвитку соціального капіталу та соціального розвитку в громадах, що включають заходи з підтримки громадських ініціатив, розвитку місцевих соціальних мереж, створення соціальної інфраструктури та збереження локальної ідентичності».
- Доповнити статтю 68 пунктом 3: «У місцевих бюджетах передбачаються видатки на розвиток соціального капіталу та соціального розвитку, включаючи підтримку громадських просторів, соціальних програм, освітніх ініціатив та волонтерських організацій, розвиток мережі третіх місць громади.»

Для забезпечення гарантій формування прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування, районних і обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств, Кабінету Міністрів України потрібно затвердити Положення про Формування єдиної національної мережі звітів про діяльність органів місцевого самоврядування, районних та обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств. Мережа

створюється з метою: підвищення рівня прозорості та підзвітності влади; забезпечення громадян доступом до офіційної інформації про діяльність органів влади; стимулювання громадської участі у прийнятті рішень. Основними завданнями Мережі є: збір, систематизація та публікація звітів про діяльність депутатів та виконавчих комітетів місцевих рад, районних і обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств; запровадження єдиної електронної платформи для зберігання та доступу до звітної інформації; розробка та впровадження уніфікованих стандартів звітності для органів місцевого самоврядування та державних адміністрацій; сприяння використанню звітів для удосконалення управлінських рішень та оцінки ефективності діяльності органів влади.

Для забезпечення системної підготовки спеціалістів з соціального розвитку, що зможуть належним чином супроводжувати розвиток соціального капіталу в регіонах та громадах потрібно затвердити професійний стандарт за професією «фахівець з питань соціального розвитку». Гарним прикладом, що не потребує різких змін, є запровадження відповідної моделі для молодіжних працівників [292]. Фактично, це буде особа що виконуватиме функції “соціального архітектора” громади/регіону - спеціаліст з планування, розвитку та управління соціальними мережами та соціальним розвитком. Ця діяльність може здійснюватись як в рамках органу місцевого самоврядування так і громадськими організаціями на основі договорів.

Для забезпечення формування єдиних механізмів реалізації політики соціального розвитку пропоную здійснити законодавче закріплення регіональних центрів соціального розвитку та затвердити типові положення про них. Центри формуються при обласних державних адміністраціях та включають в себе департаменти молодіжної політики, підтримки ветеранів, освіти впродовж життя, громадських ініціатив та соціальної згуртованості, інклюзії та підтримки вразливих груп населення.

Основні функції таких регіональних центрів:

- Методологічна підтримка фахівців з питань соціального розвитку на рівні громад (навчання, семінари, інформаційні кампанії).
- Фінансування та супровід соціальних ініціатив (гранти, підтримка місцевих проєктів).
- Моніторинг соціального розвитку громад та регіону (аналіз потреб, оцінка впливу політик).
- Інтеграція громадських ініціатив у регіональну політику (взаємодія з молодіжними радами, ветеранськими організаціями).
- Підтримка освітніх програм для населення (освіта впродовж життя, цифрова грамотність, перекваліфікація).

З метою забезпечення здійснення моніторингу державної політики соціального розвитку та оцінювання динаміки змін у розвитку регіонів і територіальних громад слід прийняти Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку функціонування єдиної геоінформаційної системи соціального розвитку регіонів і територіальних громад» та розробити відповідну систему. Геоінформаційна система соціального розвитку (GIS соціального розвитку) – інформаційна система, призначена для провадження діяльності з геопросторовими даними та метаданими з соціального розвитку. GIS соціального розвитку серед іншого має формувати актуальні аналітичні дані про стан та динаміку показників соціального капіталу та його елементів. Вона дозволить проводити завчасний аналіз соціальної вразливості територій, визначати слабкі місця в системі соціального розвитку та сприяти прийняттю обґрунтованих управлінських рішень на основі доказових даних. GIS соціального розвитку передбачає створення електронних кабінетів для фахівців з питань соціального розвитку. Вона інтегруватиметься з іншими інформаційними системами, такими як ДАР [293], GIS регіонального розвитку [294], Демографічний реєстр [295], DREAM [296], що забезпечить комплексний

підхід до управління соціальними процесами. Ключові функції системи включають збір даних, їх візуалізацію на інтерактивних картах, оцінку ефективності програм соціального розвитку, моніторинг змін у соціальному середовищі, визначення пріоритетних напрямків розвитку громад та оптимізацію витрат.

Для забезпечення інтеграції «третіх місць громади» (громадських просторів, бібліотек, коворкінгів, молодіжних центрів та просторів, соціальних хабів, місць для комунікації та дозвілля) у систему просторового планування, як систему планування соціального розвитку, необхідно внести зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» доповнивши статтю 16-1 новим пунктом: «Комплексний план просторового розвитку територіальної громади включає розділ щодо розбудови мережі «третіх місць громади» – соціально значущих громадських просторів, що сприяють комунікації, взаємодії жителів, освітнім, культурним та соціальним ініціативам. У пояснювальній записці до комплексного плану просторового розвитку громади визначається концепція розвитку мережі «третіх місць», що враховує потреби різних вікових та соціальних груп населення».

Для забезпечення сталого розвитку інститутів громадянського суспільства існує нагальна необхідність у запровадженні механізму відсоткового відрахування 2% ПДФО на фінансування громадських та благодійних організацій за вибором громадянина [297].

Для забезпечення прискорення формування регіональних центрів соціального розвитку пропоную внести зміни до статті Стаття 24-1 Бюджетного кодексу України (Державний фонд регіонального розвитку): «На реалізацію інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку у сфері розвитку соціального капіталу та соціального розвитку передбачається не менше 10 відсотків коштів державного фонду регіонального розвитку».

Висновок до третього розділу

У розділі 3 дисертаційного дослідження здійснено аналітичне узагальнення міжнародного досвіду, визначено пріоритетні напрямки вдосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового середовища та побудовано модель управління в умовах сучасних викликів.

У підрозділі 3.1 проаналізовано досвід Канади, США, Великої Британії, Німеччини, Австралії, країн Латинської Америки. Виявлено системний підхід до подолання соціальної ізоляції, розвиток локальної ідентичності, інституціоналізацію участі громадян та інвестиції в горизонтальні зв'язки. У Великобританії створено міністерство з питань самотності, у Нідерландах – цільові програми з міжкультурної взаємодії, в Канаді – багаторівнева політика партисипації.

Досвід іноземних країн підтверджує, що соціальний капітал може бути цілеспрямовано розвинутий за умов сталого інституційного супроводу, належної координації, інтегрованості політики в різні сфери (освіта, охорона здоров'я, культура, економіка) та гнучких форм підтримки локальних ініціатив. Ці підходи можуть стати основою для формування ефективної моделі публічного управління соціальним капіталом в Україні.

У підрозділі 3.2 детально визначено елементи Плану реалізації політики соціального розвитку на основі соціального капіталу на національному, регіональному рівнях та рівні територіальних громад.

Акцентовано увагу на потребі формування дискурсу щодо трансформації локальної ідентичності. Враховуючи суттєву обмеженість ресурсу, громада має угодити рівні та рішення для збереження елементів локальної ідентичності, які можуть змінюватись відповідно до цінностей,

яку вони становлять для громади та наявних ресурсів для забезпечення збереження чи використання в конкретний момент

Для забезпечення ефективного механізму моніторингу розвитку соціального капіталу та соціального розвитку загалом Автор рекомендував запровадити механізм самоскрінінгу соціального розвитку територіальних громад.

При розробці стратегій соціального розвитку чи відповідних блоків стратегій громад та регіонів, обов'язковим має бути врахування та дослідження напрямків розвитку різних типів соціального капіталу для забезпечення балансу між розвитком внутрішньо-групового, міжгрупового та лінкуючого соціальних капіталів в громаді.

Рекомендовано створення єдиної національної мережі звітів про діяльність органів місцевого самоврядування (депутати, голова громади), районних та обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств, що може забезпечити суттєве покращення прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування.

Для регіонального та місцевого рівнів Автором рекомендовано запровадити аналоги британських local area agreements (LAAs), відповідно до яких місцеві органи влади обирають для себе ключові пріоритети соціального розвитку з визначеного переліку і потім на їх основі повинні будуть провести опитування громади щороку, а державна підтримка (фінансова, експертна, адміністративна, донорська) надається саме на ці визначені пріоритети, що можуть з року в рік коригуватись.

За прикладом Нової Зеландії [284] рекомендовано запровадити звіти про добробут для всіх громад та регіонів в кінці року перед бюджетним процесом та урядовий звіт щодо соціального розвитку один раз на 2 роки.

У підрозділі 3.3 визначено базові принципи побудови структури публічного управління соціальним капіталом в громадах та розроблено

модель структури та механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах.

Вона включає такі компоненти:

- інституційну складову (органи влади, інститути громадянського суспільства, міжнародні партнери);
- функціональну (планування, реалізація, моніторинг, координація);
- ресурсну (бюджетні програми, донорські інструменти, кадровий потенціал);
- комунікаційну (механізми участі, відкритість, довіра);
- аналітичну (індикатори, звітність, зворотній зв'язок).

Автором визначено ролі різних рівнів урядування у процесі розвитку соціального капіталу в громадах. Модель передбачає поєднання підходів «зверху вниз» (державна політика, стандарти, підтримка) та «знизу вгору» (ініціативи громад, мережування, локальна ідентичність). Особливу увагу приділено цифровим інструментам як каталізатору соціальної взаємодії.

Автором визначено повноваження суб'єктів публічного управління у сфері розвитку соціального капіталу в громадах: рівні, установи, функції.

Для забезпечення фінансової сталості розвитку соціального капіталу в громадах ключовим має стати можливість громадян направлення частини ПДФО (1-2%) на підтримку громадської організації чи ініціативи. Гранти, фонди підтримки локальних ініціатив, співфінансування проєктів громадських організацій та підприємців – усе це має бути доступним на місцевому рівні.

Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах повинні бути живими, адаптивними та чутливими до реальних потреб громади. Ключовими принципами її побудови мають стати: 1) Не контроль, а співпраця. 2) Не ієрархія, а мережі. 3) Не командування, а діалог. 4) Не утримання, а розвиток. 5) Не пасивне споживання рішень, а активне творення свого майбутнього.

Автор запропонував комплексну структуру механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громаді, яка включає деталізовані групи за напрямками: формування системи локального знання та ідентичності громади, підвищення прозорості та підзвітності управлінських процесів, розбудова незалежної системи моніторингу громадської думки та соціального капіталу, розвиток людського потенціалу жителів, сприяння формуванню горизонтальних соціальних зв'язків і співпраці, інституціоналізація громадської участі у процесах управління. Інтеграція інноваційних та цифрових рішень у розвиток громади, формування стійкої соціальної інфраструктури громади.

Автором запропоновано опитувальник базової оцінки стану соціального капіталу в громадах адаптований для українських умов, який може використовуватись органами місцевого самоврядування, громадськими та дослідницькими організаціями з метою глибшого розуміння рівня згуртованості, довіри та активності у громаді.

У підрозділі 3.4 обґрунтовано необхідність оновлення нормативно-правової бази. Ці рішення мають бути направлені на визначення соціального капіталу в законодавстві, інституалізацію та фінансову підтримку його розвитку, підтримку місцевих ініціатив та громадської участі, освітні ініціативи, розвиток прозорості в діяльності ОМС, моніторинг, оцінювання розвитку соціального капіталу та міжнародне співробітництво.

Автором запропоновано включення соціального розвитку в програму дій Уряду та рекомендовано створення Міжвідомчої координаційної ради з питань соціального розвитку в Україні, Державної агенції соціального розвитку України та прописано їх завдання. Для забезпечення координації на рівні окремих регіонів України необхідно запровадити регіональні координаційні платформи з розвитку соціального капіталу.

Для системного формування механізмів соціального розвитку та розвитку соціального капіталу рекомендовано затвердити комплексний

стратегічний документ, спрямований на підвищення рівня соціального добробуту населення, розвиток соціального капіталу та формування ефективної системи соціального розвитку - Державну програму соціального розвитку (Державна програма розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості) та включити поняття соціального капіталу в інші стратегічні документи (Державну стратегію регіонального розвитку, Стратегію людського розвитку тощо), розробити Методичні рекомендації щодо оцінки соціального капіталу в громадах, визначити суб'єктів відповідальності на центральному і місцевому рівнях.

Після вирішення базових проблем публічного управління соціальним розвитком територіальних громад та регіонів України важливим в контексті розвитку соціального капіталу є створення Єдиної державної політики розвитку соціального капіталу в громадах. Автором визначено її ключові пріоритети.

Автором визначено концепцію створення геоінформаційної системи соціального розвитку (GIS соціального розвитку), розроблена концепція створення та рекомендовані ключові повноваження законодавче закріплення регіональних центрів соціального розвитку та рекомендовано затвердити професійний стандарт за професією «фахівець з питань соціального розвитку». Визначено необхідні зміни у систему просторового планування для забезпечення інтеграції «третьох місць громади». Визначено необхідність запровадження системних механізмів фінансової підтримки інститутам громадянського суспільства на основі відрахування 2% ПДФО, передбачення у бюджетному законодавстві цільових програм підтримки локальних ініціатив, волонтерства, цифрової участі та запровадження механізму регулярного моніторингу (соціологічні заміри, Індeksi соціального капіталу в громадах).

Таким чином, у третьому розділі дисертації доведено, що ефективно публічне управління розвитком соціального капіталу потребує:

- оновлення нормативного поля з урахуванням міжнародного досвіду;
- переходу до системної політики участі, згуртованості та довіри;
- створення гнучкої, адаптивної до воєнних і повоєнних умов управлінської моделі;
- зміцнення спроможності громад бути генераторами соціального капіталу як ресурсу стійкості та відновлення.

Ці теоретичні й практичні напрацювання лягають в основу висновків до дисертаційного дослідження та можуть бути використані для формування відповідної державної політики.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на тему «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах» здійснено цілісне науково-практичне обґрунтування ролі, значення, передумов та механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України.

Отримані результати дослідження дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Соціальний капітал – це багатовимірний публічний ресурс громади, що включає сукупність формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, норм взаємодії, цінностей солідарності, локальної ідентичності та мереж участі, які сприяють соціальній згуртованості, співуправлінню, взаємній підтримці, та є основою інституційної спроможності, соціального розвитку, сталого розвитку та післякризового відновлення.

Публічне управління розвитком соціального капіталу – це цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування, органів державної влади та інституцій громадянського суспільства щодо створення умов для формування, підтримки та розвитку соціального капіталу в громадах. Воно включає розробку комплексних механізмів, спрямованих на збереження та розвиток локальної ідентичності, зміцнення формальних і неформальних соціальних зв'язків, довіри, соціальної взаємодії, солідарності та участі громадян у прийнятті рішень. Виділено структуру комплексного механізму публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, що включає: нормативно-правовий, програмно-цільовий, організаційно-функціональний, фінансово-економічний, інформаційно-аналітичний, інклюзивно-ресурсний, інфраструктурно-просторовий, кадрово-розвиваючий, цифровий механізми.

2. У країнах ЄС, Великій Британії, Канаді, Литві виявлено системність політик розвитку соціального капіталу в громадах, що здійснюється через

цифрові інструменти, міжвідомчі програми, моніторинг. Натомість в Україні відсутнє цілісне бачення соціального капіталу як об'єкта державної політики. На основі практики держав Європейського Союзу щодо інтеграції оцінки соціального капіталу в систему управління розвитком громад рекомендується для України:

- запровадження регулярної оцінки рівня соціального капіталу на рівні громад;
- використання інструментів геоінформаційного моніторингу;
- поєднання кількісних і якісних методів оцінки для відображення специфіки локальних контекстів.

3. Аналіз механізмів нормативно-правового та організаційно-функціонального забезпечення публічної політики з розвитку соціального капіталу в громадах (Завдання 3), виявив, що нормативно-правове поле є фрагментарним, неструктурованим і не має єдиного концептуального підходу до соціального капіталу як до ресурсу розвитку громад. Попри наявність окремих положень у чинних актах (Закони України «Про місцеве самоврядування», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва», «Про соціальні послуги» тощо), термін «соціальний капітал» практично не використовується в національному законодавстві, а відповідні інституційні практики розгортаються несистемно. Це також призводить до трансляції фрагментарного підходу з національного рівня на регіональний та місцевий, що унеможливлює ефективне управління розвитком соціального капіталу в громадах.

Аналіз більше ніж 60 стратегічних і нормативних документів на національному, регіональному та місцевому рівнях виявив відсутність належної міжвідомчої координації, а також стратегічного позиціонування соціального капіталу як складової політики сталого розвитку чи післявоєнної відбудови.

На основі оцінки організаційно-функціональної структури управління розвитком соціального капіталу в громадах встановлено, що більшість органів місцевого самоврядування не мають спеціалізованих структур або посад, відповідальних за розвиток соціального капіталу чи навіть окремих його елементів: соціальної взаємодії, локальної ідентичності чи довіри. Це призводить до знецінення потенціалу соціального капіталу та втрати ефекту довгострокової стійкості в процесі публічного управління. Терміни «соціальний капітал» та «соціальний розвиток» практично повністю вилучено навіть з назв структурних підрозділів органів державної влади та місцевого самоврядування, що свідчить про його інституційну маргіналізацію.

Пропонується удосконалення механізмів нормативно-правового та організаційного забезпечення через інституціоналізацію соціального капіталу в законодавстві, створення регіональних центрів соціального розвитку, запровадження професійного стандарту «фахівця з питань соціального розвитку», а також включення соціального капіталу до містобудівної документації та комплексних планів просторового розвитку громад. Запропоновано також запровадження єдиної національної мережі звітів про діяльність ОМС, що дозволить системно відстежувати ефективність політик, рівень довіри, відкритість та участь громадян.

4. У результаті багаторівневого оцінювання ситуації щодо стану публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах України (контент-аналізу, фокус-груп з асоціаціями органів місцевого самоврядування, вивчення стратегій 15 громад Київської області та стратегій регіонального розвитку областей) встановлено, що соціальний капітал здебільшого не включений у систему стратегічного планування, а питання локальної ідентичності, взаємодії та участі згадуються фрагментарно або декларативно.

Суттєвою проблемою є відсутність інституційної відповідальності за цю сферу в органах місцевого самоврядування, а також недостатність фінансових і кадрових ресурсів для реалізації ініціатив, пов'язаних із розвитком довіри, участі, солідарності й горизонтальних зв'язків. Крім того, системна підтримка розвитку соціального капіталу фактично не координується на державному рівні, що призводить до розбалансованості ініціатив у громадах.

Значна частина громад демонструє низьку інтегрованість соціального капіталу в місцеву політику, зокрема через домінування інфраструктурних або технократичних цілей у стратегіях. Оцінено, що відсутність механізмів моніторингу рівня довіри та згуртованості, невикористання цифрових інструментів взаємодії, брак діалогу з окремими соціальними групами (ветерани, переселенці, молодь, літні люди) — посилює соціальну напруженість та підриває спроможність до відновлення.

Основними перешкодами формування соціального капіталу в громадах і регіонах є:

- фрагментарність політики соціального розвитку на національному рівні та її відсутність у практиці стратегічного планування на місцях;
- нерозуміння ролі соціального капіталу як ресурсу публічного управління;
- слабка міжвідомча координація;
- пасивна політика у сфері локальної ідентичності;
- слабка інституціоналізація соціального розвитку та розвитку соціального капіталу на місцевому рівні;
- нестача інструментів вимірювання соціального капіталу та довіри;
- нерозвинена культура участі та партнерства;
- відсутність цифрових інструментів зворотного зв'язку.

5. На основі урахування європейських стандартів, потреб післявоєнного відновлення, принципів сталого розвитку та реального стану українських

громад визначено стратегічні пріоритети публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, на основі запровадження нової парадигми політики місцевого розвитку — орієнтація на зміцнення довіри, локальної ідентичності, горизонтальної взаємодії та участі.

Серед основних стратегічних пріоритетів публічного управління з розвитку соціального капіталу в громадах, визначені:

1. Інституціоналізація соціального капіталу в системі публічного управління через створення профільних підрозділів, професійних стандартів та регіональних центрів соціального розвитку.
2. Інтеграція соціального капіталу в політики сталого розвитку, стратегічне планування громад та містобудівну документацію.
3. Розробка та впровадження механізмів моніторингу, включаючи Геоінформаційну систему соціального розвитку (GIS-SC) та інструмент самоскрінінгу соціального розвитку з онлайн-участю жителів.
4. Визнання соціального капіталу як ключового ресурсу для післякризового та післявоєнного відновлення, а не лише як допоміжної соціальної категорії.
5. Формування державної політики соціальної згуртованості, що ґрунтується на принципах субсидіарності, відкритого врядування, цифрової демократії, міжмуніципального партнерства.
6. Розширення участі громадян у прийнятті рішень через механізми співуправління, цифрові платформи, відкриту звітність органів влади та залучення до оцінки добробуту громад.
7. Підтримка трансформації місцевої ідентичності, включаючи культурну деколонізацію, документування та стратегічне використання елементів історичної пам'яті та культурної спадщини.
8. Адаптація міжнародного досвіду, зокрема впровадження аналогів local area agreements (LAAs) – підходу, коли громади самостійно

обирають соціальні пріоритети, а держава та донори підтримують саме ці напрями.

Серед ключових цілей: інституціалізація 12 принципів належного врядування у всіх громадах та регіонах України (участь, прозорість, підзвітність); забезпечення розвитку участі всіх соціальних груп у суспільному житті громад та регіонів.

6. Запропоновано та обґрунтовано структурно-логічну схему комплексного механізму удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах, який враховує кращий міжнародний досвід та особливості українських громад в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції України, що інтегрує в собі: 1) нормативно-правовий, організаційно-функціональний, інформаційно-аналітичний, програмно-цільовий, інфраструктурно-просторовий, цифровий, інклюзивно-ресурсний, кадрово-розвиваючий механізми,

Соціальний капітал має розглядатися не лише як результат суспільного розвитку, а як передумова та чинник посилення спроможності громад до відбудови та розвитку через їх здатність до забезпечення згуртованості та колективного реагування.

Запропонований підхід передбачає:

- інституціалізацію соціального капіталу в урядовій та муніципальній політиці;
- професіоналізацію підтримки участі та взаємодії на основі запровадження професійного стандарту «фахівця з питань соціального розвитку»;
- створення регіональних центрів соціального розвитку;
- впровадження Геоінформаційної системи соціального розвитку (GIS-SC) як аналітичного і комунікаційного інструменту;
- запуск механізму самоскринінгу соціального розвитку та розвитку соціального капіталу громади;

- формування політики на основі врахування пріоритетів довіри, солідарності, участі та розвитку локальної ідентичності.

7. Для удосконалення публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах автором, серед іншого, рекомендовано:

1) на національному рівні:

- Розробити та затвердити Державну програму розвитку соціального капіталу та соціальної згуртованості, що включатиме визначення базових індикаторів, цілей, очікуваних результатів і фінансових інструментів.
- Створити нормативну базу для інноваційних інструментів управління розвитком соціального капіталу в громадах – GIS-SC, Local Area Agreements, самоскринінг соціального капіталу тощо.
- Імплементувати європейські стандарти належного врядування як нормативну основу для посилення довіри в громадах
- Створити постійно діючий міжсекторальний координаційний орган з питань соціального розвитку.
- Запровадити єдину систему індикаторів оцінювання соціального капіталу для інтеграції у стратегії та звітність.
- Включити соціальний капітал до містобудівної документації, просторового планування та державної системи моніторингу.
- Інституціоналізувати публічну політику розвитку соціального капіталу через урядовий звіт про стан соціального розвитку (раз на 2 роки).

2) на регіональному рівні:

- створити регіональні центри соціального розвитку, як осередки методичної та консультаційної допомоги;
- інтегрувати оцінку соціального капіталу у регіональні стратегії розвитку;

- запровадити регіональні механізми підтримки локальної ідентичності, міжмуніципальної співпраці та розвитку мережі «третіх місць»;
- запровадити регіональний моніторинг соціальної згуртованості.

3) на місцевому рівні:

- Ввести в громадах посади «фахівця з питань соціального розвитку» (соціального архітектора громади).
- Запровадити механізм самоскринінгу соціального розвитку громад з онлайн-коментуванням мешканцями.
- Розвивати платформи цифрової участі для підтримки співуправління (зокрема через GIS-SC).
- Розробити і реалізовувати локальні програми розвитку соціального капіталу.
- Підтримувати розвиток «третіх місць» як просторів для взаємодії, зокрема через механізми партисипативного бюджетування.

Таким чином, у дисертації обґрунтовано, що публічне управління розвитком соціального капіталу в громадах України має базуватися на системному, міждисциплінарному та багаторівневому підході. Це вимагає оновлення нормативно-правової бази, інституційного посилення органів влади, методологічної підтримки громад, розвитку цифрової участі та формування нової управлінської культури довіри, партнерства та спільної відповідальності. Результати дослідження мають практичну цінність для державних органів, органів місцевого самоврядування, асоціацій громад, громадських організацій, міжнародних партнерів та можуть бути використані для формування державної та регіональної політики у сфері розвитку соціального капіталу як ресурсу відновлення, стійкості та інтеграції громад в Україні у післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Markowska-Przybyła, U., & Ramsey, D. M. (2018).** Social capital and long-term regional development within Poland in the light of experimental economics and data from a questionnaire. *Sustainability*, 10(9), 3000. <https://doi.org/10.3390/su10093000>
2. **Кулініч, О. В., & Попов, О. В. (2024).** Вплив децентралізації влади на регіональний розвиток України в умовах воєнного стану. *Філософія та управління*, (1), 1–10. Режим доступу: <https://www.euroscientists.com/index.php/fag/article/view/13/10>
3. **Sarracino, F., & Mikucka, M. (2017).** Social capital in Europe from 1990 to 2012: Trends and convergence. *Social Indicators Research*, 131(1), 407–432. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1255-z>
4. **Agampodi, T. C., Agampodi, S. B., Glozier, N., & Siribaddana, S. (2015).** Measurement of social capital in relation to health in low and middle income countries (LMIC): A systematic review. *Social Science & Medicine*, 128, 95–104. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.01.005>
5. **Lin, N. (2002).** *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge University Press.
6. **Tsounis, A., Xanthopoulou, D., Demerouti, E., Kafetsios, K., & Tsaousis, I. (2023).** Workplace social capital: Redefining and measuring the construct. *Social Indicators Research*, 165(2), 555–583. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-03028-y>.
7. **Hanifan, L. J. (1916).** The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67(1), 130–138.
8. **Hamilton, A., Madison, J., & Jay, J. (1982).** *The Federalist Papers*. Toronto: Bantam Books. ISBN 9780553210729. Режим доступу: <https://archive.org/details/federalistpaper000alex>
9. **Tocqueville, A. de. (2002).** *Democracy in America* (H. Reeve, Trans.). University Park, PA: Pennsylvania State University. Режим доступу:

<http://seas3.elte.hu/coursematerial/LojkoMiklos/Alexis-de-Tocqueville-Democracy-in-America.pdf>

10. **Tsounis, A., & Xanthopoulou, D.** (2024). Social capital theory: A review. In S. Papagiannidis (Ed.), *TheoryHub Book*. Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/382061180_Social_Capital_Theory_A_Review
11. **OECD.** (2001). *The well-being of nations: The role of human and social capital*. Paris: OECD Publishing.
12. **World Bank.** (1998). *The initiative on defining, monitoring and measuring social capital: Overview and program description*. Washington, D.C.: World Bank.
13. **Bourdieu, P.** (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.
14. **Baker, W.** (1990). Market networks and corporate behaviour. *American Journal of Sociology*, 96, 589–625.
15. **Burt, R. S.** (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge: Harvard University Press.
16. **Coleman, J. S.** (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
17. **Coleman, J. S.** (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
18. **Putnam, R. D.** (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6, 65–78
19. **Portes, A.** (1996). Unsolved mysteries: The Tocqueville files II. *The American Prospect*, (26). Режим доступа: <http://www.prospect.org/print-friendly/print/V7/26/26-cnt2.html>
20. **Lin, N.** (2010). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.

21. **Fukuyama, F.** (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
22. **Harrison, L. E., & Huntington, S. P.** (Eds.). (2000). *Culture matters: How values shape human progress*. New York: Basic Books.
23. **Пачковський, Ю. Ф., & Селешчук, Г. П.** (2022). *Соціальний капітал спільнот українських трудових мігрантів у країнах Європейського Союзу: монографія*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
<https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Pachkovskyy-YU.-Seleshchuk-H.-P.-Sotsialnyy-kapital-Monohrafiia-2022.pdf>
24. Syzon, V. (2025). THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL IN STRATEGIC PLANNING OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF TERRITORIAL COMMUNITIES. Public Management and Policy, (5(9)). <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.17>
25. **Колодій, А. Ф.** (2002). *На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: монографія*. Львів: Червона Калина.
26. **Гірман, О.** (2018). *Соціальний капітал як чинник управління регіональним розвитком: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02* (На правах рукопису). Національний університет цивільного захисту України. Харків. Режим доступу: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/girmandisser.pdf>
27. **Погорілий, С. С.** (2011). *Довіра громадян до органів публічної влади як суспільно-політичний феномен: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02*. Національна академія державного управління при Президентові України, Одеський регіональний інститут державного управління. Одеса.
28. **Гоголь, Т. В.** (2020). *Механізми державного регулювання розвитком сільських територій України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.:*

- 25.00.02. Інститут підготовки кадрів Держслужби зайнятості України. Київ. Режим доступу: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/dis-Hohol-stysnuto.pdf>
29. **Грищенко, І. М., & Кулаєць, М. М.** (2018). Розвиток спроможності територіальних громад. *Науковий вісник Полісся*, 2(14), ч. 1, 98–104. Режим доступу: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/16888/98-104.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
30. **Білокопитов, Д. В.** (2017). *Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02*. Національна академія державного управління при Президентові України, Харківський регіональний інститут державного управління. Харків.
31. **Герман, М.** (2022). *Соціальний капітал в Україні та Румунії: новий вимір процесів європейської інтеграції*. Чернівці: Друк Арт. ISBN 978-617-8129-06-4.
32. **Петрос, О. М.** (2014). Передумови формування та оцінка перспектив реалізації соціального капіталу як чинника економічного розвитку. *Український соціум*, (1(48)), 90–98. Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/90-98_no-1_vol-48_2014_UKR.pdf
33. Дергач А.В. Залучення громадськості до процесів відбудови інфраструктури та розвитку економічного потенціалу територій в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика і досвід*. 2024. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.8.224>
34. **Rutten, R.** (2003). *Knowledge and innovation in regional industry: An entrepreneurial coalition*. London: Routledge.
35. Вдовенко Н. М., Сизон В. Г., Тишечко А. В. Механізми публічного управління соціальним капіталом громад з урахуванням економічного

- регулювання розвитку галузі рибного господарства та надзвичайних викликів. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences. 2025. Т. 342. № 3(2). С. 321–325. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(2\)-49](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(2)-49) URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1989>
36. **Котенко, Я. В., & Ткачук, А. Ф.** (2018). *Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади* (2-ге вид., випр. та допов.). Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН». Режим доступу: https://decentralization.ua/uploads/library/file/451/web_book_Lokalna_identic-PRN_148x210_2-e-v.pdf.
37. **OECD Publishing.** (2024). *Measuring social connectedness in OECD countries*. Paris: OECD Publishing. Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/09/measuring-social-connectedness-in-oecd-countries_02a04f4b/f758bd20-en.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
38. **Рада Європи.** (2009). *Європейська хартія місцевого самоврядування: Ратифікована Україною 15 липня 1997 р. із застереженнями*. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
39. **Організація Об'єднаних Націй.** (1948). *Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
40. **Організація Об'єднаних Націй.** (1973). *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 жовтня 1973 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (
41. **Організація Об'єднаних Націй.** (1973). *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19 жовтня 1973 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
42. **Рада Європи.** (2021). *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав*

- людини) від 1 серпня 2021 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
43. **Рада Європи.** (1997). *Рамкова конвенція про захист національних меншин* від 9 грудня 1997 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text.
44. **Рада Європи.** (2003). *Європейська хартія регіональних мов або мов меншин* від 15 травня 2003 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
45. **Організація Об'єднаних Націй.** (2005). *Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля* від 27 травня 2005 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
46. **Організація Об'єднаних Націй.** (1999). *Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок* від 6 жовтня 1999 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
47. **Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).** (1988). *Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини* від 4 жовтня 1988 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.
48. **Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).** (2008). *Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини* від 6 березня 2008 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text.
49. **Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).** (2010). *Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження* від 20 січня 2010 р. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text.

50. **Організація Об'єднаних Націй.** (2023). *Конвенція про права осіб з інвалідністю від 19 червня 2023 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
51. **Організація Об'єднаних Націй.** (2023). *Конвенція про права дитини від 16 листопада 2023 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
52. **Рада Європи.** (2013). *Рамкова конвенція про значення культурної спадщини для суспільства від 19 вересня 2013 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_719#Text.
53. **Рада Європи.** (2020). *Конвенція про доступ до офіційних документів від 20 травня 2020 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text
54. **Open Data Charter.** (б. р.). *Міжнародна хартія відкритих даних.* Режим доступу: <https://diia.data.gov.ua/info-center/charter>
55. **Кабінет Міністрів України.** (б. р.). *План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних.* Режим доступу: <https://data.gov.ua/pages/plan-dii-z-priednannia-odc>.
56. **Open Data Charter.** (б. р.). *ODC Principles = Принципи відкритих даних.* Режим доступу: <https://opendatacharter.org/principles/>
57. **United Nations.** (1995). *Copenhagen Declaration on Social Development.* Режим доступу: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.166_9_Declaration.pdf.
58. **Soroptimist International.** (2020). *25 years since the Copenhagen Declaration and Program for Action – a vision and commitment still valid today.* Режим доступу: <https://www.soroptimistinternational.org/25-years-since-the-copenhagen-declaration-and-program-for-action-a-vision-and-commitment-still-valid-today/>.

59. **Рада Європи.** (2015). *Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті*. Strasbourg: Council of Europe. Режим доступу: <https://rm.coe.int/168071b58f>.
60. **Рада Європи.** (2001). *Рекомендація про участь громадян у місцевому самоврядуванні від 6 грудня 2001 р.* Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text
61. **Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні.** (2018). *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року*. Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>.
62. **Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні.** (б. р.). *Goal 16: Peace, justice and strong institutions = Ціль 16: Мир, справедливість і сильні інститути*. Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/peace-justice-and-strong-institutions>
63. **World Bank.** (1998). *Social capital initiative – working paper No. 5: The initiative on defining, monitoring and measuring social capital: Overview and program description*. Washington, D.C.: World Bank. Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/221161468741319675/pdf/multi0page.pdf>.
64. **Єфременко, Т.** (2021). *Розробка методології вимірювання соціального капіталу в міських спільнотах Киргизстану* [Електронний ресурс]. Соціальна інноваційна лабораторія Киргизстану (SILK). Бішкек: Американський університет Центральної Азії. Режим доступу: https://www.auca.kg/uploads/SILK/SILK_REPORTS/silk%20-taniae%20-%20with%20logo.pdf.
65. **Dinesen, C., Ronsbo, H., Juárez, C., González, M., Estrada Méndez, M. A., & Modvig, J.** (2013). *Violence and social capital in post-conflict*

- Guatemala. *Revista Panamericana de Salud Pública*, 34(3), 162–168.
Режим доступу: <https://scielosp.org/pdf/rpsp/v34n3/03.pdf>
66. **Franke, S.** (2005). *Measurement of social capital: Reference document for public policy research, development, and evaluation*. Ottawa: Government of Canada. ISBN 0-662-41437-3. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/348050372_Measurement_of_Social_Capital_Reference_Document_for_Public_Policy_Research_Development_and_Evaluation.
67. **International Organization for Standardization.** (2010). *ISO 26000:2010 – Guidance on social responsibility*. Geneva: International Organization for Standardization. Режим доступу: https://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/06/ISO-26000_2010_E_OBPpages.pdf
68. **ДП «УкрНДНЦ».** (2019). *ДСТУ ISO 26000:2018. Керівництво щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT)*. Київ: ДП «УкрНДНЦ». Режим доступу: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617.
69. **Міжнародна асоціація сприяння розвитку громад (IACD).** (2020). *На шляху до загальних міжнародних стандартів практики розвитку суспільства* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://assets.nationbuilder.com/iacd/pages/36/attachments/original/1718712268/IACD-Standards-Guidance-in-Ukrainian-2020.pdf?1718712268>
70. **International Association for Community Development (IACD).** (2023). *Towards shared international standards for community development practice: Summary guide* [Електронний ресурс]. [S.l.]: IACD. Режим доступу: https://assets.nationbuilder.com/iacd/pages/36/attachments/original/1718716616/044_IACD-Standards-Guidance-Summary-English-Sept-23-1.pdf?1718716616

71. Fang, E.-L., Gassmann, P., O'Connell, K., & Picard, N. (2023, July 11). *CSRD is resetting the value creation agenda*. PwC Global. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/esg/csrd-is-resetting-the-value-creation-agenda.html>
72. European Commission. (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [Електронний ресурс]. Brussels: European Commission. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
73. Дикань, В. Л., Зубенко, В. О., Маковоз, О. В., Токмакова, І. В., & Шраменко, О. В. (2013). *Стратегічне управління: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури. Режим доступу: https://duikt.edu.ua/uploads/1_1226_84077770.pdf
74. Верховна Рада України. (1996). *Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР*. Відомості Верховної Ради України, № 30, ст. 141. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
75. Запорізький національний університет (ЗНУ). (2023). *Публічне управління: навч. посіб.* Запоріжжя: ЗНУ. Режим доступу: [https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1243274/mod_resource/content/3/Публічне_управління_посібник_09_10_23%20виправлене%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1243274/mod_resource/content/3/Публічне_управління_посібник_09_10_23%20виправлене%20(1).pdf)
76. Кравченко, С. О. (2018). *Конспект лекцій з дисципліни «Основи публічного управління»: навч. курс*. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Київ. Режим доступу: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/osnpulek.pdf>
77. Венгер, О. М. (2016). Цінності та «дерево цілей» публічного адміністрування. У С. Чернов, В. Воронкова, В. Банах, О. Соснін, П. Жукаускас, Й. Вайнхардт, & Р. Андрюкайтене (Ред.), *Публічне*

- управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія [без пагінації]. Запоріжжя: РВВ ЗДІА. Режим доступу: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupradmin_161.pdf
78. **Кравченко, С. О.** (2020). *Основи публічного управління та лідерства: навч. курс*. Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Київ. Режим доступу: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/osnpulek.pdf>
79. **Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B.** (2007). *The new public service: Serving, not steering* (Expanded ed.). Armonk, NY: M. E. Sharpe.
80. **Singh, H., & Sachdeva, P.** (2012). *Public administration: Theory and practice*. New Delhi: Pearson Education.
81. **БТУ.** (2024). *Основи публічного управління та адміністрування* [Електронний ресурс]. Харків: БТУ. Режим доступу: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/57938/1/NP_OSN_PUBLICH_UPRAV_ADMINISTR_24.pdf
82. **Васіна, А. Ю.** (2021). *Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Публічне управління та адміністрування: концептуальні засади та модернізація»* [Електронний ресурс]. Західноукраїнський національний університет, факультет економіки та управління, кафедра менеджменту, публічного управління та персоналу. Рец.: Г. Л. Монастирський, Ю. П. Дейнека. Тернопіль. Режим доступу: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45433/1/НМК%20ПУАКЗМ.pdf>.
83. **Оксінь, В. Ю.** (2021). *Публічне адміністрування місцевого розвитку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право*. МВС України, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. Режим доступу:

https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/37_4/a.pdf

84. **Кошелева, А. М.** (2017). *Механізми державного управління розвитком інтелектуального потенціалу регіону: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02.* Національний гірничий університет України. Дніпро. Режим доступу:
https://old.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/academic_board/spets-al-zovan-vchen-for-the-sake-of/Kosheleva%20dissertation.pdf
85. **Ісаєнко, І. А.** (2012). Європейські підходи до функціонування механізмів публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*, (5), 114–117. Режим доступу:
http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2012/32.pdf
86. **Сукманова, О. В.** (2018). Поняття адміністративно-правового механізму публічного адміністрування охорони права власності в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*, (4), 59–66. Режим доступу:
<https://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2018/7.pdf>
87. **Котов, І. В.** (2023). *Удосконалення механізмів публічного управління сталим розвитком територіальних громад в умовах кризи: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / наук. керівник П. С. Покатаєв.* Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Київ. Режим доступу:
https://uacademic.info/download/file/0424U000038/dis_Kotov.pdf
88. **Кравченко, О. М.** (2009). Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*, (3). Режим доступу:
<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>

89. **Крупник, А. С., Баласанян, В. Г., Дзюпин, М. О., та ін. (2017).** *Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку* / за заг. ред. А. С. Крупника. Одеський інститут соціальних технологій; Всеукраїнська асоціація сприяння самоорганізації населення. Одеса. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1YL1esLdKnmg_F3E9ZmDJK4vvWlQDZDfh/view.
90. **Верховна Рада України. (1997).** *Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
91. **Верховна Рада України. (1999).** *Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14/print>.
92. **Верховна Рада України. (2015).** *Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.
93. **Верховна Рада України. (2001).** *Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
94. **Верховна Рада України. (2015).** *Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
95. **Верховна Рада України. (2002).** *Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
96. **Верховна Рада України. (2015).** *Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

97. **Верховна Рада України. (2012).** *Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
98. **Верховна Рада України. (2012).** *Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5073-VI.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
99. **Верховна Рада України. (1999).** *Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.
100. **Верховна Рада України. (2001).** *Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2625-III.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
101. **Верховна Рада України. (2010).** *Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 1275-VI.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17/print>
102. **Верховна Рада України. (2021).** *Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 1 грудня 2021 р. № 1414-IX.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.
103. **Верховна Рада України. (2011).** *Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
104. **Верховна Рада України. (1996).** *Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
105. **Кабінет Міністрів України. (2015).** *Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова від 21 жовтня 2015 р. № 835.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п#Text>.

106. **Кабінет Міністрів України. (2017).** *Концепція розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження від 20 вересня 2017 р. № 649-р.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text>.
107. **Кабінет Міністрів України. (2010).** *Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова від 3 листопада 2010 р. № 996.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text>
108. **Міністерство культури та інформаційної політики України. (2022).** *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення і організації функціонування центрів культурних послуг у територіальних громадах: Наказ від 1 грудня 2022 р. № 466.* <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0466921-22>
109. **Верховна Рада України. (2010).** *Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
110. **Верховна Рада України. (2000).** *Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
111. **Міністерство культури та інформаційної політики України. (2023).** *Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України: Наказ від 25 серпня 2023 р. № 449.* <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1718-23>
112. **Національне агентство України з питань державної служби. (2023).** *Про затвердження професійного стандарту «Спеціаліст місцевого самоврядування з питань комунікацій»: Наказ від 14 вересня 2023 р. № 97-23.* <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-spetsialist-mistsevoho-samovriaduvannia-z-pytan-komunikatsii>.
113. **Національне агентство України з питань державної служби. (2023).** *Про затвердження професійного стандарту «Спеціаліст місцевого*

самоврядування з питань доступу до публічної інформації»: Наказ від 14 вересня 2023 р. № 96-23. <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-spetsialist-mistsevoho-samovriaduvannia-z-pytan-dostupu-do-publichnoi-informatsii>.

114. **Верховна Рада України. (2010).** *Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.*
115. **Верховна Рада України. (2000).** *Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>.*
116. **Кабінет Міністрів України. (2020).** *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова від 5 серпня 2020 р. № 695. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>.*
117. **Кабінет Міністрів України. (2001).** *Про затвердження Списку історичних населених місць України: Постанова від 26 липня 2001 р. № 878. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п#Text>*
118. **Кабінет Міністрів України. (2015).** *Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження від 23 вересня 2015 р. № 995-р. <https://zakon.rada.gov.ua/go/995-2015-p>*
119. **Кабінет Міністрів України. (2016).** *Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури — стратегії реформ: Розпорядження від 1 лютого 2016 р. № 119-р. <https://zakon.rada.gov.ua/go/119-2016-p>*
120. **Кабінет Міністрів України. (2024).** *Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року:*

Розпорядження від 16 лютого 2024 р. № 141-р.
<https://zakon.rada.gov.ua/go/141-2024-p>

121. **Президент України. (2021).** *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку": Указ від 2 червня 2021 р. № 225/2021.*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021>
122. **Кабінет Міністрів України. (2021).** *Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки: Розпорядження від 9 грудня 2021 р. № 1617-р.*
<https://zakon.rada.gov.ua/go/1617-2021-p>
123. **Кабінет Міністрів України. (2023).** *Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023—2025 роках: Постанова від 15 грудня 2023 р. № 1322.* <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-п>
124. **Президент України. (2021).** *Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ від 27 вересня 2021 р. № 487/2021.*
<https://zakon.rada.gov.ua/go/487/2021>.
125. **Кабінет Міністрів України. (2021).** *Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Постанова від 3 лютого 2021 р. № 78.*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2021-п#Text>
126. **Кабінет Міністрів України. (2018).** *Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року: Розпорядження від 11 січня 2018 р. № 10-р.* <https://zakon.rada.gov.ua/go/10-2018-p>
127. **Кабінет Міністрів України. (2018).** *Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань здорового та*

активного довголіття населення на період до 2022 року:
Розпорядження від 26 вересня 2018 р. № 688-р.
<https://zakon.rada.gov.ua/go/688-2018-p>

128. **Кабінет Міністрів України. (2023).** *Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023—2025 роках: Розпорядження від 7 квітня 2023 р. № 312-р.*
<https://zakon.rada.gov.ua/go/312-2023-p>
129. **Кабінет Міністрів України. (2021).** *Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2024–2027 роки: Розпорядження від 15 грудня 2021 р. № 1677-р.* <https://zakon.rada.gov.ua/go/1677-2021-p>
130. **Замідра, С., & Грищенко, І. (2024).** Механізми публічного управління збереженням та розвитком локальних соціальних цінностей та норм як базових елементів розвитку соціального капіталу громад в умовах відбудови. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, July 26, Zagreb, Croatia, 30–32. Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1984>
131. **Кабінет Міністрів України. (2024).** *Ukraine Facility Plan 2024–2027* [Електронний ресурс]. Київ, 128 с. Режим доступу: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>.
132. **Національна рада з відновлення України від наслідків війни. (2022).** *План відновлення України* [Електронний ресурс]. Київ. Режим доступу: <https://recovery.gov.ua>
133. **Кабінет Міністрів України. (2025).** *Матриця реформ* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://reformmatrix.mof.gov.ua/>.
134. **URC International. (н.д.).** *Ukraine Recovery Conference* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.urc-international.com/>.

135. **Дніпропетровська обласна державна адміністрація.** (2024). *Проект Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>
136. **Чернівецька обласна державна адміністрація.** (2020). *Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategia-chernivetska-2027.pdf>
137. **Київська обласна державна адміністрація.** (2019). *Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/strategiya-ko-2021-2027-.doc>
138. **Черкаська обласна державна адміністрація.** (2020). *Стратегія розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ck-oda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/18082022.pdf>.
139. **Білогородська сільська рада.** (2023). *Стратегія розвитку Білогородської сільської територіальної громади до 2030 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bilohorodka.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/strategiia-rozvytku-2030_finalfinal2-1.pdf.
140. **Богуславська міська рада.** (2024). *Стратегія розвитку Богуславської міської територіальної громади на 2022–2027 роки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/04359732/835a6c83b607de031b2c6c93a256af64.pdf
141. **Бориспільська міська рада.** (2024). *Стратегія розвитку Бориспільської міської територіальної громади* [Електронний ресурс].

- Режим доступу: https://borispol-rada.gov.ua/item/download/549402336_e775b5edd8edabc2dad8ad57c48714af.html.
142. **Боярська міська рада.** (2024). *Стратегія розвитку Боярської міської територіальної громади до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://boiarka-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/strategiya-rozvytku-boyarskoyi-mtg-do-2027-rokuproyekt.pdf>
143. **Великодимерська селищна рада.** (2018). *Стратегія розвитку Великодимерської об'єднаної територіальної громади на період до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vdsr.gov.ua/sites/vdsr.gov.ua/files/inline-files/strategia_2018_2027.pdf.
144. **Володарська селищна рада.** (2024). *Стратегія розвитку Володарської селищної територіальної громади на період до 2027 року (Проект)* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://volodarska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-gromadi-na-20212027-roki-11-40-47-30-04-2021/>
145. **Зазимська сільська рада.** (2024). *Стратегія розвитку Зазимської сільської територіальної громади* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zotg.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/strategiya-rozvytku-zazymskoyi-silskoyi-terytorialnoyi-gromady.pdf>
146. **Коцюбинська селищна рада.** (2022). *Стратегія розвитку Коцюбинської селищної територіальної громади* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fuksr.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/Стратегія-Коцюбинське-Київська-область.pdf>
147. **Сквирська міська рада.** (н.д.). *Стратегія розвитку Сквирської міської територіальної громади* [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <https://skvyrska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-gromadi-13-45-30-21-12-2023/>

148. **Ставищенська селищна рада.** (2021). *Стратегія розвитку Ставищенської селищної територіальної громади на 2024–2030 роки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://stav-gromada.gov.ua/news/1704180283/>
149. **Томашівська сільська рада.** (2022). *Стратегія розвитку Томашівської сільської територіальної громади до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tg.gov.ua/strategiya-rozvitku-10-31-20-26-02-2020/>
150. **Узинська міська рада.** (н.д.). *Стратегія розвитку Узинської міської територіальної громади на 2025–2027 роки* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uzmr.gov.ua/news/1734689809/>.
151. **Українська міська рада.** (2024). *Стратегія розвитку Української міської територіальної громади на 2024–2027 роки з перспективою до 2030 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrainska-gromada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/strategiya-rozvytku-ukrayinskoyi-gromady-do-2030.pdf>
152. **Циблівська сільська рада.** (2023). *Стратегія розвитку Циблівської сільської територіальної громади до 2027 року* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/04361628/67b6fb578a97f9d344eedf05d8628410.pdf.
153. **Вагонова О. Г., Горпинич О. В., Чорнобаєв В. В.** (2019). *Організація діяльності органів державної влади: навч. посіб.* М-во освіти і науки України, НТУ «Дніпровська політехніка». Дніпро: НТУ «ДП». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pe.nmu.org.ua/ua/studentam/magistr/281/0000%20ПОСІБНИК.pdf>

154. **Лісовий А. В.** (2018). Відгук офіційного опонента на дисертацію Головні Олени Михайлівни «Державна політика соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки». Подано до захисту у спеціалізовану вчену раду Д 17.127.01 Класичного приватного університету. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/_%20%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B3%D1%83%D0%BA%202%20pdf.pdf.
155. **Михайловська О. В., Косач І. А., Філіпова Н. В.** (2021). Інституційні засади формування сучасних організаційних структур в публічному управлінні. *Публічне управління та адміністрування*, (24), 168–172. УДК 351. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2021.24.29>. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2021/24-2021/32.pdf>.
156. **Президент України.** (2021). Указ від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 *"Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки"*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
157. **Президент України.** (2020). Указ від 30 вересня 2020 р. № 415/2020 *"Про Раду соціального розвитку регіонів"*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415/2020#Text>
158. **Верховна Рада України.** (1999). *Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
159. **Івано-Франківська обласна державна адміністрація.** (н.д.). *Про зміни у структурі Івано-Франківської обласної державної адміністрації: Розпорядження*. Режим доступу: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-zminy-u-strukturi-ivano-frankivskoi-oblderzhadministratsii-3>

160. Департамент соціального розвитку Херсонської ОДА. (н.д.). *Facebook-сторінка «Департамент соціального розвитку Херсонської ОДА»: [загальнодоступна група]* [Facebook, електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/230962241599031/>.
161. Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України». (2023). *Відкрите урядування: як це працює? : методичний посібник* (64 с.) [Електронний ресурс]. Режим доступу:
https://auc.org.ua/sites/default/files/library/66_vidkryte_uryaduvannya_2023_metod.pdf
162. Вінницька міська рада. (н.д.). *Консультативно-дорадчі органи при Вінницькій міській раді* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.vmr.gov.ua/konsultatyvno-doradchi-orhany#2>
163. Кабінет Міністрів України. (2018). *Про затвердження Типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи (молодіжні ради): Постанова від 18 грудня 2018 р. № 1198*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-п#Text>
164. Дацій Н.В., Богдан С.С. Роль громадських організацій у розвитку інноваційних технологій публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. №5. 2025. С.235-240.
<https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5901/5960>
165. Дацій Н.В., Котвіцький А.О., Хом'яков Г.В. Соціальне управління публічними комунікаціями регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. №23. 2024. С. 33-40.
<https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5226/5273>
166. Український центр культурних досліджень. (н.д.). *Національний реєстр об'єктів культурної спадщини України*. Режим доступу: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-obiektiv/>.

167. **Міністерство фінансів України.** (н.д.). *Місцеві бюджети України: офіційний портал «Відкритий бюджет».* Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/local-budget>
168. **Український центр європейської політики.** (2020). *Світове дослідження цінностей 2020 в Україні.* Київ. Режим доступу: <https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS-UA-2020-report-WEB.pdf>.
169. **Кабінет Міністрів України.** (2024). *Деякі питання проведення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики: Постанова від 15 березня 2024 р. № 305.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2024-п#Text>.
170. **Кабінет Міністрів України.** (2018). *Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції: Постанова від 7 лютого 2018 р. № 58.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-п#Text>
171. **Центр Разумкова.** (2024). *Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 року).* Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsenka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>.
172. **Transparency International Ukraine.** (2024). *Прозорість під обстрілами: чи досягли міста прогресу? Програма «Transparent cities/Прозорі міста».* Режим доступу: <https://transparentcities.in.ua/articles/prozorist-pid-obstrilamy-chy-dosiably-mista-prohresu>
173. **Іпсос.** (2024). *Дослідження соціальної згуртованості – фокус на українські громади в контексті війни: звіт про якісне дослідження*

- (підготовлено для Міжнародного фонду «Відродження»). Київ. Режим доступу: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/09/irf-social-cohesion-report-ukr_compressed.pdf.
174. **Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.** (2020). Громадянське суспільство в період пандемії: як вона вплинула на громадську активність. Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-period-pandemii-yak-vona-vplinu-la-na-gromadsku-aktivnist>.
175. **Іпсос.** (2024). *Дослідження соціальної згуртованості – фокус на українські громади в контексті війни: звіт про якісне дослідження* [Електронний ресурс]. Київ. Режим доступу: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/09/irf-social-cohesion-report-ukr_compressed.pdf
176. **Numbeo.** (2025). Quality of Life Index by Country 2025 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
177. **Міжнародна організація з міграції (ІОМ).** (2024). Україна: Тематичний бриф «Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна підтримка» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-tematichniy-brif-ekonomichna-stiykist-pid-chas-viyni-dokhodi-zaynyatist-ta-socialna>
178. **Numbeo.** (н.д.). Quality of Life Index by Country 2012 Q1 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2012-Q1.
179. **The Hot or Cool Institute.** (н.д.). Happy Planet Index Comparison: Ukraine [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://happyplanetindex.org/compare/?c=UKR&am=hpi_score
180. **Gradus.** (2024). Barometer of Quality of Life 2024 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gradus.app/uk/open-reports/quality-life-barometer-2024/>

181. **Інститут соціальних досліджень.** (н.д.). Аналітика щодо внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ioc.gov.ua/analytics?dashboardName=idps>
182. **Студеннікова, І. (2024).** Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України [Електронний ресурс]. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління при Київській школі економіки. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html>.
183. **Міністерство оборони України.** (2024). Кількість жінок в армії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/05/01/kilkist-zhinok-v-armii/>
184. **Офіційний портал OpenDataBot.** (2024). Аналіз за статтю ФОПів в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/fops-gender-2024-4>
185. **Науменко, М. (2024).** Суспільство в липні цього року: чисельність населення України склала 35,8 млн людей — уряд [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espresso.tv/suspilstvo-v-lipni-tsogo-roku-chiselnist-naselennya-ukraini-sklala-358-mln-lyudey-uryad>
186. **OpenDataBot.** (2024). Аналіз даних про народжуваність та смертність в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>.
187. **Еспресо TV.** (н.д.). 5,2 млн не буде ніколи: демографка спрогнозувала кількість населення України через 10 років [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espresso.tv/52-mln-ne-bude-nikoli-demografka-sprognozuvala-kilkist-naselennya-ukraini-cherez-10-rokiv>
188. **Міністерство з питань стратегічних комунікацій та інформаційної політики України.** (2023) Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: проекти нормативно-правових актів

- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>.
189. **Бабенко, М.** (2024). Як Україна через демографічну кризу до 2036 року перетвориться на країну самотніх бабусь — прогноз [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/news/demografichni-problemi-ukrayini-do-2036-roku-doslidzhennya>
190. **Яшник, М.** (2023). Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення: основні результати комплексного соціологічного дослідження, проведеного у квітні–травні 2023 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=1>.
191. **Баранівська, М.** (2023). Станом на грудень 2023 року в Україні офіційно зареєструвались як волонтери менш 7 тисяч осіб [Електронний ресурс]. *Детектор медіа*. Режим доступу: <https://cs.detector.media/community/texts/185787/2023-12-15-standom-na-gruden-2023-roku-v-ukraini-ofitsiyno-zareiestruvalys-yak-volontery-menshe-7-tysyach-osib/>
192. **CSO Sustainability Index Explorer**. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://csosi.org/>.
193. **Київський міжнародний інститут соціології.** (2024). *Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження* [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://ednannia.ua/images/Procurements/Громадянське суспільство України в умовах війни звіт з комплексного соціологічного дослідження.pdf](https://ednannia.ua/images/Procurements/Громадянське_суспільство_України_в_умовах_війни_звіт_з_комплексного_соціологічного_дослідження.pdf)
194. **Каплан Ю., Скворцова В., Валуєвський О. та ін.; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана.** (2024). *Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках :*

- аналітична доповідь. Київ : НІСД. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>.
195. **Kantar.** (2024). *Українці про волонтерство та довіру до благодійних фондів* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kantar.com/ua/inspiration/public-sector/volunteering-in-ukraine>
196. **OpenDataBot.** (2023). Аналіз реальних волонтерів в Україні 2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>.
197. **ЕХО.** (2024). *На Полтавищині у Реєстрі волонтерів зареєстровано 305 осіб* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://exo.in.ua/news/68243>.
198. **Ізвощікова, А.** (2024). Українці майже вдвічі менше задонатили у 2023 р., ніж на початку повномасштабного вторгнення – Опендатабот [Електронний ресурс] // Суспільне. Новини. Режим доступу: <https://susplne.media/687624-ukrainci-majzevdvici-mense-zadonatili-u-2023-roci-niz-na-pocatku-povnomasstabnogo-vtorgnenna-opendatabot/>.
199. **Державна служба статистики України.** (2019). Оперативні дані щодо соціальної статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/susp_d/susp_d_2018.xls
200. **Український інформаційний портал «Укрінформ».** (н.д.). Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни: дослідження КМІС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858322-cim-zive-gromadanske-suspilstvo-protagom-dvoh-rokiv-vijni-doslidzenna.html>.
201. **Фонд енергоефективності.** (2020). В Україні є 32 982 ОСББ: дослідження Мінрегіону. Режим доступу: <https://eefund.org.ua/novyny/v-ukraini-die-32-982-osbb-doslidzhennya-minregionu/>

202. **Інститут місцевого розвитку (ІМР).** (2020). Динаміка створення ОСББ в Україні. Режим доступу: <https://www.mdi.org.ua/novyny/%20novini-po-mistam/26-kijiv/529-dinamika-stvorenniya-osbb-v-ukrajini>.
203. **Kot, S.** (2023). Скільки в Україні зареєстрованих ЗМІ: онлайн-ЗМІ, друковані видання, телебачення та радіомовники. *Коментарі*. Режим доступу: <https://it.comments.ua/ua/news/Internet/skilki-v-ukraini-zareestrovanih-zmi-onlayn-media-drukovani-vidannya-tele--ta-radiomovniki-720092.html>
204. **Інститут масової інформації.** (2024). Джинса в онлайн-медіа: моніторинговий звіт за третій квартал 2024 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/dzhynsa-v-onlajn-media-monitoringovyj-zvit-za-tretij-kvartal-2024-roku-i63852>.
205. **Інститут масової інформації.** (2024). Джинса в онлайн-медіа: моніторинговий звіт за 2 квартал 2024 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/dzhynsa-v-onlajn-media-monitoringovyj-zvit-za-2-kvartal-2024-roku-i62214>
206. **U-LEAD з Європою** : офіційний сайт програми [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u-lead.org.ua/>
207. **DOBRE: Програма підтримки децентралізації в Україні.** Офіційний сайт ініціативи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.ua/donors/dobre>.
208. **EU4Business: Офіційний сайт ініціативи ЄС для підтримки бізнесу в Україні.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eu4business.org.ua/>
209. **Український незалежний центр політичних досліджень.** (2025). *Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України – 2019–2025* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiekty/uprodovzh-5-rok-v-budemo->

real-zuvati-n-c-ativu-sektoralno-p-dtrimki-gromadyanskogo-susp-lstva-ukra-ni.

210. **Мріємо та діємо разом.** *Офіційний сайт ініціативи* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mriemotadiemorazom.org/>
211. **Спільно для підтримки: UNICEF Україна.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support>
212. **Institutional and Policy Reform for Smallholder Agriculture.** EU4Business. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eu4business.org.ua/projects/institutional-and-policy-reform-for-smallholder-agriculture/>
213. **Швейцарсько-український проєкт «Згуртованість та регіональний розвиток України», UCORD.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ucord.in.ua/about-project/>.
214. **Звонар В. П.** (2018). *Формування та реалізація соціальної відповідальності в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук* [Електронний ресурс]. Ін-т демографії та соціальних дослідж. НАН України. Режим доступу: <http://idss.org.ua/avtoref/zvonar.pdf>
215. **Active Citizens.** *British Council Україна* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.britishcouncil.org.ua/active-citizens>.
216. **Oldenburg, R.** (1989). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of the community.* New York: Paragon House.
217. **Президент України.** (2020). *Про започаткування соціального проєкту "Активні парки - локації здорової України": Указ від 17 грудня 2020 року № 574/2020.* Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574/2020>
218. **Громадська організація "Будуємо Україну Разом" (БУР).** *БУР: офіційний сайт громадської організації.* Режим доступу: <https://www.bur.org.ua/>.

219. **Центр зростання громад (2023).** *ХАБІ в Україні: мета, формати, ресурси* [Посібник]. Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?library=posibnyk-haby-v-ukrajini-meta-formaty-resursy>
220. **UN (2024).** *E-Government Survey 2024* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024>
221. **Центр розвитку інновацій.** (2021). *Індекс місцевої електронної демократії в Україні* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cid.center/wp-content/uploads/2021/01/e-dem.pdf>
222. **Gradus.** (2024). *Про що говорять європейці та українці у смолтоках? - міжнародне дослідження* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gradus.app/uk/open-reports/small-talk-topics-ukraine-and-europe/>
223. **Замідра, С. В.** (2024). Гармонізація внутрішньогрупових та міжгрупових соціальних зв'язків та розвиток соціальних мереж у територіальних громадах України в контексті відбудови соціального капіталу громад. *Успіхи і досягнення у науці*, (6(6)), 395–412. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/download/14267/14337/14331>
224. **Дяконенко, О.** (2023) Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/142/113>
225. **Департамент соціального розвитку Херсонської ОДА.** Сторінка у Facebook. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/230962241599031/>

226. **Місцеві бюджети України.** Офіційний портал "Відкритий бюджет" Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/local-budget>
227. **Mahoney, J., Fleischer, L., Bottura, G., & Scrivens, K. (2024).** *Measuring social connectedness in OECD countries: a scoping review* (OECD Papers on Well-being and Inequalities; No. 28, 52 p.). Paris: OECD Publishing. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/09/measuring-social-connectedness-in-oecd-countries_02a04f4b/f758bd20-en.pdf
228. **Employment and Social Development Canada.** *Official Government Website* [Electronic resource]. Available at: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/corporate.html#h2.01>.
229. **Department of Justice Canada.** (1982). *Canadian Charter of Rights and Freedoms* [Electronic resource]. Available at: <https://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/rfc-dlc/ccrf-ccd1/>
230. **Justice Canada.** (1985). *Canadian Multiculturalism Act.* (R.S.C., 1985, c. 24 (4th Supp.)). [Electronic resource]. Available at: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-18.7/page-1.html>.
231. **Justice Canada.** (1985). *Official Languages Act (R.S.C., 1985, c. 31 (4th Supp.))* [Electronic resource]. Available at: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/o-3.01/>.
232. **Justice Canada.** (1985). *Access to Information Act (R.S.C., 1985, c. A-1)* [Electronic resource]. Available at: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-1/>
233. **Employment and Social Development Canada.** *Programs: Official Government Website* [Electronic resource]. Available at: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/programs.html>.

234. **Employment and Social Development Canada.** *Social Development Partnerships Program* [Electronic resource]. Available at: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/programs/social-development-partnerships.html>
235. **Indigenous Services Canada.** (6. p.). *Lands and Economic Development Services Program* [Electronic resource]. Available at: <https://www.sac-isc.gc.ca/eng/1100100033423/1591891942557>.
236. **City of Powell River.** (n. d.). *Social Planning: Official Website* [Electronic resource]. Available at: <https://powellriver.ca/pages/socialplanning>
237. **Policy Research Initiative, Government of Canada.** (2005). *Social capital: A tool for public policy* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://publications.gc.ca/collections/Collection/PH4-29-2005E.pdf>
238. **Policy Research Initiative, Government of Canada.** (2005). *Social capital as a public policy tool* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://prism.ucalgary.ca/server/api/core/bitstreams/46d5f04e-4ccd-4009-8aa5-3eb5d47639ef/content>
239. **Jeannotte, M. S.** (2008). *Social integration and social capital: Concepts and evidence* [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm6_social_integration/documents/Jeannotte_Concepts.doc.
240. **Goldenberg, M., Kamoji, W., Orton, L., & Williamson, M.** (2009). *Social innovation in Canada: An update* [Электронный ресурс]. Canadian Policy Research Networks (CPRN). Режим доступа: <https://policycommons.net/artifacts/1498096/social-innovation-in-canada/2157033/>
241. **Jeannotte, M. S.** (2008). *Promoting social integration – A brief examination of concepts and issues* [Электронный ресурс]. Prepared for Experts Group Meeting, July 8–10, 2008, Helsinki, Finland. Режим доступа:

- https://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm6_social_integration/documents/Jeanotte_Concepts.doc
242. **Scott, K.** (2010). *Community vitality: A report of the Canadian Index of Wellbeing* [Электронный ресурс]. Waterloo, ON: Canadian Index of Wellbeing and University of Waterloo. Режим доступа: https://uwaterloo.ca/canadian-index-wellbeing/sites/default/files/uploads/documents/communityvitality-a_report_of_the_canadian_index_of_wellbeing.pdf.
243. **Terrion, J. L., & Lagacé, M.** (2008). Communication as precursor and consequence of subjective social capital in older people: A new perspective on the communication predicament model. *Social Theory & Health*, 6(3), 239–249. <https://doi.org/10.1057/sth.2008.8>
244. **Halseth, G., & Ryser, L.** (2015). Rapid change in small towns: When social capital collides with political/bureaucratic inertia. *Community Development*, 47(1), 106–121. <https://doi.org/10.1080/15575330.2015.1105271>.
245. **The White House.** (2009). *Social Innovation Fund* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/sicp/initiatives/social-innovation-fund>
246. **The White House.** (2009). *About the Social Innovation and Civic Participation (SICP) Office* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/sicp/about>
247. **U.S. Congress.** (1990). *National and Community Service Act of 1990 as amended by the Serve America Act* [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://americorps.gov/sites/default/files/document/YYYY_MM_DD_National_Community_Service_Act_Of_1990_as_Amended_by_the_Serve_America_Act_ASN.pdf.

248. **U.S. Congress.** (2009). *Serve America Act, 111th Congress (H.R. 1388)* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/house-bill/1388/text>
249. **U.S. Congress.** (1997). *Volunteer Protection Act of 1997, 105th Congress* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-105publ19/pdf/PLAW-105publ19.pdf>
250. **U.S. Congress.** (2014). *Workforce Innovation and Opportunity Act, 113th Congress* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.dol.gov/agencies/eta/wioa>
251. **U.S. Congress.** (2009). *American Recovery and Reinvestment Act of 2009, 111th Congress* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.govinfo.gov/link/plaw/111/public/5?link-type=pdf&.pdf>
252. **U.S. Congress.** (2023). *H.R. 477, 118th Congress: Community Mentors for Moms Act* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/477>.
253. **U.S. Congress.** (2023). *S. Res. 529, 118th Congress: A resolution recognizing January 2024 as "National Mentoring Month"* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-resolution/529>
254. **U.S. Congress.** (2023). *H.R. 4735, 118th Congress: Mentoring and Supporting Families Act* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/4735/text>
255. **Warren, M.** (2007). *Social capital and public policy in the United States* [Электронный ресурс]. Carsey Institute, University of New Hampshire. Режим доступа: <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1208&context=carsey>
256. **Urban Land Institute (ULI).** (2020). *10 Principles for Building Healthy Places* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://uli.org/wp->

- <content/uploads/ULI-Documents/10-Principles-for-Building-Healthy-Places.pdf>
257. **City of Seattle.** (б. п.). *Community Engagement Coordinators* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.seattle.gov/neighborhoods/community-connections/community-engagement-coordinators>
258. **Everett City Government.** (2018). *Community Engagement and Inclusion Mayoral Directive – Everett (2018)* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.everettwa.gov/DocumentCenter/View/13110/Directive-2018-03?bidId=>
259. **Results.** (2015). *Mapping pathways out of poverty: The state of the Microcredit Summit Campaign report, 2015* [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.results.org/wp-content/uploads/SOCR2015_English_Web.pdf.
260. Müller, F., & Schwarz, A. (Eds.). (2013). CROLAR Critical Reviews on Latin American Research: “Lo Urbano: Current Urban Research in and from Latin America”, Vol. 4. Berlin: Lateinamerika-Institut of the Freie Universität Berlin. – [Электронный ресурс]. – Available at: https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/19460/crolar_4.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed: March 24, 2025).
261. **Almeida, M.** (2010). Co-operative incubators to alleviate poverty in local communities in Brazil. *Journal of Co-operative Studies*, 43(1), 44–47. Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/236232480_Cooperative_Incubators_to_alleviate_poverty_in_local_comunities_in_Brazil
262. **Office of the Deputy Prime Minister.** (n. d.). *Local Area Agreement (LAA) Guidance Note* [Электронный ресурс]. Режим доступа:

<https://councillors.herefordshire.gov.uk/documents/s7320/LAA%20Guidance%20note%202.pdf>

263. **Association of Scottish Assemblies.** (2013). *Local Area Agreement Toolkit* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.asauk.org.uk/wp-content/uploads/2013/09/Local-Area-Agreement-Toolkit.pdf>.
264. **Department for Communities and Local Government (DCLG).** (2007). *Advice Note: Identifying Sub-Regional Housing Market Areas* [Електронний ресурс]. London: DCLG. Режим доступу: <https://www.thenbs.com/PublicationIndex/documents/details?Pub=DCLG&DocId=281984>
265. **Centre for Longitudinal Studies (CLS), University College London.** (б. р.). *CLS Studies* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cls.ucl.ac.uk/cls-studies/>
266. **Office of the Third Sector.** (2007). *Social Enterprise Action Plan – One Year On* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2008-2343/DEP2008-2343.pdf>
267. **Бундестаг Федеративної Республіки Німеччина.** (2002). *Підсумковий звіт Оціночної комісії «Майбутнє громадянської активності» = Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“: звіт* (Друк Bundestags-Drucksache 14/8900). Берлін. Режим доступу: <https://dserver.bundestag.de/btd/14/089/1408900.pdf>
268. **Бундестаг Федеративної Республіки Німеччина.** (2010). *Стратегія залучення уряду під пильним поглядом = Engagementstrategie der Regierung unter der Lupe* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2010/32655309_kw50_sp_engagement-204156
269. **Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ).** (2021). *Wirkungsanalyse des Patenschaftsprogramms*

- „*Menschen stärken Menschen*“ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/117596/ed5f189dae3bf142645cb4b87db14f0e/wirkungsanalyse-des-patenschaftsprogramms-menschen-staerken-menschen-data.pdf>
270. **AKTIVOLI-Landesnetzwerk Hamburg e.V.** (б. р.). *Історія мережі AKTIVOLI = Geschichte des AKTIVOLI-Landesnetzwerks* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.aktivoli.de/geschichte-des-aln/>
271. **Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth (BMFSFJ).** (2016). *Second Engagement Report 2016 – Monitoring* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/115598/e737186a9375c1dde5c49b2e393f6fe5/zweiter-engagementbericht-2016---monitor-englisch-data.pdf>
272. **Sørensen, E., & Torfing, J.** (2017). Metagoverning collaborative innovation in governance networks. *American Review of Public Administration*, 47(7), 826–839. <https://doi.org/10.1177/0275074016643181>
273. **Ministry of Social Affairs and Senior Citizens of Denmark.** (2021). *Consolidation Act on Social Services = Консолідований закон про соціальні послуги* [Офіційний документ]. Copenhagen. Режим доступу: <https://www.english.sm.dk/media/14900/consolidation-act-on-social-services.pdf>
274. **Rho, S., Lee, M., & Makkonen, T.** (2021). *The role of open innovation platforms in facilitating user-driven innovation in innovation ecosystems* [Електронний ресурс]. ResearchGate. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/349046025_The_role_of_open_innovation_platforms_in_facilitating_user-driven_innovation_in_innovation_ecosystems
275. **Bogacz-Wojtanowska, E., Góral, A., & Bugdol, M.** (2021). The role of trust in sustainable heritage management networks: Case study of selected

- cultural routes in Poland. *Sustainability*, 11(28), 44.
<https://doi.org/10.3390/su11010044>
276. *ERSA 2011 Paper: Regional Development, Collective Efficiency, and EU Cohesion Policy* [Електронний ресурс]. (2011). Режим доступу: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/120281/1/ERSA2011_1423.pdf
277. **Kuah, A. T. H., Kim, C. H., & Le Queux, S.** (2021). Multiculturalism in Singapore and Malaysia: Approaches and outcomes. *Equality, Diversity and Inclusion*, 40(3), 290–308. <https://doi.org/10.1108/EDI-05-2019-0148>
278. **Wong, P. T. (2024).** *What is the Ethnic Integration Policy and how does it work? The Straits Times* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.straitstimes.com/singapore/st-explains-what-is-the-ethnic-integration-policy-and-how-does-it-work>
279. **European Social Fund Plus.** (б. р.). *European Social Fund Plus* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en>
280. **Interreg Europe.** (б. р.). *Interreg Europe* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.interregeurope.eu/#>
281. **U-LEAD with Europe.** (2021). *Interreg Europe 2021–2027: новий інструмент розвитку став доступним для українських громад* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://u-lead.org.ua/news/419>
282. **Інститут розвитку регіональної преси (IRF).** (2022). *Підтримка України для перемоги, відновлення та процвітання: рекомендації до Берлінської конференції з відновлення* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.irf.ua/pidtrymka-ukrayiny-dlya-peremogy-vidnovlennya-ta-proczvitannya-rekomendacziyi-do-berlinskoyi-konferencziyi-z-vidnovlennya/>
283. **Herefordshire Council.** (2025). *Children's Fund - Beginner's Guide to LAA* [Electronic resource]. Режим доступу:

- <https://councillors.herefordshire.gov.uk/documents/s7341/It%20d%20-%20Childrens%20Fund%20-%20Beginners%20Guide%20to%20LAA.pdf>
284. **New Zealand Treasury.** (2022). *Te Tai Waiora 2022: New Zealand Wellbeing Report* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.treasury.govt.nz/publications/wellbeing-report/te-tai-waiora-2022>
285. **EU CAP Network.** (б. р.). *Operational Groups* [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/operational-groups_en
286. **Головко, О. С., & Кулініч, О. В.** (2025). Кластерна політика в соціальній сфері: міжнародний досвід та перспективи для України. *Наукові інновації та передові технології*, (3[43]), 63–77. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-63-77](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-63-77)
287. **Кулініч, О. В., & Оробей, В. В.** (2024). Особливості міжсекторної взаємодії в соціально орієнтованих кластерах. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, (42), 29–34. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.42.29>
288. Syzon, V. (2025). INSTITUTIONAL MECHANISMS OF PUBLIC GOVERNANCE FOR COMMUNITY SOCIAL DEVELOPMENT IN THE POST-WAR PERIOD. *Philosophy and Governance*, (5(9)). <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.5.08>
289. **Community Canvas.** *Community Canvas* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://community-canvas.org/>
290. **Кабінет Міністрів України.** (2020). *Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2020–2024 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 620* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620>

291. **Кабінет Міністрів України.** (2020). *Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2020 р. № 274* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2020-%D0%BF#Text>
292. **Національне агентство кваліфікацій України.** (2023). *Професійний стандарт: Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-z-pitan-molodi-molodiznij-pracivnik>
293. **Державний аграрний реєстр.** *Офіційний сайт* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dar.gov.ua/>
294. **Єдина геоінформаційна система здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад.** *Офіційний сайт* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gisrr.mtu.gov.ua/>
295. **Верховна Рада України.** (2012). *Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>
296. **Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням (DREAM).** *Офіційний сайт* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dream.gov.ua/ua>
297. **Центр досліджень демократизації (CEDEM).** (2024). *Дебати про механізм відсоткового відрахування* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cedem.org.ua/news/debaty-pro-mehanizm-vidsotkovoho-vidrahuvannia/>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України (що входять до переліку МОН України):

- 1) Замідра С. В. Соціальний капітал та соціальна згуртованість в період глобальних загроз: управлінський аспект // Успіхи і досягнення у науці. — 2024. — № 3(3). — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3\(3\)-250-265](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-3(3)-250-265) (дата звернення: 28.03.2025).
- 2) Замідра С. В. Гармонізація внутрішньогрупових та міжгрупових соціальних зв'язків та розвиток соціальних мереж у територіальних громадах України в контексті відбудови соціального капіталу в громадах // Успіхи і досягнення у науці. — 2024. — № 6(6). — С. 395–412. — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-395-412](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-395-412) (дата звернення: 28.03.2025).
- 3) Замідра С. В. Механізми публічного управління розвитком довіри в громадах // Наукові перспективи. — 2025. — № 3(57). — С. 195–206. — DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-195-206](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-195-206) (дата звернення: 13.06.2025).
- 4) Замідра С. В. Соціальний капітал у стратегічному плануванні регіонального розвитку: інституційні прогалини та управлінські виклики // Успіхи і досягнення у науці. — 2025. — № 5(15). — С. 734–749. — DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-5\(15\)-734-749](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-5(15)-734-749) (дата звернення: 13.06.2025).

Стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу:

- 1) Gryshchenko I., Zamidra S. Current Issues in Social Development and Social Capital Development in the Context of Territorial Communities' Recovery in Ukraine to Ensure Sustainable Development // Věda a perspektivy. — 2024. — № 8(39). — С. 38–51. — DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8\(39\)-38-51](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8(39)-38-51) (дата звернення: 28.03.2025).

Матеріали наукових конференцій:

- 1) Замідра С. Соціальний капітал громад поствоєнного періоду [Електронний ресурс] / Сергій Замідра // Постпандемічний та (пост)воєнний соціально-економічний розвиток: людиноцентризм & підтримка бізнесу : зб. матеріалів Міжнар. круглого столу; 22 черв. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В.

Гетьмана [та ін.] ; [редкол.: О. М. Москаленко (голов. ред.)]. – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2022. – С. 101–105. – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39017> (дата звернення: 28.03.2025)

- 2) Замідра С. В. Інструменти розвитку соціального капіталу // Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects : матеріали 8-ї міжнар. наук.-практ. конф., м. Таллінн (Естонія), 16–18 лют. 2023 р. / Scientific Collection InterConf. – № 142. – 2023. – С. 221–223. – Режим доступу: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/download/2365/2394> (дата звернення: 28.03.2025)
- 3) Замідра С. В. Публічне управління соціальним капіталом європейських сільських громад // Modernization of Science and Its Influence on Global Processes : матеріали V міжнар. наук.-теорет. конф., м. Берн (Швейцарія), 3 трав. 2024 р. / Collection of Scientific Papers «Scientia». – 2024. – С. 26–28. – Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/03.05.2024> (дата звернення: 28.03.2025)
- 4) Замідра С., Грищенко І. Механізми публічного управління збереженням та розвитком локальних соціальних цінностей та норм як базових елементів розвитку соціального капіталу в громадах в умовах відбудови // Collection of Scientific Papers «Scientia» (Zagreb, Croatia, July 26, 2024). – 2024. – С. 30–32. – Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1984> (дата звернення: 28.03.2025).

Додаток Б

Таблиця

Розподіл повноважень щодо соціального розвитку та розвитку соціального капіталу між Першим віце-прем'єр-міністром України та віце-прем'єр-міністрами України [1]

Орган виконавчої влади / Посадова особа	Повноваження в контексті соціального розвитку та розвитку соціального капіталу
Перший віце-прем'єр-міністр України - Міністр економіки Свириденко Ю.	До компетенції належать питання щодо: економічного і соціального розвитку; розвитку підприємництва; державно-приватного партнерства; захисту прав споживачів; виставково-ярмаркової діяльності; державної політики у сфері сільського господарства; зайнятості населення; соціального діалогу; соціального захисту ветеранів війни; збереження психічного здоров'я ветеранів та членів їх сімей; інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості;
Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Стефанішина О.	проведення зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, правових, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями, та проведення аналізу відповідних тенденцій; координації діяльності центральних органів виконавчої влади та інших органів державної влади у сфері європейської інтеграції та представлення позиції України у відносинах з Європейським Союзом, а також координації виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами - членами, з іншої сторони [2], та іншими

¹ Про визначення питань, що належать до компетенції Першого віце-прем'єр-міністра України та віце-прем'єр-міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 274 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2020-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 24.03.2025).

	міжнародними угодами і домовленостями між Україною та ЄС; провадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; забезпечення координації роботи, пов'язаної із створенням в Україні Національної системи стійкості відповідно до критеріїв і практик НАТО; організації та координації роботи центральних органів виконавчої влади з ефективного використання та залучення міжнародної технічної допомоги, отриманої від міжнародних організацій та іноземних держав; державної мовної політики; міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України.
Віце-прем'єр-міністр України з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій - Міністр цифрової трансформації Федоров М.	інновацій; електронного урядування та електронної демократії; розвитку інформаційного суспільства; інформатизації; розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; відкритих даних; державної політики у сфері статистики; освіти і науки; науково-технічної та інноваційної діяльності; соціальної політики; загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування; соціального захисту; сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, протидії торгівлі людьми, відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою; пенсійного забезпечення громадян, моніторингу фінансових ресурсів для своєчасного забезпечення виплати пенсій та допомоги; надання соціальних послуг; молоді, фізичної культури і спорту; національно-патріотичного виховання; охорони навколишнього природного середовища; організації охорони та використання природно-заповідного фонду;
Віце-прем'єр-міністр з відновлення України - Міністр	розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою;

розвитку громад та територій Кулеби О.	формування оптимальної системи інституційного забезпечення регіонального розвитку та спроможних територіальних громад; забезпечення координації роботи органів виконавчої влади та взаємодії Кабінету Міністрів України з комітетами Верховної Ради України, місцевими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування та асоціаціями органів місцевого самоврядування, іншими громадськими об'єднаннями з питань регіонального і місцевого розвитку; туризму; відновлення об'єктів промисловості, соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованій території; захисту прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території; організації роботи з формування і реалізації державної політики з питань територіальної цілісності, тимчасово окупованої території; тимчасово окупованих територій України та населення, що на них проживає, з метою їх реінтеграції в єдиний конституційний простір України; внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій України, сприяння реалізації їх прав і свобод та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання після відновлення конституційного простору України (реінтеграція) або інтеграції за новим місцем проживання в Україні; забезпечення взаємодії органів виконавчої влади з питань гуманітарної допомоги;
Віце-прем'єр-міністр України - Міністр національної єдності України Чернишов О.	організації роботи з формування і реалізації державної політики з питань національної єдності України; державної інформаційної політики з питань реінтеграції тимчасово окупованої території, державної політики у сферах інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України; розвитку зв'язків із закордонними українцями; культури та мистецтва, охорони культурної спадщини; вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей; збереження національної пам'яті;

Джерело: розроблено автором

Додаток В

Таблиця: Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері соціального розвитку та розвитку соціального капіталу

Орган виконавчої влади / Посадова особа	Повноваження в контексті соціального розвитку та розвитку соціального капіталу
Міністерство молоді та спорту України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах молодіжної політики, фізичної культури і спорту, утвердження української національної та громадянської ідентичності [3].
Міністерство культури та інформаційної політики України	забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України, відновлення та збереження національної пам'яті, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, тощо [4].
Міністерство аграрної політики та продовольства України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах сільського розвитку, розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської дорадчої діяльності [5].
Міністерство цифрової трансформації України	забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності,

³ Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-p#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

⁴ Деякі питання діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-p#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

⁵ Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-p#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

	електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті; у сфері хмарних послуг [6].
Міністерство економіки України	забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, державну цінову політику, державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, реалізації майна (майнових прав, інших активів) або прав на нього на конкурентних засадах у формі аукціонів, зокрема електронних, та здійснення контролю за її реалізацією, інтелектуальної власності, публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; формує та реалізує державну політику у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу [7].
Міністерство розвитку громад та територій України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів), у сфері державної регіональної політики, розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, житлової політики; у сфері благоустрою населених пунктів, житлово-комунального господарства, управління побутовими відходами; у сфері просторового планування територій та архітектури; у сфері з відновлення регіонів, територій та інфраструктури, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

⁶ Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

⁷ Питання Міністерства економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

	у сфері захисту прав примусово переміщених (депортованих) осіб, зокрема захисту прав осіб, депортованих за національною ознакою. Серед іншого Міністерство відповідає за формування спроможних територіальних громад та сприяння підвищенню конкурентоспроможності регіонів, забезпеченню ефективного використання їх внутрішнього потенціалу [8].
Міністерство освіти і науки України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності. [9]
Міністерство охорони здоров'я України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. [10]
Міністерство соціальної політики України	забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, внутрішньо переміщених осіб, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів

⁸ Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

⁹ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

¹⁰ Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

	праці, ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги.
Міністерство у справах ветеранів України	забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі - ветерани), членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі - члени сімей ветеранів) [11]
Міністерство аграрної політики та продовольства України	Забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах розвитку сільських територій, сільського розвитку, розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації [12].
Державна служба України з	забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні [13]

¹¹ Деякі питання Міністерства у справах ветеранів : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-p#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

¹² Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-p#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

¹³ Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України : Постанова Кабінету

етнополітики та свободи совісті	
Державна архівна служба України	реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації [14].
Державна міграційна служба України	реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [15].

Джерело: розроблено автором

Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

¹⁴ Про затвердження Положення про Державну архівну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 870 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2015-п> (дата звернення: 24.03.2025).

¹⁵ Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360 // Кабінет Міністрів України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

Додаток Г

Таблиця

Динаміка напрямків фінансування територіальних громад

РЕГІОН	0160 Керівництво і управління у відповідній сфері у містах (місті Києві), селищах, селах, територіальних громадах	1010 Надання дошкільної освіти	4060 Забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів	4080 Інші заклади та заходи в галузі культури і мистецтва	4030 Забезпечення діяльності бібліотек	4040 Забезпечення діяльності музеїв і виставок	4020 Фінансова підтримка філармоній, художніх і музичних колективів, ансамблів, концертних та циркових організацій	4010 Фінансова підтримка театрів	1070 Надання позашкільної освіти закладами позашкільної освіти, заходи із позашкільної роботи з дітьми	Мол одь (313 1, 313 2, 313 3)	3123 Заходи державної політики з питань сім'ї	8210 Муніципальні формування з охорони громадського порядку	3122 Заходи державної політики і із забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків	0170 Підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад та посадових осіб місцевого самоврядування
Вінницька обл.	63	62	63	54	61	30		0	31	15	7	4	2	1
Волинська обл.	54	51	52	46	48	13	0	0	23	16	2	3	1	1
Дніпропетровська обл.	86	85	83	56	84	31		4	49	32	5	3	4	6
Донецька обл.	45	40	42	29	42	15	1	0	24	17	6	1	5	1

Житомирська обл.	66	66	66	31	65	20	0	0	31	10	3	3	2	1
Закарпатська обл.	64	63	57	32	63	13	0	1	17	6	3	1		0
Запорізька обл.	66	55	48	10	48	15	0	1	22	12		1	0	
Івано-Франківська обл.	62	60	59	47	61	19	9	1	28	16	4	4	0	2
Київська обл.	68	66	68	59	65	24	5	1	41	27	10	11	1	0
Кіровоградська обл.	49	47	49	17	48	23	1	0	32	14		4	0	
Луганська обл.	26	17	13	6	23	7	0	0	12	13	1	0	1	0
Львівська обл.	73	72	72	54	73	29	3	1	36	53	2	2	0	1
м. Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0		0
Миколаївська обл.	52	52	52	27	50	16	0	0	27	20	1	1	1	1
Одеська обл.	90	80	87	65	84	27	0	0	36	28	5	11	0	7
Полтавська обл.	60	60	59	36	56	31	1	0	33	14	4	5	1	2
Рівненська обл.	64	59	64	38	60	12	0	0	25	14	2	1	1	
Сумська обл.	51	47	51	31	50	10	0	0	37	17	2	1	2	
Тернопільська обл.	55	55	55	38	55	21	1	0	27	22	5	1	1	
Харківська обл.	56	52	53	26	54	22	0	0	38	27	2	0	1	
Херсонська обл.	49	49	47	7	41	10	0	0	17	7		2	1	1

Хмельницька обл.	59	55	60	25	60	17	0	1	25	12	2	2	0	8
Черкаська обл.	66	62	66	48	57	24	0	0	32	14	2	4	0	
Чернівецька обл.	52	52	52	11	42	5		0	12	1	1	0	0	0
Чернігівська обл.	57	55	57	36	55	26	1	0	28	16	7	4	2	1
АР Крим	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
м.Сімферополь	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Загалом 2023	1434	1363	1376	830	1346	461	23	11	684	424	77	69	26	33
Загалом 2022	1436	1385	1405	860	1354	506	21	11	698	337	59	69	16	18
Загалом 2021	1433	1394	1418	1089	1339	501	24	11	714	427	100	69	39	40
Динаміка (2023-2022, 2023-2021)	(-2,1)	(-22,-31)	(-29,-42)	(-30,-259)	(-8,7)	(-45,-40)	(2,-1)	(0,0)	(-1,-12)	(43,-2)	(18,-23)	(0,0)	(10,-13)	(15,-7)

Джерело: розроблена автором на основі даних офіційного порталу «Відкритий бюджет» Міністерства фінансів України

Додаток Д

Таблиця

Структура локальних інструментів комплексного механізму публічного управління розвитком соціального капіталу в громаді

А) Формування системи локального знання та ідентичності громади

1. Нормативно-правовий механізм
Запровадження нормативної моделі управління культурною спадщиною та знаннями громад Регламентування формування спеціалізованих баз знань громади Розробка положення про Банк знань громади Прийняття локального стандарту збереження нематеріальної спадщини Затвердження принципів відкритості, доступності й автентичності зібраної інформації
2. Програмно-цільовий механізм
Інтеграція вимоги щодо врахування елементів локальної ідентичності до методології розробки стратегічних документів Включення до соціальних паспортів, програм соціального та культурного розвитку окремого компоненту про Банк знань та локальної ідентичності громади Підготовка індикаторів реалізації політики підтримки збереження та розвитку локальної ідентичності
3. Організаційно-функціональний механізм
Створення дорадчого органу з питань формування Банку знань громади Визначення координатора (посади або структурного підрозділу) з питань локальної ідентичності та знань громади Створення тимчасових робочих груп по каталогізації знань громади на рівні старостатів/кварталів/вулиць
4. Фінансово-економічний механізм
Надання підтримки локальним підприємцям, що використовують елементи ідентичності громади в продукції Включення видатків на створення Банку знань громади до місцевого бюджету Розробка механізму соціального замовлення на збирання інформації про громаду
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Формування каталогу статистичних даних громади Розробка реєстру інформаційних матеріалів про соціальний розвиток громади Створення бази інформаційних потреб різних соціальних груп населення Щорічний громадський звіт про стан локальної ідентичності та залучення мешканців
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Створення платформи для збору персональних історій, спогадів і сімейних фото від мешканців Проведення комунікаційних кампаній для залучення мешканців до наповнення Банку знань громади Проведення публічних обговорень: «Моя історія громади», «Герої мого села/міста» Проведення Днів локальної ідентичності або фестивалів родинної пам'яті Залучення шкільної молоді до дослідження локальної історії через краєзнавчі гуртки Квест для школярів «Цінності моєї громади»
7. Інфраструктурно-просторовий механізм

Реформування бібліотек та архівів громади з метою створення цифрового архіву
 Розробка інтерактивного онлайн-порталу громади як вітрини ідентичності та знань
 Встановлення тематичних інформаційних стендів/табличок у громадських місцях (наприклад: «Історія цієї вулиці»)
 Облаштування фізичних точок збору матеріалів у ЦНАПах, школах, бібліотеках
 Створення простору «Громадський архів» як частини культурного центру або хабу

8. Кадрово-розвиваючий механізм

Підготовка місцевих фасилітаторів пам'яті громади – освітніх координаторів з локальної ідентичності
 Проведення тренінгів для працівників культури, освітян, бібліотекарів із питань роботи з історичною інформацією
 Підтримка освітніх проєктів з формування локальної ідентичності серед учнів, студентів, активістів

9. Цифровий механізм

Створення електронного Банку знань громади з можливістю багаторівневого доступу
 Створення електронної бібліотеки громади - дослідження, монографії, відео, віртуальні виставки про історію громади.
 Впровадження цифрової мапи локальної ідентичності громади з інтерактивними шарами (історичні події, постаті, об'єкти, родинні історії)
 Формування цифрового архіву спогадів мешканців з можливістю завантаження текстів, фото, відео, аудіо.
 Впровадження онлайн-реєстру елементів нематеріальної культурної спадщини громади з геоприв'язкою.
 Створення мобільного застосунку або веб-порталу «Моя громада» для візуалізації історій, маршрутів та культурного ландшафту
 Застосування технологій розширеної реальності для створення віртуального двійника громади та інтерактивного ознайомлення з історією та культурними об'єктами громади у публічному просторі
 Створення онлайн-платформи краєзнавчої освіти, з завданнями на основі історій та знань громади.
 Розробка чат-бота «Пам'ять громади» для збору персональних історій від мешканців у зручній формі

Джерело: розроблено автором

Б) Підвищення прозорості та підзвітності управлінських процесів

1. Нормативно-правовий механізм
Запровадження кодексу етики громади та політик доброчесності Розробка та впровадження політики запобігання конфлікту інтересів Прийняття регламенту про діяльність незалежного громадського комітету з прозорості Розробка нормативного порядку публічних звітів представників ОМС Запровадження електронних петицій як офіційного інструменту участі Ухвалення положення про діяльність громадського омбудсмена громади Адаптація локальних нормативних актів до принципів Open Government Partnership (OGP)
2. Програмно-цільовий механізм
Включення стандартів прозорості та підзвітності до стратегії розвитку громади Розробка Програми забезпечення прозорості управління громадою Розробка навчальних програм із громадянської освіти для мешканців громади
3. Організаційно-функціональний механізм
Створення громадської ради з питань прозорості Призначення громадського омбудсмена громади для захисту прав мешканців Запровадження практики регулярних відкритих зустрічей керівництва громади з громадянами Інституалізація підтримки громадських ініціатив
4. Фінансово-економічний механізм
Публікація бюджету громади в інтерактивному форматі (дашборди, інфографіка) Впровадження механізмів громадської перевірки цільового використання бюджетних коштів Надання фінансування на розвиток громадських електронних сервісів прозорості
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Розробка інтерактивного порталу відстеження реалізації проєктів Створення онлайн-бази стану та розвитку інфраструктури Формування архіву трансляцій засідань ради, виконкому та комісій Публікація щорічних звітів про діяльність ОМС у відкритому форматі Забезпечення повного відкриття проєктів рішень та планів діяльності Запровадження системи моніторингу ефективності впровадження політики прозорості
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Проведення регулярних громадських слухань Запровадження електронного голосування для громадських ініціатив Розробка мобільних застосунків для участі громадян і подання відгуків Запровадження інструментів постійного зворотного зв'язку з мешканцями Проведення інформаційних кампаній на підтримку прозорості
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Обладнання залів засідань технікою для онлайн-трансляцій та відеозапису Встановлення електронних кіосків у публічних місцях для доступу до інформації Облаштування громадських просторів для зустрічей, обговорень і консультацій Встановлення електронних табло з інформацією про бюджет і рішення Доступ до безкоштовного Wi-Fi у публічних зонах для підтримки електронної участі
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Проведення тренінгів для посадових осіб з етики, підзвітності, антикорупції Організація освітніх програм для молоді щодо прозорості влади Розробка програми підготовки модераторів громадських обговорень

Впровадження практики внутрішніх навчань щодо використання електронних систем прозорості
9. Цифровий механізм
Розробка єдиного національного порталу звітів публічних осіб (голів, депутатів, керівників КП,...); Формування порталу Відкрита громада, що об'єднує бюджети, звіти, трансляції, дашборди, календарі публічних подій; Створення електронного кабінету мешканця для прямої швидкої комунікації з владою; Створення дашбору «Інтерактивний бюджет громади» з деталізацією видатків і надходжень Створення платформи електронних консультацій; Інтеграція в офіційний сайт громади системи онлайн-петицій. Формування електронного механізму швидкого поширення інформації з національного рівня цільовим групам з мінімізацією посередництва інших органів державної влади та ОМС. Створення дашбору моніторингу виконання місцевих програм і рішень, з показниками ефективності в реальному часі Забезпечення онлайн-трансляцій та архівування відео засідань ради, виконкому, профільних комісій.

Джерело: розроблено автором

В) Розбудова незалежної системи моніторингу громадської думки та соціального капіталу

1. Нормативно-правовий механізм
Розробка та затвердження локальних етичних правил моніторингу громадської думки Нормативне визначення процедур обробки та публікації даних опитувань Затвердження положення про діяльність комітету з питань громадської думки
2. Програмно-цільовий механізм
Включення системи моніторингу до стратегій соціального розвитку громади Розробка програм із розвитку культури участі Визначення індикаторів соціального благополуччя і громадської довіри Включення метрик довіри до щорічних публічних звітів ОМС
3. Організаційно-функціональний механізм
Створення комітету з громадської думки з представниками різних соціальних груп Формування мережі волонтерів для збору даних у громаді Налагодження партнерства з університетами, соціологічними центрами та НУО Регулярне оновлення методології збору даних з урахуванням нових викликів Створення внутрішніх груп з моніторингу громадської думки при ОМС
4. Фінансово-економічний механізм
Виділення коштів на регулярне проведення незалежних соціологічних досліджень Локальна грантова підтримки для місцевих НУО, що займаються моніторингом Фінансування інноваційних технологічних рішень моніторингу громадської думки (електронні платформи, кіоски, ...)
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Використання інструментів Big Data та AI для аналізу громадських настроїв в громаді Контент-аналіз публікацій у соцмережах для розуміння емоційних хвиль у громаді Візуалізація результатів опитувань на аналітичних дашбордах

6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Проведення фокус-груп для виявлення глибинних потреб та запитів Інформування мешканців про результати моніторингу та вплив на політики Кампанії з просування конструктивної критики як елемента розвитку громади Проведення соціальних діалогів між владою, бізнесом і мешканцями
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Встановлення інформаційних кіосків для збору анонімних відгуків Встановлення громадських дисплеїв для відображення результатів опитувань Обладнання центрів громадської активності технікою для голосування й опитувань
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Проведення навчальних програм для ОМС щодо етичного збору даних і аналітики Тренінги для молоді з питань медіаграмотності та критичного мислення Включення модулів з партисипації в громадянську освіту в школах
9. Цифровий механізм
Формування єдиного хабу (інтерактивної платформи) моніторингу громадської думки громади «Громадський барометр», що агрегує звіти про добробут громади, результати опитувань, зворотного зв'язку, дані з соціальних мереж, аналітику соціального капіталу. Впровадження мобільних застосунків і чат-ботів для проведення опитувань мешканців; Розробка механізмів Big Data-аналітики та штучного інтелекту (AI) для аналізу динаміки довіри, згуртованості, громадського залучення; Використання геоінформаційних систем (GIS) для просторового аналізу соціального капіталу, участі та громадських настроїв Впровадження на регіональному рівні інструментів аналізу емоційного тону публікацій у офіційних соцмережах для оперативного реагування на громадські запити

Джерело: розроблено автором

Г) Розвиток людського потенціалу жителів

1. Нормативно-правовий механізм
Прийняття Положення про локальну систему освіти впродовж життя Затвердження принципів інклюзивної освіти та підтримки саморозвитку Ухвалення нормативної бази для функціонування громадських освітніх центрів Регламентация конкурсного відбору та відзначення громадських ініціатив
2. Програмно-цільовий механізм
Розробка та впровадження стратегії «Громада, що навчається» Формування локальної програми освіти впродовж життя Включення компонентів розвитку особистісного потенціалу до стратегій розвитку громади Розробка муніципальних програм підтримки молодіжного лідерства та громадської активності
3. Організаційно-функціональний механізм
Формування мережі громадських освітніх центрів (Приклад VcentriHUB, Київ) Запровадження координації освіти дорослих та розвитку громадянських компетенцій Створення локальних громадських комісій з моніторингу освітніх потреб Впровадження наставницьких програм між активними громадянами та молоддю
4. Фінансово-економічний механізм

Бюджетна підтримка освітніх та просвітницьких ініціатив громади Конкурси мікрогрантів для реалізації освітніх, культурних і оздоровчих програм Фінансування інноваційних форматів освіти (онлайн-курси, виїзні школи тощо) Запровадження місцевих стипендій для соціально активної молоді
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Формування бази даних про освітні потреби та пріоритети жителів громади Аналіз локального ринку праці з метою формування актуальної професійної орієнтації Статистичний моніторинг участі мешканців у програмах розвитку компетентностей Відстеження динаміки залучення різних соціальних груп до програм неформальної освіти
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Запровадження щорічного рейтингу громадських ініціатив та активістів Залучення жителів до планування освітніх програм і клубів за інтересами Створення програм публічного визнання особистого внеску в розвиток громади Проведення громадських обговорень щодо освітніх пріоритетів громади
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Створення і підтримка громадських освітніх центрів у бібліотеках, школах, ЦНАПах Облаштування приміщень для клубів за інтересами, гуртків, секцій Підтримка мобільних освітніх платформ у сільських населених пунктах
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Розробка спеціалізованих освітніх програм для різних соціальних груп (пенсіонери, молодь, внутрішньо переміщені особи, ветерани) Освітні кампанії з фінансової грамотності, підприємництва, здорового способу життя Програми розвитку лідерських навичок (молодіжне лідерство, «Навчай місцевих», наставництво) Підготовка місцевих тренерів і фасилітаторів для роботи з дорослими та молоддю
9. Цифровий механізм
Створення онлайн-платформи неформальної освіти громади з цифровим кабінетом мешканця, що містить освітній профіль, перелік рекомендованих програм, заходів Створення мобільного додатку «Клуби та Заходи громада» Створення електронного каталогу освітніх можливостей громади Запуск електронного механізму моніторингу освітніх потреб; Розміщення електронних сенсорних екранів у громадських місцях з інформацією про активності та можливості громади

Джерело: розроблено автором

Г) Сприяння формуванню горизонтальних соціальних зв'язків і співпраці

1. Нормативно-правовий механізм
Розробка та затвердження положення про волонтерство на рівні громади Визначення процедур соціального аудиту проєктів та взаємодії з жителями Нормативне закріплення участі громадян у стратегічному плануванні Розробка положення про «фахівця з соціального розвитку» (соціального архітектора громади), або відповідний відділ в ОМС
2. Програмно-цільовий механізм
Розробка соціальних паспортів громад Розробка Програми підтримки соціальної взаємодії та добросусідства Включення компоненту «громадська безпека» до місцевих стратегій, що суттєво впливає на розвиток довіри Програмна підтримка розвитку співпраці з громадами-побратимами (локальні, міжнародні обміни) Створення муніципальних програм розвитку соціального підприємництва Розробка програм зміцнення соціальної інфраструктури (кухні, простори, центри)
3. Організаційно-функціональний механізм
Ініціювання спільних громадських проєктів з приватним сектором Впровадження системи соціального аудиту з участю громадських експертів Створення центрів громадської безпеки (місцеві патрулі, групи швидкого реагування) Координація обміну спеціалістами з громадами-побратимами Формування координаційної ради з розвитку громадських просторів, «третіх місць» громади
4. Фінансово-економічний механізм
Підтримка фінансовими інструментами соціального підприємництва Співфінансування громадських просторів і центрів взаємодії Надання мікрогрантів на реалізацію спільних ініціатив добросусідства Створення фонду підтримки волонтерських програм Розробка механізму залучення бізнесу до партнерських соціальних проєктів
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Аналіз ефективності спільних соціальних ініціатив та їх впливу на згуртованість Моніторинг індексу локальної взаємодії Збір зворотного зв'язку щодо роботи громадських просторів та соціальних програм Формування реєстру локальних ініціатив та партнерств Оцінка впливу волонтерства на інтеграцію вразливих груп
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Запуск ініціативи «Сусідська підтримка» — програми добросусідства з елементами спільної допомоги Проведення форумів партнерств: «Громада–громада», «Громада–бізнес» Публічні обговорення стратегічних ініціатив громади за участю мешканців Програми обміну досвідом між активними громадянами Створення громадських хабів для діалогу між поколіннями, групами та секторами
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Створення мережі громадських просторів Включення «третіх місць» до комплексних планів просторового розвитку територій Облаштування центрів для творчості, навчання та взаємодії молоді Розвиток інфраструктури для літніх людей, людей з інвалідністю, маломобільних груп Створення мережі громадських кухонь, міських садів як точок соціальної підтримки та взаємодії

8. Кадрово-розвиваючий механізм
Проведення навчання для фасилітаторів партнерств та громадської взаємодії Освітні модулі для підприємців щодо ролі соціального капіталу Тренінги з проєктного менеджменту для громадських ініціатив Освітні програми для лідерів локальних спільнот (включаючи мікрорайони, будинки, ОСББ) Курси з розвитку навичок співпраці, фасилітації, медіації
9. Цифровий механізм
Створення онлайн-платформ соціальної взаємодії громади з можливістю реєстрації ініціатив, подання заявок на мікрогранти, спільного проєктування ідей Формування цифрових карт громадських просторів та третіх місць громади; Розробка мобільного додатку «Сусідська підтримка» для швидкої взаємодії між мешканцями (прохання допомоги, пошук волонтерів, обмін ресурсами) Електронні панелі з інформацією про можливості та актуальні ініціативи; Створення відкритих онлайн-реєстрів локальних ініціатив, партнерств і волонтерських програм

Джерело: розроблено автором

Д) Інституціоналізація громадської участі у процесах управління

1. Нормативно-правовий механізм
Розробка та затвердження кодексу етики для посадових осіб Прийняття положень про громадські ради при органах місцевого самоврядування Нормативне врегулювання процедури електронних петицій Визначення механізмів прямого громадського обговорення проєктів бюджету Регламентация функціонування громадського бюджету та процедури відбору проєктів
2. Програмно-цільовий механізм
Запровадження навчальних програм з громадської участі для старшокласників Включення компонентів участі до стратегічних та соціальних програм розвитку громади Формування програм підвищення фінансової грамотності та участі у бюджетуванні Розробка планів щорічного узгодження пріоритетів розвитку спільно з мешканцями (приклад Немішайвської громади). Інтеграція цифрової демократії до локальних програм цифровізації громади
3. Організаційно-функціональний механізм
Створення спеціалізованих громадських рад при ОМС за секторами Побудова структури громадського моніторингу виконання програм Створення системи наставництва між посадовими особами ОМС та молоддю/активістами Запровадження системи координації публічних консультацій і відкритих сесій Організація конкурсів цифрових рішень для розвитку участі
4. Фінансово-економічний механізм
Впровадження бюджету участі на локальному рівні та сприяння його масштабуванню Підтримка конкурсу проєктів участі через грантові інструменти або співфінансування Виділення коштів на підтримку громадських рад та інструментів участі
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Проведення регулярних досліджень громадської думки щодо прийнятих рішень Формування системи оцінки впливу рішень ОМС на громадян

Створення публічного онлайн-архіву рішень із механізмом для коментарів Розробка інформаційних дашбордів, що візуалізують участь громадян у прийнятті рішень Формування системи багатоканального інформування громадян
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Проведення громадських слухань із питань, які мають стратегічне значення Проведення інформаційних кампаній з ключових тем участі (бюджет, стратегії, майно) Запуск публічних консультацій через онлайн-платформи участі Організація обговорень проєктів рішень через соціальні мережі та ZOOM-форуми Запровадження відкритого рейтингу публічної активності громад
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Створення громадських центрів та культурно-освітніх хабів (включаючи доступ до шкільних приміщень у позаурочний час) Розвиток мережі коворкінгів як місць спільної роботи над громадськими проєктами Облаштування громадських просторів просто неба для відкритих обговорень Оснащення публічних місць технічними засобами для відеоконференцій, обговорень Розгортання мережі інформаційних кіосків з можливістю голосування або петицій
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Проведення семінарів для підвищення компетенцій жителів щодо участі Навчання модераторів громадських обговорень та фасилітаторів участі Освітні програми для молоді щодо інструментів електронної демократії Підготовка спеціалістів для роботи з громадськими радами та інструментами публічної участі Формування громадянської культури участі через регулярні тренінги, ігри, воркшопи
9. Цифровий механізм
Впровадження цифрових платформ участі громади для голосування, петицій, консультацій і відбору проєктів бюджету участі Формування єдиного національного онлайн-архіву рішень органів місцевого самоврядування із функцією коментування та рейтингування Створення мобільних застосунків громадської участі Дашборди участі Цифрові інструменти для підтримки відкритих публічних сесій (ZOOM-форуми, тощо) громадян та їх груп. Системи електронної ідентифікації для захищеного персоналізованого доступу до платформ участі

Джерело: розроблено автором

Е) Інтеграція інноваційних та цифрових рішень у розвиток громади

1. Нормативно-правовий механізм
Розробка політик з питань цифрової безпеки, кіберзахисту та обробки даних Регламентування API-доступу до відкритих даних громади Прийняття положення про діяльність громадської ради з питань інновацій Адаптація локальних нормативів до стандартів цифрової трансформації
2. Програмно-цільовий механізм
Розробка Стратегії цифрового розвитку громади спільно з громадськістю та експертами Включення інноваційного блоку до Стратегії розвитку громади Розробка програм співпраці з навчальними закладами та науковими інституціями Запуск програми підтримки інноваційних пілотів у комунальному секторі Участь у національних конкурсах («Розумна громада» тощо)
3. Організаційно-функціональний механізм
Запровадження відділу цифрового розвитку/інновацій в структурі ОМС Створення датацентру громади для зберігання та обробки даних Формування громадської ради з питань інновацій як дорадчого органу Координація роботи інноваційних хабів, партнерських IT-майданчиків Запуск платформи громадської аналітики як точки перетину даних, участі та рішень
4. Фінансово-економічний механізм
Створення локального фонду підтримки стартапів і проєктів цифрової трансформації Фінансування цифрової інфраструктури через публічно-приватне партнерство Мікрогранти на цифрові рішення для шкіл, бібліотек, громадських просторів Впровадження спільних програм з міжнародними донорами у сфері цифровізації Залучення інвестицій у розвиток smart-технологій у сфері ЖКГ, охорони здоров'я тощо
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Створення геоінформаційного (GIS) порталу громади з відкритими шарами даних Забезпечення API-доступу до муніципальних баз даних Формування аналітичної звітності для прийняття рішень на основі даних Збір і обробка великих даних (Big Data) для моніторингу громадської активності Використання алгоритмів штучного інтелекту для оптимізації комунальних процесів
6. Інклюзивно-ресурсний механізм
Впровадження платформ електронної демократії Проведення хакатонів і відкритих конкурсів цифрових рішень для громади Системна підтримка цифрових спільнот, молодіжних ініціатив, профільних чатів Впровадження цифрового «голосу громади» на основі зворотного зв'язку через е-платформи Формування локальних тематичних форумів «Цифрова громада» для обговорення напрямків змін
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Розгортання комунальної мережі Інтернету речей (IoT) для управління інфраструктурою Встановлення безкоштовного Wi-Fi у громадських просторах Оснащення публічних місць системами відеоконференцій, Smart-екранами Впровадження розумних транспортних рішень (моніторинг транспорту, smart-зупинки)
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Проведення навчальних програм з цифрової грамотності для всіх вікових груп

Підготовка спеціалістів громади до роботи з Big Data, GIS, IoT, AI Створення освітніх модулів з цифрової трансформації для посадовців Залучення шкіл і ВНЗ до розробки інновацій для громади через проєктну діяльність Проведення майстерень цифрових інновацій у громадах
9. Цифровий механізм
Платформи електронної демократії Цифровий кабінет мешканця CRM-система взаємодії з мешканцями Портал відкритих даних громади з публічним API Інформаційні дашборди для візуалізації соціальних, економічних, адміністративних процесів Цифрова система участі в бюджетуванні Мобільний застосунок громади (новини, події, сервіси, сповіщення) Чат-боти для надання інформації або прийому звернень Геоінформаційні системи (GIS) з інтерактивною мапою об'єктів громади Розгортання мереж Інтернету речей (IoT) для управління інфраструктурою Цифрові платформи управління освітою, медициною, ЖКГ Формування аналітичних механізмів на основі ШІ для прогнозування потреб або сценаріїв розвитку громади Цифрові лабораторії в громадських просторах

Джерело: розроблено автором

Є) Формування стійкої соціальної інфраструктури громади

1. Нормативно-правовий механізм
Розробка стратегії соціальної згуртованості громади Ухвалення програми розвитку соціального капіталу Прийняття програми збереження культурної спадщини та розвитку локальної ідентичності Затвердження положення про діяльність громадських рад та відділа (спеціаліста) з соціального розвитку Регламентация форм і механізмів міжмуніципального співробітництва Визначення стандартів партнерства влада–бізнес–громада
2. Програмно-цільовий механізм
Формування моціального паспорту громади Розробка комплексного плану соціального розвитку громади Формування програми підтримки культурного різноманіття та міжкультурного діалогу Розробка плану розвитку культури та місцевої ідентичності Створення програми стимулювання соціальної відповідальності бізнесу Розвиток цільових програм підтримки ЗМІ, комунікаційних проєктів, платформ діалогу
3. Організаційно-функціональний механізм
Створення спеціалізованих громадських рад Заснування ресурсного центру підтримки ініціатив згуртованості Розбудова системи горизонтальної взаємодії між громадськими лідерами, ОМС, бізнесом Формування міжсекторальної платформи з обміну досвідом (спільнота практик) Створення мережі громадських посередників (медіаторів, фасилітаторів змін)

4. Фінансово-економічний механізм
Створення фонду підтримки громадських ініціатив («фонд громади») Співфінансування соціальних, культурних і комунікаційних проєктів у партнерстві з бізнесом Запровадження соціального інвестування як інструменту довгострокових змін Розробка механізму ресурсної підтримки інноваційних форм згуртованості (культурні ваучери) Муніципальне фінансування для мережі культурно-громадських просторів
5. Інформаційно-аналітичний механізм
Формування бази даних соціальних груп громади Створення соціально-економічної карти громади Створення електронного банку проєктів згуртованості, які вже реалізовано Проведення публічного аналізу потреб громади щодо майбутнього розвитку інфраструктури Регулярний моніторинг індексу соціальної згуртованості Формування єдиної комунікаційної стратегії громади (з інструментами поширення інформації)
6. Інтегративно-ресурсний механізм
Впровадження платформи для обміну ідеями, прикладами, кращими практиками між мешканцями Створення банку рішень громади — інструменту взаємного навчання громад (аналог AKIS) Організація системи відкритих тренінгів та форумів єдності Запровадження програм публічних діалогів між представниками різних соціальних груп Заохочення громадянської освіти через кампанії, конкурси, сертифікаційні програми
7. Інфраструктурно-просторовий механізм
Облаштування громадських просторів та «третіх місць» для регулярної взаємодії Створення мережі креативних хабів і просторів спільної творчості Розвиток транспортної інфраструктури як інструменту просторової згуртованості (приклад –безкоштовний громадський транспорт) Реновація об'єктів соціальної інфраструктури з урахуванням потреб у спільному використанні Забезпечення мультифункціональних просторів для культурного, освітнього, партнерського використання
8. Кадрово-розвиваючий механізм
Організація навчання фасилітаторів громади, медіаторів, модераторів діалогу Проведення циклу тренінгів для громадських лідерів, активістів, підприємців про роль соціального капіталу Розробка шкільних і позашкільних програм з соціальної взаємодії, локальної ідентичності Освітні ініціативи з розвитку мультикультурності, інклюзивності, солідарності Створення локальних програм лідерства, служіння та соціального впливу
9. Цифровий механізм
Створення цифрової платформи соціального розвитку громади (інтерактивна мапа ініціатив, календар подій, форма зворотного зв'язку). Платформи електронної демократії Створення онлайн-реєстру ініціатив соціального капіталу та партнерств.

Формування муніципального порталу для збору і публікації даних про динаміку складових соціального паспорта громади, індекси згуртованості, залученість, соціальне самопочуття.

Впровадження чат-ботів і мобільних застосунків для оперативного інформування та включення мешканців у соціальні процеси.

Формування банку кращих практик солідарності, культурної спадщини, локальної ідентичності громади.

Формування національної цифрової мережі креативних просторів.

Джерело: розроблено автором

Додаток Е

Акти впровадження

Київ, вул. Січових Стрільців, 73
Т: +380445859012
Т: +380676782323
E: office@communities.org.ua

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Завдяки результатам дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної діяльності ННІ післядипломної освіти Національного університету біоресурсів та природокористування України Замідри Сергія Володимировича "Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах" за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування" Всеукраїнська асоціація громад визначила для себе планування розвитку соціального капіталу громад одним з ключових пріоритетів для Комітету з питань спорту та молодіжної політики ВАГ в процесі планування відбудови деокупованих регіонів України.

Замідра С.В. презентував на засіданні комітету бачення формування механізмів публічного управління розвитком соціального капіталу та готовий супроводжувати відповідний напрямок, який ми плануємо реалізувати в подальших проектах відновлення та розбудови спроможності громад.

17.01.2023

(підпис)

Іван СЛОБОДЯНИК
(ініціали, прізвище)

№ 230/25 від 04.04.2025

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах»

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах» у 2023 році враховано під час діяльності платформ «Соціальний захист та згуртованість» та «Управління людськими ресурсами» Асоціації об'єднаних територіальних громад.

Запропоновані аспірантом в дисертаційній роботі підходи до розвитку соціального капіталу громад використані для планування проектів відбудови та відновлення соціальної інфраструктури громад, що зазнала впливу війни.

Виконавчий директор

Тарас ДОБРІВСЬКИЙ

СЕКРЕТАРІАТ

Вух. № 07/121/04-25
від 3 квітня 2025 року

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження

На здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах».

Цим документом підтверджується, що теоретичні положення та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБіП України Замідри Сергія Володимировича були використані у діяльності Української асоціації районних та обласних рад у 2023-2024 роках.

Зокрема, результати дослідження стали основою:

- для формування методичних підходів до врахування соціального капіталу у планах відбудови деокупованих регіонів та територій;
- для напрацювання пропозицій з підвищення інституційної спроможності обласних та районних рад.

3 повагою

Голова Секретаріату УАРОР

С. А. Левчук

**КОПИЧИНЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. 22 Січня, 29 м. Копичинці, Чортківський район, Тернопільська область, 48260
код ЄДРПОУ 04058380, тел. 4-14-08, email: kopychyntsi.rada@gmail.com

31.12.2024 р. № 1557

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах»

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП України Замідри Сергія Володимировича у 2024 році використано у діяльності Копичинецької міської громади Тернопільської області.

Запропоновані аспірантом у дисертаційній роботі підходи до розвитку соціального капіталу в громадах були враховані при плануванні заходів із:

- посилення соціальної згуртованості мешканців громади,
- налагодження партнерств із громадськими організаціями та освітніми закладами,
- розробки стратегічного бачення післявоєнного відновлення громади з урахуванням принципів соціальної сталості.

Міський голова

Богдан КЕЛЧАВИЙ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «АГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ТАВРІЙСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»

20305, Україна, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 4, каб. 13
моб. (050) 318-16-81, e-mail: payrmiy@gmail.com www.art.ks.ua

N 1-08

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах».

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах» використано у діяльності ГО «Агенція регіонального розвитку таврійського об'єднання територіальних громад».

Запропоновані аспірантом в дисертаційній роботі підходи до розвитку соціального капіталу територіальних громад були використані у консультативному процесі членів ГО «Агенція регіонального розвитку таврійського об'єднання територіальних громад» та проектних менеджерів територіальних громад в контексті розвитку підходів до залучення та поєднання різних мереж стейкхолдерів.

З повагою,

голова правління

APP TOTГ

11.08.2024

Павло ЯРМІЙ

УСТАНОВА
«АГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

Код ЄДРПОУ 43903137
пр. Шевченка, 4, м. Одеса, Україна, 65032, тел.: (093) 387-35-55,
e-mail: odesarda@gmail.com, <http://rdaod.com.ua/>

від 01.04.2025

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах».

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП України Замідри Сергія Володимировича у 2024 році використано у діяльності Агенції регіонального розвитку Одеської області.

Запропоновані в дисертації підходи до розвитку соціального капіталу в громадах були враховані:

- під час планування програм регіонального розвитку,
- під час розробки рекомендацій щодо налагодження горизонтальних партнерств між громадами,
- у процесі підтримки ініціатив з розвитку інституційної спроможності громад через залучення місцевих лідерів, бізнесу та громадянського суспільства,
- при формуванні методичних матеріалів для муніципалітетів щодо відновлення довіри до влади в умовах кризи.

Директор

Сергій КОНОНЕНКО

**МАГДАЛИНІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
САМАРІВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

51100 Дніпропетровська обл., Самарівський р-н., с-ще Магдалинівка, вул. Центральна, 46 тел. 2-11-89

E-mail: info@magd.otg.dp.gov.ua, сайт: magd.otg.dp.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 04338405

від _____ 20__ р. № _____

№ _____ від _____ 20__ р.

**ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційного дослідження**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах»

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП України Замідри Сергія Володимировича у 2024 році використано у діяльності Магдалинівської селищної територіальної громади Дніпропетровської області.

Підходи до публічного управління розвитком соціального капіталу, запропоновані у дисертації, враховані під час:

- Формування механізмів сільського розвитку на основі Інноваційних груп дрібних агровиробників,
- організації заходів із посилення діалогу між громадянами та місцевою владою,
- удосконалення механізмів зворотного зв'язку з мешканцями громади,
- розробки локальних ініціатив, спрямованих на підвищення довіри до самоврядування, зокрема серед молоді та вразливих груп населення.

З повагою,
Секретар
Магдалинівської
селищної ради

Ігор ЧЕРНЕНКО

Магдалинівська селищна рада
Вих. № 05-12 -2233/0/2-25 від 17.06.2025

Замідра С.

**НЕМІШАЇВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
БУЧАНСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

вул. Садова, 3, смт. Немішаєве, Бучанського району Київської області, 07853
тел. (04577) 41- 443, факс (04577)41-236 E-mail: nemrada@ukr.net, код ЄДРПОУ 44466251

17.06.2025 № 01-14- 980

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження

На здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу в громадах»

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП України Замідри Сергія Володимировича у 2023-2024 роках використано у діяльності Немішаївської селищної ради.

Положення дисертації було враховано під час:

- реалізації заходів, спрямованих на посилення самоорганізації громади в умовах війни та післявоєнного відновлення,
- ініціювання партнерських програм між місцевою владою, громадськими організаціями та бізнесом.

**З повагою,
Немішаївський селищний голова**

Петро ПЕРЕВОЗНИК

Центр розвитку
місцевого
самоврядування

e-mail: lgdc.kharkiv@gmail.com

<https://www.facebook.com/lgdc.kharkiv>

№ 104 -12/2023 від 24 грудня 2023 року

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу територіальних громад»

Цей документ засвідчує, що теоретичні обґрунтування та практичні рекомендації дисертаційного дослідження аспіранта Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму НУБІП на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Замідри Сергія Володимировича на тему: «Механізми публічного управління розвитком соціального капіталу територіальних громад» у 2023 році враховано під час діяльності команди ГО «Центр розвитку місцевого самоврядування».

Запропоновані аспірантом в дисертаційній роботі підходи до розвитку соціального капіталу територіальних громад використані при проведенні консультацій для постраждалих та деокупованих територіальних громад у процесі підготовки їх планів відновлення та розвитку, а також при супроводі розробки стратегій місцевого розвитку територіальних громад з різних регіонів України.

З повагою,

голова правління

ГО «Центр розвитку місцевого

самоврядування»

Д. Барінова